

S 225

Zostaňte doma

Pierre L'Ermite - Smrekovický

Vydal Spolok sv. Vojtecha v Trnave | 1941.

Pierre L'Ermite:

Zostaňte doma

Román

PRELOŽIL:
SMREKOVICKÝ.

Číslo členovských knih 187.

VYDAL SPOLOK SV. VOJTECHA V TRNAVE 1941.

I.

— Pravou stranou ku koncu lode ... Pozor!

— Zahni vpravo, úplne!

Štyria veslári jediným pohybom obrátili hlavu označeným smerom. Pod nízkym a čiernym nebom kolmo k boku blížila sa hroznou rýchlosťou obludná vlna.

— Úplne! — zvolal Mathurin druhý raz.

Kormidelník dal mrknutím oka najavo, že rozumel.

Mužstvo i tak videlo nebezpečenstvo a bez reči podoprelo pohyb lode veslami.

Bolo už načase.

Sotvaže ťažká bárka spravila obrat, objavila sa vlna, naddvihla jej čelo, prihnala s k boku a ohromnou kopou vody zaliala všetko; vody tak studenej, že mužovia drkotali zubami. Keď bolo po nebezpečenstve, všetci sa obzreli: nikoho nesmietlo. S ohnutými chrbátmi, s hlavou v koženom klobúku sklonenou, nohou hákovite pritlačenou k drsnému povrchu kostry lodnej tvorili celok so svojím člnom. Rozbúrené more vylo okolo nich pieseň smrti:

„Ach, ty mi chceš vyrvať moje...? Daj si pozor, Mathurin! Objal si dobre svoju starú pred odchodom? Hú, hú, hú...“

A vietor hvízdal, ženúc na úbohú bárku útokom tekutého množstva, ktoré sa spúšťalo ako údery kyjom na palubu.

„Hú, hú, hú...! Skús mi ho vziať, ten parník tam... Skús zastaviť ho v jeho pochode k úskaliu... Hú, hú, hú...! Beda vám! Ste už medzi mŕtvymi!“

A tam na tom obzore, stlačenom ako noc, zdá sa, že čierne mračná sa valia na vzbúrenom povrchu, ktorý oližuje hrebeň vln.

Kapitán obrátil hlavu. Breh zmizol v tme; bolo počuť len strašný huk miliónov pobrežných kamienkov, otriasaných, kotúľaných spodnými vlnami a vrhaných búrkou až do stredu strmého morského brehu.

Callec, najstarší z námorníkov, porozumel Mathurinovu pohľadu:

— Všakže je to s nami nedobre, kapitán? — kričal zo všetkých síl, hľadiac premôcť hukot búrky.

Mathurin neodpovedal; jeho malé, guľaté oči, čihajúce pod húštinou obočia, snažily sa preniknúť temnotu. Zrazu vzťahol ruku vľavo, prsty mal roztvorené, v pohybe nepredvídaného zdesenia:

— Tichšie! ... Úskalie! ...

A ako štyria Bretoňci spomaľovali pohyb vesiel v neistote, čo by mali urobiť, čln začal na hrebene vln tancovať fantastickými skokmi.

Ach, boli iste stratení, tí záchrancí, a bol by si povedal, že more si je toho vedomé a že nad tým vydychuje svoju divú radosť. Jeho mohutný hlas stal sa piskľavým, ostrým, posmešným; boly to tisíce prenikavých tónov, ktoré sa odpútavaly nad dvoma hlbokými basmi; tým od kamienkov na brehu a tým z morských vln nad úskalím:

— Oho, Mathurin! Si odrazený a „mat“ navždy! Zvoľ si hrob! Hú, hú, hú...! Keď budeš veslovať, pozor na úskalie! ... Ach, ty si si myslel, že prejdeš... preplávaš..., že je tu dosť vody... Prišiel neskoro... ten Mathurin!

A tu máš! tu máš! zprava a zľava, zpredu i zozadu; čln stúpал a klesal, strašne sa nakláňal; a víchor vyl a dážd', vírivý, oči plniaci, prichádzal mu ešte napomoc.

— Ak nebudeš veslovať, pozor na breh! Počúvaj tie kamienky v dĺžke skalných stien! O chvíľku ťa nimi rozmlátim — alebo hneď, ak chceš?

— A vlna, ktorá prebehla pod ostatnými, dvíha čln na svojom hrebene až do výšky dvadsať stóp, akoby naposledy chcela dať ochutnať hrozný pohľad na zúrivý oceán a odvaliac sa náhle pod tlakom šireho mora, dáva člnu padnúť do priehlbiny vln. Keď vyplávali do výšky, kormidlo bolo odtrhnuté a kormidelník zmizol. V čiernej noci bolo počuť krik smrteľne zápasiaceho a bolo možno rozoznať nad vlnou zaťatú päšť — a to bolo všetko.

Tu sa prežehnali a len čakali, čo príde. Skôr či neskôršie shltne ich ten veľký hrob námorníkov, vedeli to dobre, keďže aj ich otcovia boli námorníci. Zdá sa, že to má byť dnes — nože, načo zápasíš? Lenže... hľaďte!... Tam na brehu... sú ženy a deti, ktoré budú azda plakať... Spolu to bude 6 vdôv a 18 sirôt...

— Hú... hú... hú...

— Zdá sa mi, že budeme piť, a z veľkej čaše — povedal prosto Mathurin. — Snažte sa odpovedať! — a začal:

— Svätá Anna z Auray!

— Svätá Anna z Auray!

— Pani na vlnách!

— Hviezda morská, atď. A všetci, držiac sa krčovite paluby, uložení na ľavičkách, s topánkami i blúzou premočenou, ruky zakrvavené, odpovedali spoločne:

— Oroduj za nás! — Oroduj za nás!

Potrebovali to tí záchrancí!

Každú minútu hnalo čln k lievikovitej priehlbine, spôsobenej uprostred úskalia nerovnosťou morského dna. Smrť čihala všade.

Naraz skromný lúč, červený ako krv, vyletel do noci, žiaril, žiaril niekoľko sekúnd a zhasínajúc rozhodil po vlnách mračno iskier. To bolo posledné volanie veľkého parníka, ktorý už dopracoval, skonával už tam v tisícich drápoch trojnásobného úskalia pri Morine.

— Všetci naraz pochovaní — pokrčil ramenami a odpľul si do mora.

Štyria veslári hľadeli do vln bez slova s tým zvláštnym výrazom zdesenia a odovzdanosti, ktorú mávajú jednoduchí ľudia, keď chystajú sa na smrť. Čln, ktorý už nikto nevedol, blížil sa k priehlbine závratnou rýchlosťou, klzajúc sa, ako by trpel závratom pred miestom, kde sa mal zrútiť.

— Panna Mária mala nás pridržať aspoň jednou rukou, pretože, napokon, ocitli sme sa tu z kresťanskej lásky... — povedal Callec.

— Mlč, biedny, nešťastný plavčík — vykrikol Mathurin — máš ešte čas asi desať ráz povedať „Zdravas“, kým vypiješ tú veľkú čašu, hovor ich za spásu svojej duše, miesto toho, aby si tu hovoril hlúposti... .

V tej chvíľke nastalo slávnostné ticho, nekonečne strašné: voda vreła, čierna a pochmúrna a stáčala sa až k akémusi malému, bielemu bodu, víru z peny, viditeľnému na päťdesiat siah; to bol stred priehlbiny, koniec skúšky, skok do nekonečna.

— Myslím, že to bude teraz — povedal jeden z námorníkov.

— Neviem... — odpovedal Mathurin.

Potom zrazu, ako by pod nárazom jedného z tých vnuknutí, ktoré v človekovi prebúdza blízkosť zúfania, vstal a zahromžil:

— Všetci k veslám! a zdvojnásobte zprava!

Nerozumejúc ani dosahu toho rozkazu, vykonali ho a to divou ráznosťou. Veslovali všetci, spájajúc úsilie k poslednému pokusu. Ale vír bol menej ako inokedy ochotný ich prepustiť a more znova rozzúrene revalo okolo nich.

Cvičeným okom starého lodivoda uhádol Mathurin, že v blízkosti úskalí je dvojnásobný prúd nad sebou; jeden hatiaci druhému a spôsobený nerovnakou hĺbkou úskalí, skrytých pod vodou. Je odpor vln dosť veľký, aby spolu s úsilím veslárov mohli zlomiť príťažlivosť víru a vybeh-

núf z kruhu smrti, kde ich vlny posielaly? V tom bolo jadro otázky!

— Napnite nervy! ... Ta sa! ... Napnite nervy — kričal v búrke.

A každý z mužov ramená napäté, hruď zmočená dažďom, tahal, tahal veselo, div, že ho nezlomil! Potom náhle, náraz! A čln zdvihnúc čelo sklízol sa na plytkú skalú, vyčnievajúcu sotva desať centimetrov, naklonil sa na chvíľočku a vpravo a vľavo ako v neistote, na ktorú stranu padne a napokon sa prevrhol, vyprázdnený, napravo.

Jeden cez druhého povstávali, strkaní nárazom a vetrom po kolená vo vode.

— Je asi 11 hodín — šepkal Mathurin, kľčovite držiac sa trosiek — more už nevystúpi!

A jednoducho složil s hlavy svoj kožený klobúk a poznamenal sa znakom kríža, čo všetci urobili za ním. A bez slova si stisli ruky.

— Hú... hú... hú...!

More od obzoru valí sa znova na pomoc:

— Ach, Mathurin, neprežehnávaj sa privčas!

A nové vlny a kopy vody nadzdvihovaly čln a hnaly sa útokom na tých päť nešťastníkov, ktorí po kolenách kľžu sa po skalisku, chytajú sa jeden druhého, a zdá sa akoby prosili o milosť, milosť pre nich a pre deti v náručí matiek, ktoré plačú tam na úbočí...

V tej chvíľke objavil sa medzi dvoma veľkými mrakmi mesiac uprostred neba a hoci boli starými námorníkmi, tých päť Bretoňcov zdesene vykričlo pri pohľade na drámu, ktorej koniec bol práve osvetlený.

Parník, ktorý chceli zachrániť, plával, letel priamo k úskaliu Morinskému rýchlosťou šípú. Z diaľky bolo vidieť uprostred bielej peny pochmúrne, kolmé bralá, ku ktorým sa ponáhlal. Boly to, ako v tomto kraji hovoria — „Tri hroby morinské“, tri obrovské bralá, ktoré vyčnievajú z vln i za vysokého prílivu ako tri náhrobníky.

Hoci sú veľké, nestačili by, aby na nich mohli byť napísané mená všetkých nešťastníkov, ktorí sa tu stratili; a v okolí hovoria, že pri rovnodennosti vracajú sa duše sem a je ich viac a sú ešte strašideľnejšie ako v zátok Dušičiek a že podivné hvízdanie, ktoré sa ozýva prenikavo vlnám za odpoveď, nie je nič iného, ako ich úpenlivé prosby o modlitby.

Listina utopencov bezpochyby úžasne vzrastie, lebo parník, ktorý letí k brehu, je skvostný. Akým tajomstvom ocitol sa v tomto postavení? Aká porucha v jeho strojoch zavinila, že bol nútený utekať pred búrkou a hodiť sa na bralá? Z ktorej je zeme, koľko má cestujúcich? Toľko otázok, ktoré si kladú tí na brehu, keď uzaviera sa posledné dejstvo drámy.

Päť mužov zo záchranného člnu sleduje so svojho skaliska úžasom a trasúc sa priebeh zápasu, zatiaľ čo mesiac pomaly mizne za mrakmi a tak všetko sa ukončí v čiernej noci. Začuli tupý praskot, nasledoval výbuch, to akiste kotol explodoval; potom za niekoľko sekúnd hrozný krik, pri ktorom ide živým po chrbte mráz... a to je všetko... ticho padá opäť na vlny. More, uspokojené vo svojej pomstivosti, získavšie korisť, pomaly sa sťahuje, ale hrozí ešte stále, nečakane vracajúc svoje veľké vlny.

Ráno päť námorníkov záchranného člnu spozorovali s brehu; únavou a zimou boli polomŕtvi. Odpútali čln a priplávali pre nich. A päť žien na kolenách, s roztvorenou náručou, slzami v očiach a modlitbou na perách prijalo svojich mužov... Jedna však, tá kormidelníková, stála pod kalváriou, ktorá sa vypína nad oceánom, hľadiac na more bez slova, ale s vytreštenými očami šialenca a pästou hroziacou moru, ktoré jej ukradlo srdce.

II.

Nebo a voda.

Nebo šedivé až k obzoru, s pleťou melancholickou až k plaču. More tmavozelené, zelené ako priepasť. Tu a tam nejaké bralo, plné čajok a morskej trávy. Na vlnách nesmierne, hrobové ticho.

Dieťa, s hlavou nazad obrátenou, s modrými kruhmi pod očami, drží sa nad vlnami, podopreté lodným rahnom... Jeho pery sú biele ako u mŕtvoly a ak sa ešte opiera o trosky, to preto, že jeho ruky stuhly nad ochraným drevom.

Čo sa stalo?

Akou prozreteľnosťou náhodou vyplietlo sa z trosiek, spôsobených rozbitím parníka? Ako sa stretlo s touto pohadzovanou troskou, hnanou ako ono čiernou nocou?

Dieťa už nevie.

Akoby železný kruh svieral jeho spánky, a jeho ústa, plné morskej vody, sú tak sovreté, že keď čln plával na niekoľko metrov od neho, nemohlo dať znamenie, skoro nemohlo vydať hlasu.

Tak malo umrieť. Umrieť... vo svojich jedenástich rokoch... celkom samo, vzdialené od svojej matky!... Ó strašná vec!

V jeho úbohej, boľiacej hlave pomaly menily sa desivé obrazy, jeden po druhom a predstavovali mu podrobne ukrutné divadlo, ktoré nastane. Za hodinu jeho ruky už asi nebudú vládaf... A potom?

Hoci zavrelo oči, vo svojej vzrušenej fantázii vidí dieťa všetko: vidí svoj sôstup na dno tej tekutej priepasti, ktorá zíva pod jeho nohami — plúca plné vody, s ústami, žiadajúcimi pre lásku božiu o trochu vzduchu, tielko, otrávené utrpením, ktoré posiaľ nepoznalo... a potom krčie vrcholného dusenia sa... Nie... skôr všetko ako to... A v zúfalom úsilí vztýčilo sa dieťa na svojom rahne a volalo... volalo ku brehu.

Ale v nesmiernosti ticha nepočuje nijakú odpoveď... nič, iba jednotvárnny treskot vlny o vlnu... vlnu, ktorá akoby v istote svojej koristi si s ním zahrávala.

Keď dieťa zdvihlo hlavu k nebu, uvidelo tam hore krdeľ vtákov priamo nad sebou... krdeľ morských vtákov, ktorí ho uprene pozorovali lačnými očami... Úbožiačik na to nepomyslel, na tú prefíkanosť smrti, ktorá prichádzala: zavrel oči a otrasený chvením hrôzy volal:

— Mamička! Ó, mamička!

III.

V Goasneku, 20. septembra o 10. hodine ráno — pretože prší.

Drahá Gotička,

vidíš, nerobím to z hrdinstva. Čítala si to dobre: pretože prší! — pretože, keby nepršalo, bola by som tu nablízku s Betkou a behala by som bosá za rakmi.

Keby si bola včera videla, ako prišiel môj pán manžel -notár vážne mi niečo vytýkať, veľmi vážne! Bol v čiernom kabáte a v každej ruke držal jednu topánku; bolo to tak neodolateľne smiešne, že som ho miesto odpovede namôjveru radšej pobozkala, že jeho výrečnosť bola celkom umlčaná. Úbohý Silvester!

Píšem Ti a oznamujem najpodivnejšiu, najradostnejšiu zo všetkých zpráv!... Háďaj! alebo radšej sa nad Tebou zmilujem, nepokúšaj sa o to!... Vieš, ako veľmi som si želala bračeka pre Betku. Zdalo sa, že to Pán Boh nechce. Nuž hľa, mám ho, jedenástročného, krásneho ako deň. a aká úspora: celkom vychovaného a veru s dobrou výchovou... a tak roztomilými spôsobmi, že ho Betka hneď prijala do srdca a zaradila ho vedľa Toma, ktorý dosiahol rekordu jej lásky!

Čo na to všetko povieš, Margita? Vidím až odtiaľto Tvoje veľké, udivené oči: Jedenástočného syna! Ale kde ho len našla?

Kde som ho našla? Nuž medzi rakmi a račkami a zlatým pieskom... alebo skôr nenašla som ho to ja, ale Betka, ktorá hrá v tejto príhode zadivujúcu rolu.

Skrátka: Predošlú noc stroskotal pekný parník na troch bralách u Morinu. Bolo to strašné. Predstav si tú scénu: rozbúrené more, vody až hrôza, príliv, aký si ešte nevidela, záchranný čln, ktorý odplával i pri všetkých slzách a kriku žien námorníkov. Vrátil sa až ráno — a v akom stave! — a o jedného človeka bolo na ňom menej. Keby si videla jeho vdovu, hroziacu päťou oceánu!

Popoludnie potom bolo skvostné; je to more s jeho vrtochmi — meniace sa s hodiny na hodinu; more, ktoré sa začína smiať, keď skončilo sa umieranie topiacich sa.

Pracovala som na pobreží, Betka sa hrala dvadsať metrov odo mňa; more bolo v odlive a moja dcéruška hľadala morských rakov s Tomom, ktorý sa na ne od vlašajška strašne zlostí, keď mu uštiply nohu. Zrazu mi Betka prišla povedať, že „Tom našiel chlapteta v pietku, koľko ten chlaptet má pietku na ocitách...“ Nevšimala som si veľmi toho „chlapteta v pietku“, ale o päť minút ma jej počínanie vzrušilo: Tom divo štekal a Betka, po kolená vo vode, vyťahovala niečo veľmi ťažkého. Nevediac prečo, znepokojila som sa a s ručnou prácou v ruke vstala som a išla som k nim.

Ach, moja drahá, nikdy na tú minútu nezabudnem! V piesku, — napolo zahrabaný do chumáčov vodnej riasy a trávy, chlapec asi dvanástočný, biely, biely až strach, s tými čiernymi vlasmi. Tom lízal mu tvár, a moja drahá maličká sa na mňa pozerala celá vážna a udivená, chápujúc akosi, že je tu niečo strašného.

Najsamprv som nebola schopná slova; potom som svolala svojich priateľov... Na šťastie Silvester práve prišiel pre nás. Ach, to šlachetné srdce! Bol prvý, kto nás,

neužitočných zvedavcov, odstrčil, pokľakol si k maličkému, nehľadiac na svoje biele nohavice, že si ich zmáča, a vstávajúc povedal:

— Ktovie? Možno, že tu možno ešte dačo robiť?

Všetci sme zapochybovali. Parník stroskotal včera večer, ako pripustiť, že to dieťa plávalo celú noc a skoro celý deň? Ale poznaš ho, keď Silvester vezme si niečo do hlavy... Skrátka, obrátil úbožiaka, a to nie bez námahy, pretože jeho ruky, vnorené do piesku, svieraly kus oblého dreva, rahna, ktorého sa asi držal, aby nezahynul.

Kto len bol na pobreží, každý príbehol. Bolo to pre nás trápne, pretože podľa môjho názoru Silvester prevádzal veľa pokusov a vyzeralo to ako by robil pózu pred miestnou smotánkou, aby bol zaujímavý, hoci to nie je jeho zvykom. Ale nevšímal si mojich rozpakov a položil dieťa na chrbát, s hlavou dosť zvýšenou a začal mu ľahko masírovať hrud', zatiaľ čo jeden pán podľa jeho návodu robil rukami dieťaťa umelé dýchanie.

Betke nič neušlo.

Toto počínanie trvalo dve hodiny. Zatiaľ sme telegrafovali do prístavu a zapriahli do koča. Pán farár, lekár, policajti, námorný komisár, všetci prišli a i za vyšetrovania Silvester pokračoval vo svojom úsilí; ináč schváleneho lekárom, ale s akýmsi pochybovačným úsmevom.

Po dvoch hodinách bol Silvester spotený, skoro malo-myseľný, keď zrazu utopenec trochu sa pohol. Ó, moja drahá, nevieš si predstaviť, ako mi bežal mráz po tele, od hlavy až k pätám! „Žije“ vykrikla som za skupinami, ktoré už odchádzaly, nahaľujúc len môjho muža za jeho vytrvalosť.

Keby si ich videla, ako sa vracali! Predbiehali jeden druhého, aby utekali pre pálenku, pre flanel, striekali na utopeného, roztvárali mu zuby, kloпали mu na ruky; skrátka, po štvrt hodinke otvoril konečne oči, veľké, čierne oči a krv sa mu pomaly vracala do tváři. Silvester vstal,

celkom premenený, vyzeral taký šťastný a spokojný, že vykonal dobrý skutok. Betka tliekala rukami, Tom vyl, panie plakaly, bolo to okúzľujúce!

V tej úbohej diere, Goasneku, sme to len my, kto je znesiteľne zariadený, aby úbohému dieťaťu mohol dať opateru, ktorú jeho zdravotný stav vyžaduje. Teda navrhla som Silvestrovi, že ho vezmeme do izby v hostinci. Celý šťastný to prijal. Nevie, azda preto, že ho zachránil, ale on má toho chlapca veľmi rád. Aj ináč všetci „záchrancí“ sú v tej veci na jednom; Betka mi dala pre neho hlavnicu svojej bábiky a Tom sa uvelebil pri jeho posteli. Myslím, že nás Boh za tú lásku požeňuje. Že odmena sostúpi na hlavu mojej malej Betky a tak trochu aj na Tvoju, moja milovaná Got. Nežne Ťa objímam.

Tvoja Genovéva.

Toho istého dňa o 11. hod. večer.

Drahá Got,

veľmi sa za neho modli! Úbohé dieťa je teraz uložené v modrej izbe, v Tvojej, ktorá je teplejšia. Keby si ho videla, ako je bolestne krásny, s tvárou belšou ako sneh. Dosiaľ neprišiel k vedomiu. Prišiel lekár a bojí sa zápalu pľúc.

Píšem Ti pri ňom. Počasie je znovu zlé. Dážď doráža na náš dom a hlas mora, ten veľký, rozdivený hlas tupo zaznieva do noci. Povedala by si, že si chce vziať späť, čo bolo už jeho majetkom a že náš malý chorý je si toho vedomý, lebo viac ráz začujúc ako kamienky silnejšie narazily na skalu, náhle sa dvíha ako šialenstvom zachvátený a dvíhajúc ruky nad hlavu volá: „Ó mamička, vtáci! Nepripuť ich!“

Povedal aj niekoľko detských slov v angličtine. Má vysokú horúčku a lekár je znepokojený. Tom neodchádza od postele, povedala by si, že číhá na ruky dieťaťa, aby mu ich olízal, a niekedy, keď hľadá na chlapca, majú jeho

oči niečo ľudského, sú tak výrazné. Betka vôbec nechcela ísť spať. Spí len hodinku a tu máš jej večernú modlitbu:

„Ó doblý Jezisto, Maija bez hjechu pocatá, môj stlážny anjel a moja patlonka, pozeňajte otectovi, maminte, Tomovi a tomu malému v modlej izbe a aj Kate, aby sme mali doblú noc.“

Vidiš, ako poklesly Katine akcie. Niekedy som zistila, že Tom prišiel prvý na rad v modlitbách Tvojej netere. Ty si dnes z modlitby vôbec vypadla, bolo to už príliš veľa. Chcem to napraviť. Dobrú noc, milovaná sestra!

Tvoja Genováva.

IV

Goas nec, 21. septembra.

Noc plná blúznenia, plná príznakov. Volá svoju matku, sestry, z ktorých jedna menuje sa asi tiež Margita, ako Ty.

Dlho držal moju ruku vo svojej a vždy, keď oceán zdúval sa na úskalí, chytal sa ma křčovite, ako by ho chcely vlny odniesť. Keď sa horúčka stupňuje, schováva oči a kričí: „Mamička, pozri sa, tí vtáci spúšťajú sa nižšie!...“

Neviem, čo to má znamenať.

Okolo krku má cennú zlatú retiazku s medailónom Panny Márie, veľmi pekne spracovaným.

Lekár dnes prišiel znova. Zistil zápal pľúc. Máme to dieťa od včerajška, ale len pomyslenie na to, že by sme ho mohli stratiť. ženie mi slzy do očí. Drahá Got, pros Boha, aby nám ho zachoval.

22. septembra.

Lekár dnes povedal, že jeho stav sa zhoršil a že je skoro každá nádej stratená. Dva razy za ten deň prišiel

pán farár na vozíku, opýtať sa, ako mu je. Zdalo sa, že dieťa poznáva kňaza. V tej chvíli precítila som sviežu krásu nášho náboženstva, ktoré robí zo svojich kňazov priateľov, ktorých poznávame pri všetkých biedach všetkých zemí.

Kládli sme si otázku: Máme ho dať pokrstiť? Ale zdalo sa nám istým, že je pokrstený; veď sa vo svojom blúznení modlí.

S Bohom, moja drahá, a modli sa hodne, nič iného Ti neviem povedať.

24. septembra.

Včera som nemala ani minúty času, aby som Ti písala. Menuje sa Klement alebo Klementino.

Myslela som na to, oddialiť odtiaľ nejako Betku. Ale ona sa nedá. Silvester je obdivuhodný. Ja som so svojimi silami u konca. Daruj sviecu pred oltár Panny Márie, jednu v kláštore, druhú v katedrále. Blažení, ktorí nemajú srdce a k ničomu sa nepútajú. Áno, veru, blahoslavení, čo nemilujú a nikdy nemilovali!

25. septembra.

Odpusť mi, drahá sestra: posledná veta môjho listu bola rúhaním.

Stále je to rovnaké. Je to akoby tiché umieranie dieťaťa, ktoré nemôže umrieť. Včera pochovali lodníka zo záchranného člnu, odneseného vlnou za búrlivej noci, keď stroskotal parník Jeny, na ktorom bola rodina nášho úbohého Klementa. Toho úbohého plavčíka vyhodilo more na breh skoro dolámaného troskami. Mal veľmi krásny pohreb, celé mesto prišlo. Silvester tiež. Ja som zostala pri chorom. Ale vidím z obloka cintorín, kde ho pochovali... a kde čoskoro uložia aj Klementa. Križe sú obrátené k moru, k tomu veľkému hrobu námorníkov, a zdá sa, že prosia za všetkých, za tých, čo odpočívajú v posväť-

nej zemi, i za tých, ktorí sa už nikdy nevrátia. Tu som Ti ten cintorín nakreslila a posielam Ti obrázok Keď ho dostaneš. azda bude už po všetkom, a budú tam kopat hrob nášmu maličkému. Som smutná.

26. septembra

Buď chvála Bohu a jeho svätej Matke milostivej! Klement bol na kraji hrobu a teraz horúčka klesá. Doktor je celý šťastný, myslí si, že je to jeho zásluhou...! Ach, predobrá Matka Božia, ako poznáš srdce matiek! Got, zapáliš dve sviece, rozumieš? Najkrajšie, aké len v Noyne nájdeš. Ja som od radosti pobozkala papier, na ktorom lekár nakreslil postup horúčky. Len o niečo vyššie — a už by bola smrť.

28. septembra.

Je to so dňa na deň lepšie. Drahý chlapec sa už ozval. Menuje sa Klement. Prichádza z Para, kde bol na prvom svätom prijímaní so sestričkou-dvojčatkom. Všetci boli Francúzi. Otec bol inžinierom. Zomrel na horúčku v provincii Belem. Celá rodina, matka a tri sestry byly na parníku. Všetky akiste zahynuly, ale on o tom ešte nevie. Je doslova sám na svete. Jeho rodné meno je d'Ardenville.

Silvester má akúsi myšlienku, ja mám tiež svoju. Usmievame sa obaja, stavím sa, že je to tá moja. Prečo nie? Ty by si si ho ihneď zamilovala, keby sme ho priviedli do Noyonu. Katka nehovorí nič, ale viem, že len horí žiadosťou, aby chlapec ostal u nás.

Nuž, veď čo by z neho bolo? Je to dieťa bohatých ľudí, vychované veľmi rozmaznane. Úbožiačik! Vidiš, ako je sám? Sám v jedenástich rokoch a s jeho spomienkami? Keby sa nám bol stal podobný prípad pri ceste na mori a Betka zostala sama, vidím ženu, ktorá by jej otvorila náručie, hovoriac:

— Poď sem, si moja dcéra, pokúsím sa nahradiť ti matku!

Prečo by som nebola takou ženou, Margita, povedz mi, drahá, čo si o tom myslíš?

Noyon, 29. septembra

Čo si o tom myslím? Že je izba pripravená, tá striebrošedivá, ktorá má obloky do záhrady sestričiek a že na stanici moje ruky sa roztvorí, aby vás všetkých objaly, pretože ste dobrí — ó, tak dobrí!

Margita.

Goas nec, 1. októbra.

Milovaná sestra,

daj vyriadiť celý dom! Od striebrošedivej izby až po Tomovu búdu. Poberáme sa; opúšťame morský breh, kde začína byť chladno a smutno. Napozajtre prideme do tej parížskej hrôzy — keď si na to pomyslím, prudko mi bije srdce. Vieš, akým dojmom na mňa pôsobia tie predmestské domy, biedne štvrte, to množstvo ľudí do nich napchaté, hlúpe, zatiaľ čo inde je toľko miesta pod krásnym božím slnkom.

Aj ním preletíme ako šíp, práve len čo dostaneme sa na severnú stanicu k rýchliku v 3,50 hod., ktorý nás ešte večer dovezie do Noyonu. Len čo sa dostaneme na okružnú železnicu, strasiem so seba tú melanchóliu, ktorá mi sadne na dušu pri pobyte v Paríži, hoc by to bola aj len hodinka — a potom: Nech žije Noyon, moje staré mestečko a jeho veľká katedrála!

Dovezieme Ti Klementa. Jeho vec na úrade nie je ešte celkom vybavená, ale nateraz je náš. Nuž vieš, vo Francúzsku je len dočasne stálym. Skrátka: nechali nám ho, ale ponechali si našu adresu.

Úradný charakter a vážna hlava môjho vážneho muža urovnali všetko čo najlepšie podľa nášho želania.

2 L. Ermité: Zostaňte doma.

Neverila by si, ako je ten úbožiačik rád, že nás nemusí opustiť! Pravda, bolo treba oznámiť mu smrť jeho drahých. Nepovedal nič, ale hľadel na nás doslovne ako ovečka, ktorá čaká posledný úder. Vtedy celý deň hľadel na more.

Preto aj tak narýchlo odchádzame, aby sme ho vytrhli od týchto predstáv, ktoré ho tu prenasledujú. Lodivod Mathurin ho prišiel včera navštíviť. Maličký k nemu hneď prilnul, pretože „sa namáhal zachrániť jeho matku a sestry“. Dobré si dal ukázať presné miesto, kde sa parník potopil.

Ináč, to miesto je dobre rozoznateľné.

V.

Na stanici v Noyone, malom mestečku s 5000 obyvateľmi, kde niet ani univerzity, ani továrne, sl. Margita Léricourtová prechádzala sa hore-dolu, čakajúc na vlak z Compiègne, ktorý odchádza z Paríža o 3,50 hod.

Margita bola najjemnejšia bytosť na svete, a predsa bola dnes večer netrzeplivá. Stále porovnávala svoje hodinky so staničnými. Margerite — alebo ako jej skrátka hovorili: Gote — hodinky sa asi stále náhlily. Divíte sa tej skratke mena? To štvorslabičné meno skrátili jej hneď v útlom detstve o dve slabiky a bola z nej Margot. Potom lenivosť, zvyk a jej dobrota ju pripravily ešte o jednu a ostala len Got.

Cink, cink! Konečne zaznel signál vlaku a Goty zmocnilo sa rozčúlenie. Pre ňu, ktorá zostala po smrti rodičov starou dievkou, bola rodina jej sestry, ktorú vychovala, všetkým.

Vydala svoju sestru za notára z Noyonu, takú perlu medzi mužmi, a sama žila v ulici Corbout v starom kano-nickom dome pri katedrále. Ale hoci často obedovala

u sestry a hoci k nej Betka skoro denne prichádzala s Tomom „trhať kvietky“, bývaly jej zimné večery niekedy veľmi dlhé a smutné, a neraz, keď kukučka v hodinách kukala do tichého domu, ktorý neobveseľoval krik detí, mály tie zvončeky niečo tak bolestného, že sa Got rozplakávala.

Dnes príde k nej druhé dieťa, dieťa bez rodičov ako ona, srdce zlomené ako jej, samo na svete ako ona! Akiste jej ho nedajú, ale v Noyone sa domy skoro dotýkajú a tak zažiari i na ňu niečo z tej mladosti... V tejto hlbokoj duši radosť z toho, byť milovanou, bola skoro rovnajúca sa šťastiu, môcť niekoho tešiť.

Preto bola Got veľmi dojatá, keď v zákrute v tieni lístia objavilo sa veľké svetlo rušňa, ktoré rástlo každou sekundou, ako sa približovalo k Noyonu. Konečne sa vlak zastavil medzi dvoma živými plotmi malej stanice.

- Dobrý deň, moja drahá... aká si opálená. A ty, Genovéva, ako dobre vyzeráš! Dobrý deň, Silvester! Aká som šťastná, že vás zas vidím!

A tíško ukazujúc na chlapca, ktorý sostupoval z vozňa pomaly, bojzljivo, skoro poľakane: „To je on?“ Silvester prisvedčil očami a Got vo svojej ženskej jemnosti vzala Betkinu rúčku do svojej a sblížiac obé čelá detí, chytila chlapca okolo krku, pobožkala oboch, ako by ich chcela spojiť v jedinej láske.

— Menuješ sa Klement, však, drahý?

— Áno, — povedal chlapec.

— Nuž, pozri sa na mňa dobre, budem tvojou treťou mamičkou!

A cítiac, že sa jej zmocňuje pohnutie, vyhla sa mu otázkou:

— A čo starý Tom?

Ten nešťastný, zavretý vo zvláštnom voze určenom jeho rase, všemožne sa namáhal, aby na seba obrátil po-

zornosť, a to tým skôr, že poznal svoju stanicu a nechcel byť zavezený do Tergnieru.

Konečne ho pustili. Hneď s deťmi utvorili predvoj, Silvester, jeho žena a Got zahli k Noyonu krásnou alejou starých stromov.

Návrat bol slávnostný. Niekoľko obyvateľov, ktorých stretli na ulici sv. Eliáša. zdravilo ich so zvedavým pohľadom, ktorého si dieťa nevšimlo, tak výborne konal Betkin jazýček svoju úlohu.

V dome bolo všetko pripravené na prijatie Valmontovcov. Teta Got tadiaľ prešla: dva dni byly izby stále vetrané. šatstvo uložené do skriň, kuchyňa celá umytá, aleje v záhrade upravené Jupinetom; mohli si len usadnúť za stôl.

Tú noc spal Klement nedobre. Viac ráz si myslel, že počuje mohutný hlas mora a bežal k obloku; ale miesto úskalia Morinu a pobrežia Goasnecu bičovaného vlnami, videl len tmavé vrcholy stromov, ktoré skláňaly sa v mesačnom svetle, striasajúc lístie pod náporom melancho-lickej jesene.

Do týždňa sa všetci vžili do svojich zvyklostí. Pán Valmont odložil slamený klobúk a vymenil biele flanelové šaty za vážnejšie, ako sa patrí na dôstojného vidieckeho notára. Pani Valmontová otvorila svoje skrine, prezrela šaty, zásoby a potom začala s návštevami u svojich priateľov v Noyone. Boli veľmi dvychtívi, aby sa podrobne dozvedeli Klementov prípad, ktorý si vopred okrašľovali podivuhodnými príhodami.

Betka si chcela podržať morských rakov, hoci neživých. Umiestila ich v kútiku záhrady, ktorý jej kedysi prepustili. Bohužiaľ Tom, ktorý zachoval si pomstivosť k ježatým živočíchom, doniesol ich napolo zhnité do prostriedku salónu. Pán Valmont sa práve vrátil domov a bol prekvapený vôňou viac ako morskou, ktorá šírila sa po schodišti. Súc mužom poriadkumilovným, vyšetril vec,

čoho následkom bolo, že Jupinet, záhradník, zakopal tucet rakov do hnojiska. Betka bola nešťastná a plačúc skryla sa do izby. Klement ju šiel potešiť:

— Neplač, pôjdem ti pre iných!

Chúďa nevedel, že kde by pre ne šiel, ale bol by si zodral nohy až po kolená, len aby usušil prítomné i budúce slzy svojej priateľky. Aby vôbec niečo podnikol, začal hrešiť Toma zato, že mu na usmierenie oblizoval tvár.

Ináč pokojný vidiecky život dobre slúžil jeho útlej a prítulnej povahe. Pani Valmontová zaobchádzala s ním ako s vlastným dieťaťom, ba obliekala ho do šiat tej istej farby ako Betku. Keď ich Got každé ráno po raňajkách brávala na omšu svätú, každý sa za nimi obzeral, lebo okrašľovala ich vôňa mladosti, nevinnosti a krásy.

Dobrá Margita len žiarila šťastím, a keď ich umiestila na kľakadlo, našla im stránku v modlitbovej knižke a vložila do ruky päťák do zvončeka. Až zachvievala sa radosťou pri materských citoch, ktoré sa v nej prebúdzaly. Tak si ich žiadala k srdcu privinúť, aby splynuli v jej srdci. Keď vchádzali do chrámu a keď vychádzali, Klement sa poponáhľal, omočil ruku do sväteničky a ako dobrý rytier ponúkal obom dámam svätenú vodu. Potom chodil s Katkou nakupovať. Pán Valmont prichádzal až na poludnie. Prichádzal vždy na čas, zasadol si k stolu s prívetivým úsmevom, hoci, ako notár, bol povahy vážnej a mával ozaj veľa starostí.

Klement bol pri svojom novom oteckovi tiež šťastný. Vystaval si už hniezdočko medzi tými láskavými bytostami, ba niekedy si rukou pretieral oči, pýtajúc sa sám seba, či je naozaj tým chlapcom, ktorý pred mesiacom utiekol z hrtanu rozbúreného mora a či Got a pani Valmontová nie sú novou podobou jeho mamičky, či Betka nie je jeho sestričkou. Tým skôr sa mu to zdalo, že na ochranu pred zbytočnými rečami začali ho volať menom jeho záchrancu, to jest Klement Valmont. Pri tom všetkom však ešte niekoľko ráz, najmä večer, keď celá rodina

sedela v salóne alebo v záhrade, bolo možno čítať v jeho veľkých čiernych očiach akúsi utkvелú otázku a jeho nežné láskavé chovanie naraz prechádzalo v nemilú divosť.

Tento život trval dlhé mesiace . . . celú zimu. Za zlého počasia sedely deti vo vykúrenej izbe, hrajúc na klavír . . . a snívajúc o tom, čo budú robiť potom, keď dorastú. Betkina učiteľka, starodávna dáma, prichádzala každého rána dávať deťom hodinu z francúzštiny a dva razy týždenne vodila Klementa do Compiègne na matematiku.

Keď bolo pekné popoludnie, od jednej do štyroch hodín, robili dlhé prechádzky po okolí a prezerali si staré pamiatky. Pán Valmont, ktorý ako by omladol stykom s mládežou, neraz sa s nimi korčuľoval po zaplavených lúkach, ktoré obklopujú Noyon. Keď sa deti vrátili, pracovali plnou parou až do siedmej: Betkine prstíky pod dozorom tety Margity usilovne preberaly klávesy na klavíri a Klement vstěpoval si do pamäti letopočty dejín Francúzska; pán Valmont kontroloval ich práce, až napokon Tom, z rozkazu Katky prichádzal veselo štekaf ku každým dverám na znamenie, že je už polievka na stole a že ju neslobodno nechať vystydnúť.

Tak plynul ich život za dva roky. Zdalo sa, že to dôverné šťastie potrvá navždy a že bude čím ďalej tým hlbšie, bolo tak prirodzené, zdalo sa byť výsledkom prostého života. naplneného skutkami milosrdenstva a prácou, také, ako si Boh želá, keď tu neočakávaná okolnosť, hnevliivé slovo z úst bezvýznamnej ženskej všetko prerušilo a zničilo.

Bolo to za krásneho jarného dňa. Celá príroda plesala pod teplým aprílovým slniečkom, a Valmontovci ho použili na vychádzku do Simeonských jaskýň nad mestom. Keď došli k vrchu, napred bežiaci Tom dal sa do štekotu, a potom bolo počuť silný, nahnevaný hlas:

— Ideš mi s očí sprostý štekáč! Počkajže len, oboznámim Ťa so svojim dáždnikom!

Notár zrýchľil krok a uzrel rodinu „cukrobarónov“, ktorá pred rokom opustila Noyon a teraz s nudným výrazom v tvári poberala sa tým istým smerom. Muž získal v Paríži majetok výrobou cigórie, ale skoro všetko premárnil v obchode s cukrom, lebo stretol sa s darebákmi ešte prefikanejšími ako bol on sám.

Valmontovcom toto stretnutie nebolo nijako príjemné, ale cesta bola úzka a notár by sa nebol nikdy prehrešil proti pravidlám zdvorilosti, nuž nezostávalo mu nič iného ako pozdraviť a ísť spoločne.

Ale po chvíľke zatúžil zbaviť sa nemilého susedstva a predstieral, že sa musí pozrieť za Betkou, ktorá bežala za Tomom a stratila sa im s dohľadom.

Cukrobarónovci vrhli sa teda na obe dámy, ktoré voľne stúpaly na vrch. Klement, celý zohrúžený do trhania fialiek, šiel na konci.

Keď prišli do polovice vrchu, pani Valmontová sa zastavila únavou a slnečníkom ukázala na údolie, ktoré rozprestieralo sa do diaľavy.

— Je to krása! — zašepkala pani Valmontová, obracajúc sa celá nadšená ku svojej susedke. Ukazovala na vežu katedrály.

Pani cukrobarónová, ako bývalá Parížanka, nikdy nezabudla najavo dať svoju povýšenosť nad paničkami z dediny, ktoré „ešte veria, že sa to naozaj stalo“! I odpovedala veľkopanským pohybovom hlavy:

— Áno a nie, milá priateľka, lebo chybí tomu všetkému ruch a život. Je to veľmi pekné na pol hodiny, ale potom sa vám chce zívaf...!

— Ale za pol hodiny sa pohľad úplne zmení — podotkla Margita. — Príroda sa zdá rovnakou len tým, čo ju nevedia pozorovať a nerozumejú jej tisícerym hlasom. Hovoríte, že tomu chýba život, ale počúvajte len, ako sa hýbe život pod každým stebielkom trávy, ba i v najstarších hniezdach pod našimi starodávnymi vežami.

— Tomuto ja hovorím vážif pravdu na lekárnických vážkach — odpovedal pán cukrobarón. — Pravým životom je pohyb, obchod, priemysel, keď komíny odfukujú oblaky dymu a stroje sa točia!

— ... Keď sa veľtržné paláce hemžia ľudom ako mravenisko, keď ulicou ide povoz za povozom, to je pravý život. — Pokračovala panička. — Tu panuje však smrť. Ináč v noyonských uliciach rastie tráva ako na cintorine. Dúfam, že aspoň nebudete nanucovať svoje „teórie“ Klementovi a nenecháte ho zakrpatieť na vidieku.

— Prečo nie? — skríkla Got celá znepokojená.

— Pretože sa nikdy nenaučí ani prstom pohnúť — spievala panička — a pretože nemá ani len ošúchaného šestáka ...

— Ale my máme majetok — prerušila ju pani Valmontová.

— Ale, keď vezme polovicu Betkinho vena, bude to ináč, ale to nie je gavalierske, a myslím, že vaša dcéra nebude vždycky žehnať milosrdnému úmyslu, že ste jej ponúkli tak draho zaplateného bračeka! — Povedala to posmešným hlasom, ani si nevšímajúc, že chlapec stojí za ňou celý bledý, s trasúcimi sa perami, ako by každé z jej slov malo rozvrátiť celý život, zbúrať čarokrásny sen, ako on. Klement, ani na to nemysliac gniavil úbohé kvietky v zaťatých rukách.

VI.

— Pán Jupinet, kde je Miško?

— Nevie, slečna — odpovedal úctivo záhradník, stojaci na rebríku.

— Čože to tam pripevňujete?

— Pripravujem brečtan. Pekne vyženie, ak bude slnko stále svietif.

Margita Léricourtová chvíľku uvažovala, potom zrazu povedala:

— Keď sa Miško vráti, povedzte mu, aby prišiel ku mne, rozumiete?

— Áno, slečna.

Margita odišla.

Miško, to bol Michal, syn záhradníkov. Bol silný, tučný, zdravej farby, ako zralá broskyňa, dobre jedol, pil ešte lepšie, spal výborne a Katka ho neraz posmešne volala gavalierom.

Mal pätnásť rokov, teda o rok viac ako Klement, ale vyzeral na sedemnášť, taký bol urastený, zavalitý ako dub, vyrastený v bohatej pôde pod silným slnkom. Keď bol Klement pri ňom, ich skupina by bola lákala maliara alebo sochára na zobrazenie nehy a sily.

Miško bol silný! Ani jediný roľnícky synček nedorastal v tak sľubného oráča! A mám to povedať? Chlapec zem nemiloval, hoci sa z nej narodil a pre ňu bol určený! Ona mu to dala tie široké plecia, vliala mu ohnivú červenú krv do žíl. Jeho predkovia boli len sedliaci, statní ako horské duby, a najslabší z nich zomrel len ako sedemdesiatštyri ročný starec od úpalu slnka, keď bola žatva v plnom prúde a on pracoval za troch.

Ináč Miško nemával vždycky tento odpor k pôde a Jupinet rád rozprával, ako ešte vlni bol mu synček stále v päťach, keď obrábal záhradu a u strýka sám vodil kone napájať. V júli minulého roku chodil so žencami na pole, sušil seno o sto šesť, žil ako jeden z nich, spal s nimi v tieni snopov, každému sa ľúbil, aký bol silný a veselý.

Potom istého jesenného dňa do vedľajšej budovy sa vrátil jeden bývalý jeho spolužiak, ktorý hneď po prvom svätom prijímaní odišiel do Paríža. Naraz sa mu zdalo, že proti nemu nie je ničím. Čosi mu hovorilo, že spolužiak sa v meste vyšvihol, zatiaľ čo on zostával v spoločnosti na tom istom mieste, medzi hovädami a hnojom.

Vytiahnutý, štíhly Eugen, oblečený v Paríži do čierneho kabáta kaviarenskeho pikola, i keď sa preobliekol do „civilu“, neobyčajne imponoval bývalému kamarátovi. Povedzme si na jeho ospravedlnenie, že zato nebol hrdý a bol mu dobrým druhom. Za štrnásť dní svojej dovolenky skoro denne žiadal pána Jupineta, aby mu dovolil odísť na prechádzky s Miškom. Starý Jupinet, hoci mal plné ruky práce, neodvažoval sa mu to odoprieť a možno, že to ani nebolo jeho želaním, pri obavách jeho ženy stále znepokojenej ako všetky matky. Koľko ráz sa odohraly v rodine Jupinetovej aj neprijemné výstupy pre mladého Parížana.

— Uvidíš — hovorila — nahovorí mu takých vecí, že až Nanglart odíde, náš chlapec bude celý pobláznený.

— Mlč, matka, chlapec vôbec nepomýšľa na Paríž. A kto vie? Možno, že by tam bol šťastnejší. Zem je príliš nízko, už som sa k nej nazohýbal za štyridsať rokov!

— Ty by si mal mlčať! Nehanbíš sa tak hovoriť vo svojom veku?

— Veru, tam sa zarábajú peniaze. Tu má nádenník 75 centimov na deň, kým jeden tunajší šuhaj, čo ho „cukrobarón“ dostal do plynárne, vyrába aj desať frankov denne.

— To sú len povedačky — odsekla starinka — so 75 centimami a kapustou so zemiakmi sú šťastnejší pod biednou strechou ako robotníci napchatí do kasární, so susedmi hore i dolu, bez kvapky dobrého vzduchu ako u nás.

— Ba veru — osmelil sa Jupinet — majú ho toľko ako dobrého vína. Pamätáš na rok, keď bola výstava?

— Zavreš už ústa, veď táraš do sveta, Jupinet! Ani len čistej vody sa v tom Paríži nenapijú. Tak by si chcel chlapca navádzať k poháriku? Je to možné. A pozerala na neho s polienkom v ruke, zarývajúc sa mu do tváre malými očkami zúrivej matky, ktorá bráni svoje dieťa proti neprezreteľnej shovievavosti slabého muža.

A čo by bola povedala, keby bola vedela, nakoľko jej skutočnosť dávala za pravdu...? Často, keď si rodičia mysleli, že sa parobci naháňajú kdesi na poliach, sedávali niekde v chládku pri mlyne alebo inde a celé hodiny sa dôverne rozprávali. Pokušiteľ Nanglart blýskavými slovami vychvaľoval krásy veľkomesta.

— Čo budeš tu v Noyone robiť? Hlúpe zakrnieš ako tvoj otec a nič nevyrobíš. Koľko má otec u Valmontov?

— Dvadsať frankov.

— Dvadsať frankov! — a rozosmial sa na plné ústa. — Ale, priateľko, na Nový rok alebo fašiangy ja mávam len 20 frankov prepitného!

A Miškovi sa širily oči udivením. Dvadsať frankov prepitného! On nikdy nedostal ani jeden! Ale predsa raz, keď pomáhal pri vysušovaní zámockého rybníka, ale to bolo už veľmi dávno.

— Rozumieš, braček? Valmontovci ňa okrádajú.

Miško ihneď protestoval. To zas nie! Valmontovci boli k nim dobrí, dávali síce len 20 frankov, ale tam dali to, tu zas ono. Tak napr. jemu dali na meniny jediné šaty. Keď bola matka chorá, zaplatili lekára a priniesli fľašu posilňujúceho vína. Boli by mu dali aj šaty po p. Klementovi, ale mu boly malé.

Nanglart netrpezlivo pokrčil ramenami:

— Všetko to, kamarát, nič nie je. Keby si bol v Paríži, aký si ty silák, za päť rokov by si nahrabal peňazí, že všetci Jupinetovci ich ešte ani nikdy nevideli.

— Ale čím by som ich vyrobil? — pýtal sa Miško. — Ja rozumiem len sedličeniu.

— To ti v Paríži ani neposlúži, iba ak by si sádzal zemiaky na bulvároch, ale sú aj mestskí záhradníci... I keby si sa tam uchýtil, v Paríži sa len obrátiš a nájdeš miest hockoľko. Pikolom ako ja by si asi nemohol byť. Nato treba poznať Paríž i Parížanov, ale nie sú tam len

kaviarne. Potrebujú poslíčkov v kanceláriách, pomocníkov do obchodov, dielní, tovární, pri železnici, pri mestskej električke. Pozri sa, mám kamaráta o tri roky staršieho ako ja. Ten si každé ráno vyrobí v plodinovej tržnici 8 frankov a jeho denná práca končí sa už o desiatej! To sa divíš! Ale v Paríži to nikoho neprekvapi, veď i šestnásťročná dievčatá si do vrecka shrabú 5 frankov za deň v nejakom závode a veľa sa pri tom nenadrú. Raz sa s takou slečínôčkou oženiš... Vidiš, Miško, každý večer donesieš vyše 10 frankov driečnej Parížanke, rezkejšej ako aj najstihlejšie dievča v celom Noyone. — Všetko toto hovoril ten pätnásťročný parobok ani mihalnicou nehýbajúc, chladným tónom starého rozumkára. Sedliacky synček v nemom obdive neodvážil sa už ani slova, tak nízkym sa cítil popri Nanglartovi.

Raz sa však predsa osmelil namietaf:

— Vidiš, Eugen, rád by som do Paríža, ale nikdy ta nesmiem, kým je matka živá.

— A keď bude žiť ešte sto rokov? U vás sa ľudia dožívajú vysokého veku — podotkol ironicky pikolo.

Miško miesto odpovede palicou sekal trávu.

— Matku? — pokračoval Parížan — tú hodím cez palubu!

— Akože, cez palubu? — povedal Miško nechápajúc.

— Áno, ufujazdiš jej pred nosom, necháš ju v kaši!

Veď nemožno len od muža žiadať, aby sa večne držal mamičkiných sukni. Keby som si dal od nej veľíť, posial by som kydal hnoj ako ty, kým dnes! — A s rukami vo vreckách zvonil striebornými mincami...

Odvtedy vidiek stratil svoju krásu v očiach Miškových. Proti snom o raji veľkomestskom zdal sa mu nudným a bezfarebným. Keď teraz šiel s otcom do lesa na drevo, skoro vždy hľadel smerom železničných koľajníc až ta ďaleko, kde bol Paríž, Paríž kde vyrába sa aj 10 frankov denne.

VII

Slnko zapadá za topole, ktoré rozostierajú svoju pohyblivú záclonu nad vapënitou studňou arsonskou. Rozbrázdenu cestou ide na koni orač a spieva vidiecku piešeňku.

„Odpočíňže si, veď je nedeľa,
tak vrael, a hľadel do neba,
náš dobrý farár avranšký,
i požehná ti Otec nebeský.“

Chasník vyspevuje si mohutným hlasom a obe údolíčka, nad ktorými vypína sa dedinka Ruault, odpovedajú mu ozvenou. Básnictvo a Jupinetov synovec sa síce príliš nikdy nesnášali, ale je to pekná vec, keď máte silný zvonový hlas a keď cítite, ako vám srdce v hrudi búši nadšením.

Bolo asi päť hodín večer, ale dni byly ešte krátke. Počasie bolo nádherné a znovurodiaca sa zem so všetkých strán vydávala divú, omamnú vôňu. Jakub neuvedomoval si svoj tajomný vzťah ku prírode, len tušil podivný súlad, ktorý ho uprostred polí unášal k rozjímaniam, ktoré sú častejšie ako by sme očakávali od dnešných dedičanov. Bolo to čosi zdedeného od celého radu predkov, ktorí takto jeho ústami rozprávali? Bolo to zvláštnym nadaním jeho bytosti? On zem miloval, miloval ju vášnivo, tak, že sa niekedy pýtal sám seba, či sa nestane horším ako ona. Či minule večer nepocítil náhle radosť z obvyklého Miškovho chválospevu na Paríž a jeho ľahší chlieb, či sa nezaradoval, keď sa Miško vyslovil, že nechá Jupinetovo hospodárstvo „na ocot“, vezme batoh a pôjde si hľadať šťastie do hlavného mesta? Či pred chvíľou nesoskočil s koňa a neskúmal Jupinetovo pole, ako by už bolo na predaj...?

Miško sa, pravda, dával na cestu vedúcu k biede a šílenstvu. Ísť bývať do Paríža, ako povedala stará Jupine-

tová, na štvrtom poschodí s oblokmi do dvora, majúc sedov hore i dolu, vpravo, vľavo a naproti, majúc nad sebou domovnicu, dielovedúceho a riaditeľa, byť otrokom všetkých týchto ľudí, jesť potravu polozhnutú, dýchať odporný vzduch, keď človek môže byť slobodný pod slnkom božím...!

A pritom všetkom zavše nestaval sa proti tejto myšlienke, spomínal si, že ju aj schvaľoval kývnutím hlavy, nesmelým síce, ale preto nemenej pokryteckým... Veď by Miškov pozemok tak krásne slušal k jeho poľu! Sediac na koni dobre videl nádherný záhon, ktorý by mu raz mohol patriť, keby chlapec uskutočnil svoj zámer ísť do Paríža. To by sa potom oralo...! V tom vyrušil ho z dumy krehký detský hlas:

— Je to pán Jakub?

— Ej, ej, pán Klement! — povedal sedliak úctivým prízvukom — celkom sám tuná, a ešte večer?

— Áno, hľadám Miška.

— Miško je pri rúbaní — a Jakub mu bičom ukazoval modré obláčiky dymu, vznášajúce sa štíhlymi stĺpmi k nebesám. Klement od strachu skoro neodskočil pred tou kopou zelene za večera ešte pochmurnejšej.

— Pán Klement si v túto hodinu iste ani nepomyslí, aby šiel za ním, ale ak ide o súrny odkaz a keď to smiem tiež vedieť, teda len nijaké okolky, poviem mu to.

Chlapec, obyčajne veľmi bledý, zrazu zmenil farbu, líca mu zahorely červeňou a odmietol ponúknutú službu nápadnou rozhodnosťou.

— Dobre, dobre — odpovedal Jakub, poháňajúc koňa — ja som vám len poslužiť chcel, ale keď to nepotrebuje, pôjdem si svojou cestou do Noyonu. Hijo, koníček, hí! Dobrú noc, pán Klement!

— Dobrú noc, pán Jakub.

A Jakub nechajúc sa ukolísať pravidelným krokom koňovým, odišiel, ani sa neobrátiač v tušení, že chlapec ho

sleduje zrakom: ale nebol by býval pravým sedliakom, keby mozog hneď nebol sa mu uviedol v činnosť: „Čo za tajomné vybavovanie môže len mať mladý Klement s Miškom? Čože sa to zas pečuje?“

Trochu potmehúdsky skúmal očami okolie, hľadajúc zámienku, aby sostúpil s koňa a zastavil sa, ale nestretol sa s nikým. Chvíľu pozeral si zhorelisko vlni vyhorenej chalupy, ale nemohol tu stáť do nekonečna, a tak zahnul napravo a sišiel na cestu do Noyonu.

Klement, súc prvý raz v tú hodinu sám uprostred kraja, cítil ako sa ho zmocňuje čím ďalej tým väčšia hrôza s padajúcim súmrakom. Už ráno prišiel na túto cestu a hľadajúc Miška, došiel až k priehrade, ktorá za rúbania zaviera cestu vozom. Štvrť hodinky čakal na príležitosť, aby si ho dal zavolať, lebo sám sostúpiť nechcel, aby nezbudil pozornosť drevorubačov pána Valmonta. Opretý o staré trámy, snivo pozoroval úzky obzor cesty. Aleja, ktorá sa tu zdá priamou a rovnou, zrazu sbieha do doliny, v ktorej pracoval s ostatnými robotníkmi Miško. Holými stromami hlas dobre prenikal, ale Klement nerozoznal hlas Jupinetovho synka a slepou tou alejou nešla ani živá duša. Myslel si, že večer bude šťastnejší a bude môcť pohovoriť si s Nanglartovým priateľom o veciach, ktoré sa chcel dozvedieť, ale tentoraz sa znovu sklamal.

Na niekoľko minút sadol si na medzu, nohami svesenými do priekopy, očami upretými do chmúrneho množstva zelene, v ktorej sa rúbalo, ale v ďalekom šere neuzrel toho, koho hľadal. Len brezy sa krikľavo odrážaly od jednotvárnej farby krajiny a nad ním akoby tisícere vetvičky šepkaly čosi melancholického a veľmi sladkého.

Šlo popri ňom niekoľko dedinčanov a zvedavo si odmeriavali chlapca po mestsky oblečeného. Hneď ho spoznali: Veď to nový notár syn... Ale čo tu sám sháňa?

Keď sa vzdialili, pochopil Klement, že tam už nemôže zostať, aby na seba neupozornil, i sostúpil voľne k mestu, hojdajúc rukami a s tvárou malomyseľnou. Keď došiel

k napájadlu. nevysvetliteľnou predtuchou poznal, že ktosi tázavo ho premeriava; pozdvihol oči a uzrel Jakuba, ako fajčí z fajky na koni, ktorý zašiel do vody až po hrud' . . . Bol to Jakub a nestrácal ani jediného jeho pohybu, akoby chcel čítať až na samotnom dne jeho srdca.

VIII.

Dom noyonského dekana stojí na námestí pred katedrálou. Je rozložitý a dobre vetraný, takže sa vám zapáči, sotva do neho vkročíte. Napred prejde sa dvorčekom na spôsob záhradky so starostlivo udržovanými chodníkami.

Keď rodina Valmontova v slávne dni prichádzala na obed, alebo jednoducho na návštevu, v tomto dvorčeku sa sprievod obyčajne rozdeľoval. Starý Tom, ušľachtilý pes, zbabelo sa poddával svojmu pudu a letel priam do kuchyne, kde sa uveleboval na dlhý čas medzi rozličnými zbytkami od jedla, ktoré mu schovala stará Delfina. Betka a Klement tvorili zadný voj. Hľadajúc po zemi čudesné ulity pre svoje zlaté rybyčky.

Páter Hanuš, dobrý ako otecko, ruky vo vreckách, s úsmevom nechával sa okradnúť: „A tu, hľa! veď zabúdaš na najkrajšie . . .!“

Noyonský farár je vysoký, už trochu sohnutý starosfami duchovnej správy. Tu a tam ligoce sa biely vlas, hoci nemá ešte ani štyridsať rokov. Ťažko by bolo povedať, či chutnučké mesto Noyon bolo stvorené pre tohto ušľachtileho kňaza, ducha tak bystrého, či on preň.

Raz ráno uzrel ako k nemu prichádza Got celkom samotná. Nebolo nič divného, že prišla navštíviť pána farára, lebo styky medzi farou a rodinou Valmontovou boli veľmi srdečné, ale dobrá, stará dievka Margita prichádzala vo spoločnosti „svojich“ dietok, ktoré by boly vďačne všetko nechaly, keď sa im povedalo, že pôjdu k pátrovi Hanušovi.

Toho dňa bola sama, s tvárou starostlivou; keď prešla malou farárovou pracovňou a usadila sa v salóne, zdala sa ešte bledšou, ako obyčajne, v pološerom svetle, ktoré predieralo sa výkrojkom medzi ťažkými záclonami.

Všetky podobizne bývalých noyonských biskupov, sradené po stenách salónu ako by boli upieraly zrak na Margitu a sledovali vnútorný boj, ktorý sa odohrával v srdci tejto počestnej a naozaj dobrej ženy.

Vtom zavízgla podlaha, dvere sa otvorily a s nenúteným úsmevom na perách vstúpil do izby páter Hanuš.

Vítam vás, milá slečna, ako sa máte? Ale ste celá bledá — povedal náhle zvažniac.

Got miesto úvodu, ktorý si pripravila ráno v katedrále a opakovala, kým vošla do fary, dala sa do plaču.

— Ach, je to teda vážne! — zašepkal kňaz, prisunujúc kreslo. Potom ako skúsený muž, ktorý chápe útlosť istých srdiec, nechal uplynúť niekoľko minút bez slova.

Got si napokon utrela oči, znovu sa ovládala a začala sama hovoriť:

Áno, pán farár, je to pre mňa vážne. Pre iného by to azda nebolo ničím. Ináč, poviem to jedným slovom: Klementovi niečo je. Čo, to neviem. Keby to bol niekto z rodiny Valmontovej, povaha prostá, aké sú v našom kraji, už by som vedela, na čom som, ale v jeho povahe sa nevyznám. Tak ako je Betka samý žart a smiech, tak Klement stal sa nemým a uzavretým. Spomnite si, že vlni taký nebýval. Tak sme si pekne usporiadali svoj život! Sestra má už Betku, Klement bol *mojim synčekom*. Akú radosť mi spôsobilo chodiť s ním na prechádzku, vidieť ho pri sebe deň čo deň ráno v katedrále, cítiť jeho hybkú rúčku vo svojej ruke, čítať až na dne jeho duše pri čírom pohľade. Teraz je všetko zmenené, a naraz, sotva sú tomu dva mesiace! Všade ako by sa nudil, je málo a už sa nehrá, pri tom všetkom je však ešte úctivejší, poľvoľnejší a poslušnejší ako vôbec býval.

3 L'Ermite: Zostaňte doma.

Je to možno vekom, alebo od toho, že príliš rastie — prerušil ju pán farár.

— Aj ja som si to myslela a už tri razy som s ním bola u Dra Regniera, nič však u neho nenašiel. Ale včera som odhalila niečo iného, vec, ktorá mi potvrdzuje všetky dohady a dáva za pravdu mojim obavám: *Klement chce odísť!* Prišiel mi to povedať Jakub, najstarší Jupinetov synovec.

— Odísť? — opakoval P. Hanuš — a kde?

— Do lýcea, do gymnázia, ale ďaleko od nás!

— Tomu už nerozumiem — povedal farár — či nie je súkromným žiakom gymnázia v Compiègne?

— Áno, ale zdá sa mu to *príliš drahým*, najmä keď musí tri razy do týždňa cestovať do Compiègne k profesovi matematiky.

A keď sa pán farár chcel dať do smiechu nad tou detskou lakomosťou, Got rýchle pokračovala:

— Áno, boly v Klementovej povahe podivné rysy, ktoré sa začaly prejavovať pred dvoma mesiacmi. Dieťa premýšľalo o veciach, ktoré sú nad jeho vek. Jakub ho včera počul, ako hovoril s Miškom. Ba Klement mu prikázal, aby sa čosi opýtal syna Nanglartovho. Prosím vás! Ako by tu nebolo pána Valmonta. Či sme mu doma niečo odopreli, či sme s ním nezaobchodili celkom tak ako s Betkou? Či neboli k nemu všetci milí? Načo teda také tajnostkárstvo, taká opatrnosť k rodine, ktorá ho prijala za svojho a prečo si počínať tak, ako by sa chcel zaobísť bez nás?

— Ale čo začul teda Jakub z jeho rozhovoru s Miškom? — opýtal sa pán farár.

— Hneď to poviem. Už niekoľko ráz pod tou či onou výhovorkou usiloval sa Klement stretnúť s Miškom a hovoriť s ním. Najmä raz hovorili o Paríži a o synovi Nanglartovom, nešťastnom učnovi v kaviarni, ktorý práve zbalamutil svojich bývalých druhov, oslnených jeho biednou uniformou. Miško sa dušil, že chce za každých okolností

do Paríža, aby tam zarobil kopolu peňazí, a čo je vrcholom celej príhody, Klement ho od toho odhovára, hovoriac mu, že mu tu u Jupineta bude oveľa lepšie ako v ktorejkoľvek parížskej kaviarni, kým u neho, u Klementa je to celkom inak. On je nešťastný, životná troska, človek bez haliera, cudzinec, náhodou nájdený kdesi na brehu morského; krásne šaty, ktoré nosí, pália ho na koži; vyčíta si každú omrvinku, ktorú dvíha k ústam, chce Valmontovcom ušetriť výdavok, zarobiť veľa peňazí a do ôsmich rokov im splatiť, čo im je dlžný.

· Povedal do ôsmich rokov?

— Áno, pán farár, je to neuveriteľné, aby dieťa malo také myšlienky. Ale kto mu len nahovoril také veci? Prečo povedal práve do ôsmich rokov?

— Áno — opakoval P. Hanuš ako sám sebe — prečo hovoril o ôsmich rokoch? Treba sa ho opýtať. Vie o tom všetkom pán Valmont?

— Nevie, pán farár, úrad ho príliš zamestnáva a chlapec sa má pred ním napozore. A potom sú tomu sotva dva mesiace; ba i pani Valmontová si toho málo všimla. Ona má Betku, domácnosť, svoje návštevy a napokon, i keď mu zachránili život, nie je to ich dieťa. Jakub im nič nepovedal a ja som mu rozkázala, aby aj naďalej o tom mlčal.

— A ako to počul Jakub?

— Najprv Klementa stopoval odvtedy, čo ho raz večer pristihol, ako šiel za Miškom až do dediny Šiel si vtedy pre list, v ktorom Nanglart udával cenu stravy v Paríži a čo by si mal Klement počať, lebo sa vraj chce stať lekárom. Chlapci sa schádzajú v zeleninovej záhrade, pred humnom. Jakub viazal v stodole povriesla a tak vypočul celý rozhovor.

— Ozaj veľmi zvláštne! — zašepkal P. Hanuš — mať na svoje šťastie všetko, úplne všetko a najmä takú mamičku, ako ste vy!

Ach, áno, keby ste vedeli, čo lásky som pre neho ušetrila — odvetila Margita, celá sa trasúc dojatím, kladúc si ruku na srdce. — A potom chce odísť do neznáma. do samoty, práve do tej, s ktorou sa stretáme uprostred davu, najhoršej zo všetkých samôt, ak ho nestihne ešte niečo horšieho! Máme mu teda dovoliť. nechaj ho odísť od krdľa detí, ktoré už nie sú ani čisté ani zbožné?

— Ani reči o tom — prerušil ju P. Hanuš. — Podľa môjho skromného úsudku internát je moderný vynález a často nešťastný pre dieťa z naozaj kresťanskej rodiny. Keď dieťa (ako je to u pána Valmonta) nájde všetko, čo potrebuje, v rodine, načo to hľadať inde? Preto mnohí rodičia dajú dieťa do internátu, len keď sú na to okolnosťami prinútení a vždy s úzkosťou v srdci... Hovorí sa: „internát posilňuje vôľu, a stály styk s rozličnými povahami je výborným vychovávacím prostriedkom.“ Ale internát jestvuje len od revolúcie, myslíte si, že predtým nebolo vo Francúzsku vykryštalizovaných pováh? Pravda, ak je internát, ktorý si Klement zvolí, vedený v duchu katolíckom, otázka je trochu iná. Poznám dievča, vychované u sestričiek tu v Noyone, a tá je svätica. Keby bola bývala doma zostala, sotva by bola dosiahla taký stupeň dokonalosti. Ale podľa toho, čo ste mi hovorili, chlapec chce ísť za svojím cieľom najkratšou cestou. To sa robí v gymnáziách laických, v internátoch viac menej posledného druhu, a to, úprimne rečeno, vám neradím...!

— Ja tiež nie som za to — dodala Got.

— Načo klásť teda to krásne jablko, ktorým je váš Klementik, do koša s inými, z ktorých niektoré sú iste nahnité.

— Ale keď to nepôjde ináč?

— Pekný to dôvod! To je samovôľa a detský rozmar! Verte mi, slečna, pravou vlastou dieťaťa je rodinný kozub medzi otcom a matkou; smie sa z neho vzdialiť ako včela len na niekoľko hodín, aby si z neho nasbieralo potrebného

materiálu a potom ho spracovalo na teplom slnci rodinnej miloty. Klement, váš pekný Klementik, študentom? Nikdy nie! Slečna Margita bola by to príliš veľká škoda! — Kňaz sa rozčúľil, naraz prebudil sa jeho odpor k terajšiemu chápaniu spoločnosti. Got vzpriamená a trasúca sa ako list, mala dojem, že hovorí ako by čítal jej myšlienky:

— Teda ho smiem zadržať, zabrániť mu, aby neodchádzal?

— Je to vaša povinnosť!

— Ach, aká som vám za to povďačná! — a dobrá žena zapichla si ihlice do klobúka, utrela oči vreckovkou a v roztržitosti hľadala dáždňik, ktorý držala v ruke.

Keď vyšla na námestie pred katedrálu, nikdy sa jej slnko nezdalo tak skvejúcim a nebo tak belasým.

IX.

Klement mal peknú izbičku, ktorú mu s láskou vyzdobila dobrá Margita. Všetky izby mali obloky do záhrady a Margitina záhrada bola v Noyone chýrna. Kedysi bola majetkom kanonika de Senlis, veľkého priateľa exotických rastlín. Po smrti tohto kňaza prešla do majetku jeho synovca, námorného dôstojníka, a ten za desať rokov si na ňu ani nespomenul. Rastliny to využili a nepestované výhonky utvorili také húštiny, že táto záhrada rozlohy 3000 m² mala naozaj vzhľad amerického pralesa, keď ju Margita kúpila, aby mohla rozšíriť svoju záhradu.

Zavše Klement s radosťou túlal sa týmto lesikom. Neuvedomiac si toho, považoval ho skoro za žijúcu bytosť, ktorá mu priateľsky ponúkala taje svojich chodníčkov, skoro nepreniknuteľný závoj svojho listia. V jednom z tých najmalebnejších kútikov spravil si kaplnôčku. Bolo ťažko k nej sa prebrať a nikdy tam nezaviedol svojich druhov. V dňoch, keď mu bolo smutno, chodil sa ta modliť pred jednoduchú sošku Panny Márie, ktorú isté-

ho večera odkúpil od žobravého decka na hradskej do Tarlefesse. Klement sa vypytoval chlapca, čo ho prinútilo, aby putoval svetom. A on mu hovoril, že je sám samotný a že ho nikto na svete nemiluje. Nešťastie toho opusteného dieťaťa, strateného na hradskej, siroty ako on, utkvelo na soške ako dôverná, posväcujúca spomienka, ktorú poznal len sám Klement, takže chlapec s detskou vierou so všetkým sa chodil sverovať k napochytrému zbudovanému oltárikovi a často vychádzal z kaplnôčky rozrušený, očami červenými od plaču. Got to tušila a nerada mala, keď sa tam Klement uchýľoval, hoci hovoril, že sa tam len hrá.

Toho dňa, keď sa vrátila, hodiny v jedálni bily pol piatu. Chlapec mal byť už teda nazpät z Compiègne. Obvyčajne olovrantoval po návrate, kým by boli šli okolo siedmej na večeru k notárovcovi, kde boli pozvaní tri razy do týždňa.

Len čo Got otvorila dvere, zavolała starú Máriu, Katkinu sestru. Tá však neodpovedala, lebo bol toho dňa trh a slúžka odišla nakupovať. Olovrant stál na stole, ale nikto sa ho posiaľ nedotkol. V detskej izbe bolo všetko na mieste, ani jedna kniha nebola roztvorená na písacom stole, ani jeden sošit na stoličke, nič z toho radostného neporiadku, ktorý ako by v dome zanechával stopu života. „A predsa“, pomyslela si Got „mám istú predtuchu, ktorá ma nikdy neklame, Klement sa už iste vrátil.“

Otvorila oblok v chodbičke, ktorým bolo vidieť ku katedrále a do sestrinej záhrady. Jasne videla, že Betka sa hrá sama s Tomom pri matkiných nohách.

— Len aby zas nebol s tým nešťastným Miškom! — Potom jej prelietla hlavou myšlienka: „Je v lesíku!“

Mála takú jasnú predstavu v srdci, že bez meškania sostúpila po schodoch, otvorila biele vrátka do záhrady, nevšímavo prešla záhonom pestrých kvetov a vošla do húštiny.

Večer už padal na kraj, ale Got, vedená svojou utkvelou myšlienkou, kráčala ako hluchá na praskot chrastiny.

ktorý ju často zadržal na prahu tejto časti záhrady. A predierajúc sa pavučinami a suchým lístím, ktoré zachycovalo sa jej do vlasov, hovorila sama k sebe, ako by si dodávala smelosti vyhrešiť svojho Klementa.

Napokon stával sa neposlušným a tajnostkárom, a to preto, lebo stále chodil so synkom Jupinetovým, ktorý zaveľa nestál. Spraví tomu koniec, a čo najskôr!

Vtom sa však zastavila. Práve uzrela Klementa, obráteného tvárou ku kaplnke a ako by utrápeného. Lakte si opieral o kolená, hlavu držal v dlaniach a bezmyšlienkovite hľadel do zeme. Na chrbte mal ešte kapsu s knihami; bolo jasné, že prišiel rovno so stanice. V tom šere zapadajúceho slnka nepohnutá tvár Klementova vyzerala ako socha zúfalstva. I ten, kto by mu nevidel do tváre, mohol čítať v jeho zjave nesmierne utrpenie, ktorým tu v úkryte pukalo to úbohé detské srdiečko, utrpením skrývaným z hrdosti, alebo i z jemnocitu.

Got to hneď pochopila. Jej ušľachtilá povaha, zjemnená ešte náboženstvom, dovtípila sa už, aká opatrnosť bude jej potrebná, aby tú dušu otvorila a vzbudila v nej takú dôveru, žeby sa znova stala dôverivou. Odhrnúc jednou rukou vetvy, ktoré jej bránily preniknúť do húštiny, a druhou rukou pridržiujúc si šaty, ktoré sa zachytávaly na tŕňoch, dostala sa až pred Klementa, ktorý si toho nevšimnul. A potom ohľaduplnosťou, ktorou sa vyznačujú niektoré ženy, pokľakla pred ním, nežne ako pravá matka mu pohladkala hlavu a zdĺhavo ho pobozkala na čelo.

— Čo ti je, dušička? — povedala osušujúc svojou vreckovkou dlhé, slzami zvlhnuté mihalnice dieťaťa.

A keďže neodpovedal, sadla si k nemu, vzala mu ruky do svojich, a priťahnuc ho k sebe, povedala:

— Synček drahý, máš ma rád?

Pozrel sa na ňu svojím nevýslovným pohľadom a ona začala sa s ním nežne rozprávať. Got vedela, že mu niečo je, a dozvedela sa, čo to bolo, ale chcieť odísť do gymná-

zia, chcieť ich opustiť, bolo šialenstvom a čiernym nevďakom! Niečo takého od Klementa nečakala, ani čakať nechcela. Ináč bola, čím ďalej tým viac, jeho dobrou tetou Margitou! Čo by si počala sama vo svojom veľkom dome? Ako by ju zarmucovalo, keby videla izbu svojho Klementa prázdnu! A keď sa už dávala do plaču, chlapec veľmi dojatý, ale energiou zrejme nezlomnou, hodil sa jej okolo krku a zvolal:

— Veľmi vás prosím, prestaňte, zabránili by ste mi, aby som odišiel!

A to bolo povedané takým tónom, že sa zarazila.

Vrátili sa, držiac sa za ruky a až k domu kráčali bez slova; čosi neznámeho, nenapraviteľného dýchlo na ich osudy. Veľmi ohľaduplná Got už nenaliehala a nespytovala sa ho na minulosť, o ktorej Klement zatvrdivo mlčal. Rodičia kedysi zvykli toto dieťa životu kočovnému, vštepili mu pochabú túhu po cestovaní, po neustálej zmene života? Dusilo sa azda v Noyone, v tom príliš mŕtvom meste, pre jeho zápalistú povahu? Alebo dotklo sa jeho hrdosti, že s ním nezachádzali tak ako s Betkou, že bol novým rodičom bremenom? Nie, tisíc ráz nie, to nebolo možné! A dobrá duša skúmala svoju minulosť a svoje svedomie, ale hoc bola taká úzkostlivá pri žalovaní na seba, ničoho nenachádzala. Ona tú sirotu vždy milovala ako vlastné dieťa, dala mu, čo mala v srdci najlepšieho; ako mohla teda pochopiť tú nečakanú zmenu, to divné chovanie!

Aby priamo odporovala, ako jej povedal P. Hanuš, na to sa Got necítila dosť silnou a azda nemala na to ani práva... Nech sa teda stane vôľa božia, myslela si, spravila som, čo som mohla; nevidím, čo na mňa čaká v budúcnosti, ale dôverujem v Tom, ktorý bdie nad vtáctvom poľným i nad malými deťmi.

X.

Istého rána si Got dodala smelosti a šla všetko povedať švagrovi.

Pán Valmont, súc príliš zaujatý svojimi povinnosťami, dotiaľ celkom sveril Klementovu výchovu Margite. Dostal ju úder priamo do prs, neočakávajúc ho a hneď vyčítal pravdu z opísaných reči, ktorými dobrá Got pokúšala sa ju zahaliť. Najprv vzal vec dosť s vysoka a spolu očer-tenel. Margita videla v tom ako by výčitky, že neplnila svoju úlohu a dovolila, aby chlapec pestoval nezdravé návyky. Neodvážiac sa ani na slovíčko, rozplakala sa, čím sa jej uľahčilo. Pán Valmont nemohol zniesť slzy; chvíľku díval sa na švagrínú, hľadajúc ako by sa ospravedlnil za chyby, ktorú spáchal. Potom zrazu odišiel pre ženu, aby ukázal Margite, že mu nerozumela.

Izba pani Valmontovej bola na prvom poschodí a mala výstupy do záhrady za domom. celkom tak ako izba jej sestry. Pán Valmont ju našiel ako skláňala hlavu nad šifónom, lebo šila práve ruský kabátik pre Klementa. Betka sedela na zemi a dívala sa na obrázky.

Izba tá bola taká pokojná, velebný šum polí plnil ju tak sladkou piesňou, svetlo prenikajúce veľkými kvetovanými záclonami zdalo sa tak radostným, že p. Valmont chvíľku odváhal na prahu dvier. Ale nemal vo zvyku vo dne chodiť von a Genovéva už pozdvihla oči na otázku.

— Môžeš na chvíľku sbehnúť?

— Áno, prečo? ...

— Je dolu Margita, ona ti to vysvetlí.

Mladá žena odložila hneď šitie a trasúc sa už zlou hnevou, sostúpila s manželom do prízemia. Koberec na schodoch tlmil ich kroky, a keď vošli, Margita stála na tom istom mieste a hľadela uprene na podlahu s očami naplnenými krvou.

Znovu rozprávala sestre, čo sa stalo, a pani Valmontová ju zavše vyrušovala výkrikmi: „Nemožné! Žeby mu

bolo smutno? Chce odísť, aby zarábal peniaze? Ach, ten nevďačník!“

Pán Valmont prízvukoval:

— Áno, je to nevďačník, to je nesporné; má v žilách krv nám neznámu, ale je to aj pochabec. Chce byť lekárom práve vtedy, keď je nadbytok lekárov a odborníkov... Lekárom, keď tí, ktorí nimi už sú, dávajú sa zvoliť za poslancov, aby sa uživil. — A veď bolo tak jednoduché pokračovať v začatej brázde, ťažiť zo skúsenosti pána Valmonta.

— Buďte milosrdní, dajte sa obmäkčiť, prinášajte obeť, a za všetku odmenu sa vám decko prizná, že mu je u vás smutno, že odíde. Nech si teda odíde!

— Ach, Silvester, prosím ťa, neprenáhľ sa. Veď máš chlapca rád!

— Až príliš!

— Teda tak nehovor!

— Čo chceš, aby som spravil?

— Obráň ho proti nemu samému!

— Ale veď vidíš, že Got dávno sa už o to usilovala a že je to zbytočné. Nevie, čo by som ešte k tomu mohol pridať. Povedzme, že zakročím. Čo sa stane? Sklopí hlavu a neodpovie mi nič, ale v skutočnosti má chlapec železnú vôľu, čo chce, to si žiada s neuveriteľnou energiou. Bol k Margite úprimný, keď sa jej hodil okolo krku a povedal: *Nechajte ma odísť.* To sú v podstate jeho dôvody: *chce odísť.*

— Ale môžeme mu to zabrániť — prerušila ho Genovéva.

— Áno, P. Hanuš mi dokonca povedal, že je to naša povinnosť.

Notár zatriasol hlavou.

— V tej veci s p. farárom nie som zajedno. Chlapec je náš len do istej miery. Právne nám vôbec nepatrí. Okolnosti, za ktorých sme ho vzali k sebe, sú také, že každú

chvíľu môže niekto zaklopať a povedať: „Prišiel som si po Klementa. Patrí inde . . .“ To však nie je všetko. Nemôžem mu vnútiť svoju vôľu, ako by som ju vnútil synovi, v ktorého žilách prúdi krv, ktorú už poznám. Kto vie, možno cíti potrebu zmeniť život, hoci nevie si to sám odôvodniť. Uváž len jeho celkové chovanie a zbadáš, že v skutočnosti Klement chcel medzi nami všetkými zostať cudzincom. To dieťa tu nikoho nemiluje!

— To nie je pravda! Mňa on miluje a ja ho tiež milujem a potom ešte Tom! — Všetci sa obrátili a uzreli Betku, ako vošla s veľmi odhodlanou tvárou, celá červená hnevom, ktorý nemienila si nechať pre seba.

Na druhý deň, vo štvrtok slúžka prešla ulicou a priviedla Betku k tete. Got toho dňa nielen že viedla neter na omšu svätú, ale nechávala si ju ešte celé predpoludnie. Got a Klement boli už pripravení a čakali na ňu k odchodu.

Deti šly o niečo napred. Margita ich sledovala, hovoriac so slúžkou. Betka sa v jednu chvíľu obrátila a súc istá, že ju nikto nepočuje, povedala tichučko Klementovi:

— Čujže, včera som sa pre teba nazlostila!

A keď Klement na ňu tázavo hľadel veľkými čiernymi očami, pokračovala:

— Len si predstav, otecko kričal v kancelárii, že ty u nás nikoho nemáš rád!

— Ach — odpovedal Klement so zafatými perami, so srdcom rýchlejšie bijúcim v hrudi — on to povedal? . . .

— Áno, lenže ja — dodala potriasajúc hodvábnymi vlasmi vlasov — ja som tvrdila, že to nie je pravda, že nás máš veľmi rád. Všetkým nás máš veľmi rád?

Klement miesto odpovede najprv stisol ručičku, ktorú držal v prstoch.

Ó, áno, mám vás rád a môžeš to oteckovi povedať.

— Všetkých nás máš rád?

— Všetkých.

— A mňa tiež?

— Teba? Ach, teba najviac!

— Tak prečo musíš odísť?

— Proziže sa, Betka, si moja milovaná sestrička. Pred chvíľkou si sa ma pýtala, či ťa mám rád. Nuž áno, mám ťa rád, a viac ako si to schopná pochopiť. *Práve preto musím odísť, ináč by si mi to neskoršie sama vyčítala.*

Chvíľu sa na neho zahľadela svojimi očami múdreho decka. Videla, ako celý zbledol, ako sa mu triasly pery a len že sa nerozplakal. Nuž nepýtala sa ho už na nič, bojac sa niečoho veľmi vážneho, čo ešte nemôže pochopiť. Ale toho dňa, hrajúc sa v záhrade s Tomom, niekoľko ráz sa zastavila pri hre, hľadiac vážnymi očami k izbe Klementovej, očami, ktoré by rady videly a ktoré už vlhy slzičkami ...

XI.

Je utorok 2. októbra. Klement má o desiatej odísť do istého známeho internátu, kde má p. Valmont priateľa profesora, ktorý mu sľúbil, že za tri roky pripraví Klementa na matúru.

Chlapec tej noci nespál. Veď tak dobre mu bolo popri Margite, v rodine Valmontovcov a pri katedrále! Ale ak pôjde do gymnázia, ušetrí 400 frankov, získa jeden rok, a ak bude usilovne pracovať, získa ešte jeden. Tak teda vezme o 1.500 alebo 2.000 frankov menej z vena Betkinho a nebude sa za ne červeňať, keď príde deň, keď väčšia alebo menšia suma uložených peňazí rozhodne o jej budúcnosti.

Sínko bolo toho dňa prekrásne, trochu bledé, chladné a zastreté prvými jesennými hmlami. Chlapec si otvoril oblok a dlho, veľmi dlho zadíval sa na kraj, ako by si chcel vryť do pamäti a do srdca všetko až do najmenších

podrobností. Celý Noyon ešte spal a biele domy s červenými škridlicami vystupovali zo žltého, jeseňou zláteného listia ako vlčí mak v zrelom obilí. Cez ľahunkú striebristú hmlu bolo možno rozoznať chmúrne rysy hory Simeon. Tam v polovici návršia, prvý raz pochopil, že nemôže a nesmie zostať v rodine Valmontovcov... Mal v malej škatuľke chumáč šedivníka, ktorý trhal, keď ako výstrel tresly mu pri ušiach nešťastné slová pani cukrobarónovej.

Šedivník stratil svoju krvavú farbu, ale spomienka na tú drsnú vetu zostala na týchto stuhnutých, smrťou vysušených stebľách... Ako by ho Betka nenávidela, keby sa jej srdce začalo rozvíjať, keby si všetko uvedomila. A pozdvihnúc ruku smerom k rozkošnému susednému domu, tak veselému, tak až poskakujúcemu uprostred kvetín, zašepkal: „Áno, to pre teba odchádzam!“ Potom sa vrátil do izby. Izba brala na seba bezútešný vzhlad vecí, s ktorými sa lúčime. Obrazy, kvety i hračky hovorily rečou, ktorú chápal a ktorá mu roztínala srdce ako mečom. V tom rozzvučal sa ranný zvon v katedrále a naraz rozsypal sa do vzduchu celý krdeľ vtákov, ktorí boli skrytí vo vežiach. Klement díval sa za nimi. Ani jeden sa nevzdialil, niekoľko sa ich vznášalo blízko, a keď doznal posledný úder, všetci sa radostným krikom vrátili.

Nuž pomyslel si: „Spravím to isté? Vrátim sa i ja do tieňa katedrály, aby som tam ostal navždy?“

A práve keď si kládol túto otázku, uzrel ako viedli umývať koňa zo Severného hotela, koňa, ktorého čoskoro povezu na železnicu.

Vtom vošla Margita. Od chvíle, čo bola vec rozhodnutá, Got nehovorila už nič. Načo aj? Úbohá starostlivo vyhýbala tomu, aby ešte nezvýšila chlapcov smútok. Sama prosila pána Valmonta, aby sa chránil zbytočných výstupov. Notár však zmenil svoju mienku. V pätnástich rokoch sa nevyvíja taká energia bez príčiny. Nebola to clivosť, prirodzená záľuba vo vandrovnom živote alebo tuha po sláve.

Chlapec ich miloval a len žalostným srdcom vstupoval do vagóna. Márne sa premáhal, v pätnástich rokoch je ťažko sa pretvárať. A on, notár, dobre poznajúc ľudské srdcia, tušil teraz, že chlapec je ovládaný akousi tajnou, ale ušľachtilou myšlienkou.

Vlak odchádzal 5 minút po desiatej a rodina shromaždila sa ešte na obed. Nikomu nechutilo a nikto nemal sily prehovoriť. Len pán Valmont chcel sa premôcť.

— Celkove máš možno pravdu, milý chlapče, v našich časoch treba konať čo najrýchlejšie. Pozorujem, že nevedomky zachoval si si niečo z americkej povahy. Ale nesmieš nám zazlievať, že sme ti azda trochu tvrdo zabráňovali. Nediv sa. Život sme ti síce nedali, ale predsa sme ti ho zachránili, a mali sme ťa radi ako Betku, nerobiac nijakého rozdielu. — Pán Valmont, cítiac, že sa mu trasie hlas, prestal na chvíľku, naoko celý zaujatý čistením škrvny na obruse. — Žiadam ťa len — pokračoval za chvíľu, — aby si nám každý týždeň napísal niekoľko slov, či si zdravý, či sa ti clivie, ako sa máš na štúdiách, či máš dobrých priateľov. Máš na gymnáziu dvoch výborných priateľov: môjho bývalého spolužiaka Flamenga a p. katechétu; oni nájdu ti aj iných priateľov. Čo sa týka peňazí, vedľajších kurzov, maškít, už vopred ti všetko povoľujem. Nebojím sa, že by si to zneužil, lebo som si všimol, že od istého času neosmeluješ sa pýtať ani o to, čo by si potreboval.

V tej chvíli Klement zahryzol do obrúštka, aby sa nerozplakal, ale keď vzrušenie zmocňuje sa všetkých srdc, musí sa skôr alebo neskôršie prejavíť. Betka prvá prerušila suché, nehľadané otcovské slová. Zrazu hodila sa pani Valmontovej okolo krku a zvolala:

— Ja nechcem, aby Klement odišiel!

On zdvihol k nej oči. . Nemohol ani príbor v rukách udržať. Pery sa mu otvorily ako by chcel hovoriť, povedať, že nechcel kaziť Betkino šťastie. . . Sú chvíle v živote, keď celý osud vznáša sa medzi dvoma rozhodnutiami, keď

by stačil vlások, aby sa váha preklonila. Práve len ten vlások potreboval aj Klement.

On odchádzal pre Betku, ale či nevolala aby ostal? Či jej slzy nehovorily, že šťastie, ktoré do domu priniesol, malo väčšiu cenu ako všetky tisíce frankov na vychovanie a na zariadenie? Že mu nikdy nebude vyčítať peniaze, ktoré sa na neho vydaly, i keby mu pán Valmont pridal aj svoje notárstvo? Rozcítенý najprudkejším vzrušením, aké len jeho srdce zakúsilo, a cítiac, že druhý raz sa stáva sirotou, Klement si to vo chvíli všetko predstavil, zatiaľ čo pani Valmontová plakala na vlasoch Betkiných a Got vzlykala s vreckovkou na ústach... Ešte sekunda a už by bol vyzradil príčinu svojho odchodu, príčinu nesmyselnú, strašiaka prehnano zveličovaného fantáziou príliš citlivého dieťaťa. Ale dvere sa otvorily a Katka, ktorá sa hnevvala na Klementa pre všetky tie ťažkosti, všetky tie slzy, ktoré zapríčinil, drsno sa opýtala, či môže naložiť kufor, lebo povoz z hotela bol už na dvore.

Bolo po všetkom. Chlapca opanovala nedobrá hrdosť. Keď sú veci už tak ďaleko, treba vytrvať až do konca. Veď utrpenia a on sú už starí známi!...

•

Malá stanica bola v tú hodinu skoro pustá, ba i novinárka odišla raňajkovať, len zriadenec pomáhal kočišovi zo Severného hotela složiť batožinu. V prudkom svetle už vysoko stojaceho slnka mala tá malá dedinská stanička rozkošný vzhľad. Bol to ten istý denný jas, tie isté odtienky farieb ako pred tromi rokmi. Klement sa dobre pamätal na svoj radostný príchod za krásneho slnka ako dnes. Got čakala na stanici; hneď ju poznal po jej dobrej, ušľachtilej tvári. Pán a pani Valmontová mali medzi sebou roztomilú dcérušku, Tom zas priateľsky štekal na uvítanie. Boli to tí istí herci, ale aký odlišný bol dej! Vtedy prichádzal, ako by odjakživa patrila do rodiny, taký bol ten prechod mierny a nežný.

A potom mu zrazu pripomenuli, že nemá usnúť v prítomnosti, ak nechce v budúcnosti skloniť hlavu pred výčitkami. Ale tá prítomnosť bola taká milučká! Cítil sa minulej zimy tak šťastný, keď sa hral pri kozube s Margitou, počúval štebotanie Betkino a požíval blahosklonnú ochranu pani Valmontovej!

A zazrúc oči znova videl oba domy z červených tehál a bieleho kameňa, ovenčené kvietím, s výhľadom na čarokrásne okolie, v ktorom sa prehánali s Betkou a Tomom, a znovu uzrel v duši svoju peknú izbičku, pomaľovanú belasými kvetmi...

— Pozor, pánovia a dámy, ustúpte, ide rýchlik! — A prednosta bežal pri trati, pozdraviac pritom notára.

Nastalo smutné bozkávanie, skoro bez slova, tak ťažko bolo každému okolo srdca. Pán Valmont vstúpil s Klementom do vlaku a za chvíľku sa rýchlik pohol k severu smerom k Terrgnieru...

Chlapec zostal dlho pri obloku, hovoriac očami, lebo ústa odopieraly prehovoriť, a keď rodina Valmontovcov bola už len bodom na obzore, Klement sa ešte díval, díval sa stále...

XII.

Tú noc Betka ani oka nezažmúrila. Got prišla na noc k sestre, lebo ju desilo ticho vlastného domu, teraz keď nebola naň zvyklá.

Betka mala izbičku medzi matkinou a tetkinou, ale Got počujúc slabým tehlovým múrom, ako sa niekoľko ráz dieťa hlukom obrátilo, vstala celá znepokojená.

— Ty nespíš, dušička?

— To si ty, mamička?

— Nie, je to Got... — a pobožala ju dlho na plavé vlásy, celkom rozstrapatené nepokojným hádzaním.

— Prečo nehajáš, mačička?

— Bojím sa, že Klement bude mať zle ustlaté.

— Ale nie, v gymnáziu spí sa veľmi dobre, a potom chlapci nie sú ako dievčatká, tým nevelmi záleží na tom, aké majú lôžko.

— Bude mať ráno čokoládu so smotanou ako u nás?

— Neviem, ale iste ho nenechajú umrieť hladom...

Ale Betka skoro násilne odstrčila jej hlavu. — No, vidíš, že ho už nemáš rada, ako by ti to bolo celkom ľahostajné...

Za chvíľku Got zbadala, že Betka plače tíško do vreckovky; vzala ju do náručia:

— Ale, čože ti je?

— Je mi smutno za Klementom.

— Mne tiež, ale vidíš, že neplačem!

— Vieš, to preto, že ho nemáš tak rada ako ja.

— Ešte viac ako ty.

— To nie je pravda, veď ja som ho našla tam v Normandii! — A dohadovaly sa stále tlmeným hlasom, aby nezobudily pána Valmonta.

Napokon Betka pomaly usínala, Margita vzala do ruky „Nasledovanie Krista“, knihu Tomáša Kempenského, kde čítala o Matke Krista Pána a pritom jej prišlo na myseľ, že ozaj blahoslavené sú tie ženy, ktoré Boh povolal k životu rehoľnému a ktoré pri všetkej ľahostajnosti a nevďaku tvorov, dúfajú len v Tom, ktorý povedal: *blahoslavení trpiaci*. Potom, keď si uvedomila svoju nespravodlivosť, hodila sa na kolená ku svojej posteli a s prvými slnečnými lúčami, ktoré osvietily obloky, Margita znovu sa spamätala a ostala ďalej dobrou Margitou, ochotnou ďalej milovať, oddane slúžiť a trpieť.

XIII.

Je pol deviatej večer, a keďže sa v októbri dni krátia, je úplná tma. Dvaja rozbíhaní chalani neporiadneho vzhľadu s kabátom rozopätým a s čiapkou dozadu zatlačenou

tápajú po učebni gymnázia, vrážajú do stolov, zachycujú sa šatmi do lavíc a prevracajú, čo im príde do cesty. Pravda, nemajú tu čo kutrať, lebo jeden z nich zavše načúva u vedľajšieho schodiska.

— Hovorím, že je to tu, tam, kde je vryté N do dreva.

— N! Veď sa menuje Klement Valmont!

— Hovorím ti, že ho toho týždňa dva razy presadili. Bol najprv pri Melruchetovi, a potom, neviem prečo, dali ho inde. Tu je to, máš zápaľky?

Druhý kutre vo vreckách:

— Divné, všetky som vypálil na cigarety.

— Teda musíme do kancelárie, alebo do ložnice po sviečku. Veď nemôžem ten sošit potme nájsť. Je to zbytočné, vieme, že sedí v siedmej lavici, teda počítajme — a znovu začal behať medzi lavicami.

— Tu je siedma, teraz na tretie miesto.

— Druhý nakláňal sa k lavici a hrabe sa v priehradke.

— Kýho đasa tam napchal! Pozriže, čo je to?

— Nejaký náhrdelník.

— Trufo, je to ruženec!

— Výborne, aj to vezmem, všetko sa nám darí!

— Tu sú čokoládové bonbóny, fotografie, iste je chlapík v príbuzenstve s nejakým cukrárom! Sošity sú naspodku — povedal Merluchet — je to belasý sošit...

— Tak je to tento!

A pri chladnom svite mesiaca, vetvami zpola zahaleného, gymnazisti podávali si, čo našli v priehradke. Fotografie mali veľký úspech: vysoký Trumard sa už núkal, že primaľuje pani Valmontovej fajku do úst, ale že nedovídi na to. Najdôležitejšie bolo dostať sošit. Nováčkov to denník. Isteže tam byly veci na popukanie, budú mať zábavu na celý týždeň.

— Si istý, že je to to?

— Celkom, nevidím síce dobre, ale predsa rozoznať niekoľko riadkov:

„Dnes ráno boli meniny P. Hanuša; šiel som v duchu s Margitou do záhrady a natrhal kvieťa, ktoré má rád a ktoré tak dobre poznám...“

— Vidíš, je to ono! Strč strach pod kabát a hybaj bočnými schodmi do ložnice. Nerob kravál, už zasa si prekotil slovník!

A obaja, vyzujúc topánky, vystúpili na druhé poschodie, otvorili pozorne dvere, aby nevzrgaly, a vošli do spálne. Úzky plamienok plynový chvel sa medzi hustými dusivými výparmi, oni si však toho nepovšimli, hľadiac skôr na iné svetlo, ktoré horelo v izbe dozorcovej.

— Kabyľ ešte nespí?!

Kabyľom volali dozorcú, poriadneho to muža, ktorý slúžil ako vojak v Afrike a dostalo sa mu vyznamenania za hrdinské skutky. V gymnáziu šla z neho hrôza. Toho večera však ucho starého strelca nič nepočulo a naši dvaja patróni mohli sa ešte zastaviť pri posteli Merluchetovej, aby mu povedali, že sa výprava vydarila.

— Vykutrali sme ten „dokument“ a spolu kopu cukríkov. Najedli sme sa, až nás ústa bolia.

— A mne? — zanôtil nahlas Merluchet — mne ste nič nepriniesli?

Ale už nemal času očuť odpoveď. Spiaci gymnazisti sa prebúdzali, tu a tam ozval sa významný šepot, vŕzgajúce struny v posteliach zlostne protestovaly proti výtržníkom, že by prebudily aj desať dozorcov. To sa aj stalo. V spálni sa mihol na dlážke Kabyľov tiež Trumand a jeho druh sotva mali čas oblečení skočiť do postele. Za chvíľku suchotaly dozorcove papuče na podlahe. Kabyľ sa díval, prezeral; darebáci spali so zavretými päťami, ba Merluchetovi prišlo na myseľ hovoriť zo sna, a keď ho dozorca umlčal, začal zase Trumard. Nespali len tí, ktorí nevedeli, o čo ide a ktorých prebudil hlučný rozhovor s Trumardom.

A pretože bolo jasné, že stalo sa niečo proti disciplíne, Kabyl sklonil sa k jednej posteli, v ktorej bolo najviac pohybu a zareval, že sa mu hlasivky div nepretrhly.

— Mederik, zajtra na hodinu do karceru!*

Nebolo príliš veselé dostať o jedenástej hodine v noci taký budiček. preto ospanlivé teleso, ktorému dozorca práve udelil toto povzbudenie na polepšenie, začalo pišťať ako tchor.

— Hodinu do karceru, a prečo? To je už moc. Pôjdem hneď žalovať k riaditeľovi... — a sadnúť si na posteľ dal sa do usedavého plaču.

Noc zle začínala. Kabyl sa schoval do kúta, a krútiac si fúzy, chudák, celkom zbytočne vyvaloval zúrivo okáľmi:

— Mederik, ešte minútu a nasolím vám šesť hodín!

Dobre, ale raz bol Mederik nevinný, a keďže nebol na to zvyknutý, chystal sa, že to využije. Zmienka o šiestich hodinách bola novým úderom biča. Začal vyť divou bolesťou, takže zobudil nielen Kabylovi sverenú spálňu, ale i dve druhé a domy oproti.

— Čo už zasa! Veď nie je možné zaspať! — zvolal Merluchet chránený priečnou stenou proti zradnému plynovému svetielku.

Dozorca sa hnal smerom, odkiaľ počul volanie, ale sotva spravil desať krokov, ocitol sa v úplnej tme Trumardov brat, pätnásťročný chalan, zhasol svetlo. Kabyl cítiac, že to ide do tuhého, skokom vrátil sa do svojej izby pre zápalky, a zatiaľ ako by sa jeho spálňa zmenila v archu Noemovu, tak rozoznievajú čiernou nocou besné výkriky, pravý rev divých zvierat. Kikirikí! Kvi, kvi, kvil! Mňau! Hurrá! Hej. Kabyl soskoč s koňa, osídlo pre vtákov! Drotovať, letovať!

---

* Študentské väzenie

Teraz s vami zúčtujú! Starý vojak sa zúrivo prechádza spálňou, hryzúc sa do fúzov, dusí v sebe surovú vojenskú nádavku, čo sa mu derie na jazyk. Čo im len spravil, tým darmožráčom, revú ako divosi. Ak to počuje riaditeľ, dá mu hneď zajtra výpoveď. Odskáče si to Mederik, príčina celého toho kraválu.

Kráčal dlhými krokmi po spálni, a keď bol už pri svojej izbe, z druhého konca ozval sa chrapľavý hlas:

— To je hnusné, nemožno ani oka zažmúriť!

Teraz spozoroval, odkiaľ to bolo. Skokom prihnal sa k posteli krikľúňa, ale dostihnutý výtržník nedal sa zastaviť. Áno, nemožno tu spať a ak sa dozorca hnevá na Mederika, nech si to usporiada vo dne, alebo vo svojej izbe, On, Merluchet, drie sa celý deň k matúre a potrebuje si v noci odpočinúť. Iste by ochorel, keby mu také výstupy hatily spánok, pôjde sa ponosovať k riaditeľovi!

— Ticho! — vybuchol Kabyl.

— Až do zajtrajška! — úctive odpovedal Merluchet.

Aký to blázinec! Iste mu bolo lepšie, keď pásol kravy v Thourotte u Compiègne. Tam ho aspoň nikto netrápil, kým tu bol stále medzi kladivom a nákovou. Žiaci na neho žalovali, a riaditeľ sa bál, aby sa študenti nerozutekali, na všeobecné pohoršenie rodičov.

— Už som tým otrávený — pomyslel si nahlas.

Merluchet neostal ráno celkom bez viny, ale bolo mu to jedno, lebo sa mohol pochváliť skvelou novinou, keď šli za prestávky na dvor:

— Niet sa čomu diviť, že ste nenašli môjho haringa, zhltol ho Kabyl.

— Nie je možné!

— Ručím ti za to! Keď sme boli ráno u „starého“, starý smrdel haringom na dva hony.

A keď sa skladali na zakúpenie nového haringa, celé oddelenie kričalo ako by jedným hrdlom:

— Hanba Kabylovi, hanba mu!

XIV.

Po dobrodružstve v predošlej kapitole, darebáci tohto oddelenia, teda skoro všetci sa rozhodli, že sa Kabylovi hrozne pomstia, a to tak, aby mu navždy prešla chuť pliesť sa do vecí, do ktorých ho nič. Len asi pätnásť chlapcov nezúčastnilo sa toho sprisahania, jedni z ľahostajnosti, druhí z vrodenej jemnosti a k tým patrila aj Klement.

Bol veľmi smutný odvtedy, čo vstúpil do gymnázia, a stával sa ešte smutnejším pri nevyhnutelnom dennom styku s odpornými a drsnými povahami. Nebolo jediného dňa, aby ho niečo až do hĺbky duše neurazilo, a predsa nebol nijakým citlivkárom, ale sú niektoré veci, isté výjavy, ktoré už samy budia hnus v duši naozaj čestnej.

Toho rána spozoroval, že sa mu stratil denník, najprv myslel, že ho niekde založil, vybral teda všetky svoje knihy, ale čoskoro si všimol, ako Merluchet kýva na Trumarda a ako aj z iných strán ozýva sa zlomyseľný smiech. Vystúpil mu studený pot na čelo, miestnosť sa s ním zatočila a skoro, že neodmllel.

Bolo mu sice v gymnáziu smutno, ale zasa vzpružovala ho myšlienka na budúcnosť: Pracuj, máš ušľachtilý cieľ, a práve preto, že teraz trpíš, budeš neskoršie oprávnený zdvihnúť hlavu a so ctou kráčať medzi tými, ktorých miluješ! V čiernych hodinách smútku Klement nechával stekávať na stránky svojho denníčka bolestné pocity, ktoré prelievaly sa cez okraj jeho srdca; do neho uložil všetky vzdychy, v ňom priznával sa ku všetkému... A veci, ktoré mali svoj stud ako všetko, čo je jemné a čisté na zemi, mali sa dostať pod zrak uštipačnej bandy Merluchetovej; ich cynické pery budú robiť vtipy z jeho naj dôvernejších citov, v bahne vláčif mená, ktoré mu boli posvätné! Nie, to nikdy! a v očiach šestnásťročného junáka kmitly sa červené záblesky, útočily na neho šialené myšlienky...

Pomalý zachvátil ho studený hnev a zahnal všetku rozvahu, ktorá by ho za obyčajných pomerov bola zdrža-

la. Už ničoho sa nebojac, on, poriadny chlapec, ktorý nikdy nebol trestaný, opustil lavicu bez predchádzajúceho dovolenia, prešiel celou učebňou a chladnokrvne sa postavil pred Trumarda. Potom s trasúcimi sa perami, celý bledý v tvári, hovoril úplne nahlas:

— Ty si mi vzal sošit, bol belasý a ty mi ho vrátiš!

— Čože? — povedal Trumard.

— Ty mi ho vrátiš, a to hneď!

A keď sa Trumard pokúšal žartovať, aby zatajil strach, ktorý zmocňoval sa jeho podľa duše, Klement, biely ako stena, namieril na neho rukou a povedal:

— Vráť mi ho, lebo ...

Ale keď sa Trumard smial ďalej, rozhorčený Klement vyfal mu ukrutné zaucho, takže päť jeho prstov zostalo odtlačených na tvári darebáka.

Všetko to stalo sa za desať sekúnd. Keď prišiel Kabyľ, nahnevany už nočným revom, všetci chlapci stáli, jedni tliekali, druhí revali, všetci súc šťastní, že neočakávaná príhoda znova spestrila jednotvárnosť ich života.

Čo sa týka Klementa, sedel o päť minút v prísnom karceri na osem dní, okrem mimoriadneho trestu, ktorý riaditeľ pridával skoro vždy v takých prípadoch.

— — — — —

V karceri? On, Klement? Zpočiatku nemohol pripustiť túto myšlienku. Sediac na tvrdej stoličke s lakťami na kolenách a hlavou v dlaniach plakal, len že z toho nechorel. Nebál sa ani samoty, ani tmy, ani suchého chleba, ani nútenej práce, ale toho, že budú písať pánu Valmontovi, ako sa jeho chránenec zachoval ako darebák, rozmnožil len počet gymnaziálnych darebákov, ktorých treba vylúčiť.

Predstavoval si ako celá rodina pri raňajkách číta tento list, ako Got a pani Valmontová trasú hlavou, hovoriac, že sa mýlili, že čakaly niečo iného a že by byly lepšie

urobily, keby sa o chlapca vôbec neboly staraly. Ach, táto myšlienka na Noyon, tá práve ho mučila a pre ňu zatínal päste, vyhrážajúc Trumardovi a Merluchetovi.

Potom sa smieril so situáciou. Napokon mali ho v Noyone radi, poznali ho a nebudú ho súdiť podľa jedného činu. Inak aspoň mal tu pokoj, a vyhnanstvo ako vyhnanstvo, karcer mu bol milší, ako spoločnosť tej bandy, ktorá svojou bezočivosťou udávala tón celej učebni.

Takto uvažoval, keď zrazu zaškrípaly kľúče. Bol to Kabyl s kúskom papiera v ruke. Ako počestný muž, skôr ako napiše oznámenie, chcel sa všetko dozvedieť. Klement bol dobrý žiak, trochu smutný, azda i trochu hrdý, ale nikdy nebýval trestaný. Iste čosi vážneho donútilo chlapca k tomu prechmatu. Nebolo pochybnosti, že podozrenie z viny padalo skôr na Trumarda, ale navonok bol útočníkom Klement. On, dozorca, nemohol nikomu do svedomia, ale predsa chcel prísť na koreň veci. Vzal jedinú žalárnu stoličku, ktorú uvoľnil stojaci Klement a začal výsluch.

Ale dieťa neodvažovalo sa odpovedať. Pudove sa mu protivilo akékoľvek udavačstvo, hoci najoprávnenejšie, a najmä sa mu priecilo, aby povedal cudziemu človeku, že si píše denník, čo by dozorca považoval za hlúpu detskosť.

— Uvážte si, Klement, že vaše mlčanie vám ešte priťažuje. Ak máte vážny dôvod na ospravedlnenie svojho prečinu, nevidím, prečo by ste ho neudali... Nuž nepoviete nič?

— Nemôžem nič povedať.

— Dobre! Dohovoríte sa s pánom riaditeľom.

— Nepoviem to ani pred pánom riaditeľom, mám k vám obom rovnakú dôveru a hovorím túto vetu v duchu úctivosti a lásky.

— Nezdá sa to.

— Je to pravda, pán Ménard, dôverujem vám, trestáte ma, a ja to chápem, ale pochopte i vy, že sa medzi Tru-

mardom a mnou mohly prihodit' veci, ktoré vám nemôžem, ba nesmiem povedať...

Hovoril to, upierajúc svoje veľké úprimné oči na dozorcú a tento muž bol šťastný vo svojom biednom živote, že takto na neho hľadia. Isté duše si rozumejú hneď, hoc by si i nič nepovedaly, najmä tie, ktoré trpia! Tak to bolo u nich oboch, znášajúcich trestanecký život v internáte, pravda, z odlišných dôvodov. Vycítil, že Klement iste nie je vinný, a že chlapec by ho raz mohol mať rád, jeho, ktorým premnohí opovrhovali.

Celkom nevedomky jeho črty zmäkly, s tvárou spadla maska dozerajúceho orgánu. Stal sa tým, čím bol; už to nebol Kabyľ, ale človek, ktorého Boh stvoril dobrým a milujúcim, a ktorý ani nebadajúc, otváral náruč dieťaťu, ktoré s plačom sa do nej vrhlo a vykričlo:

— Ach, trpím, Bože môj, ako trpím!

— Čo ťa trápi? Povedz len, čo ti je, nehovoriš už s dozorcou, ale s priateľom, vari to nevidíš?

Vzal chlapca do lona, ako ho brávala kedysi Got a on nenávidený „profúz“ nachádzal láskavé otcovské slová, ktoré vedú dôveru zo srdca na pery.

I rozprával mu Klement všetko od začiatku, ako bol v Noyone, vstúpil do gymnázia, aké mal ťažkosti v internáte, ako mu bol denník jediným priateľom. Čo spravil Trumardovi a Merluchetovi, že mu ukradli, čo mu bolo najdrahšie! Lebo oni to spáchali, dal by na to hlavu. Dnes ráno sa už nevedel opanovať, dozvediac sa o tomto lotrovsťve. Kde je jeho denník, kde je škatuľka s rodinnými fotografiami, ktoré mu sprítomňovali drahé bytosti? Áno, nevyzauškoval dosť toho Trumarda. Keby zneužil jeho sošit, vydal na posmech len jedinú vetičku, potom vie, čo by sa stalo, ale vtedy by to bolo vážnejšie, ako medzi mužmi. — — —

Takto hovoril dobrú štvrt hodinu, a keď si uľavil, pán Ménard sa zdvihol, stiskol mu ruku a jednoducho vrazil:

— Dobre! Už všetko usporiadam. Na výstrahu zosta-
neš zajtra ešte v karceri, ale neboj sa, ostatní s tým ne-
dostanú sa do raja, kde asi nikdy nevzkročia. Potrebuješ
niečo? Len povedz, som teraz tvojím priateľom, všakže?

Chlapec chcel už povedať, že mu nič nechýba, keď sa
naraz zarazil a povedal nevýslovnou nežnosťou, nastavu-
júc svoje krásne, čistučké čelo:

— Pobozkajte ma. Už celý mesiac ma nikto nepobozkal!

A keď priložil svoje pery na chlapcovo čelo, dozorca
cítil, ako mu stúpajú do očí dve slzy, tie slzy muža, ktoré
sú tak veľa hovoriace a ktoré ho naplnily takým šťastím,
že na chvíľku všetko okolo neho zmizlo: i steny gymnázia
i nenávisť žiakov aj týrania rodičov... Milovali ho!...

Na druhý deň zobudil sa Klement ešte v karceri, ale
pri sebe miesto suchého chleba, a džbánu vody našiel ra-
ňajky, aké by mu mohla len Got pripraviť. Nehľadal dlho
pôvodcu tejto štedrosti, lebo hneď uhádol, že to bol Ka-
byl. Melancholicky sa chystal jesť, keď zrazu vedľa neho
na dvore zaznel zvonec, ohlasujúci prestávku. Nezávidel
svojim spolužiakom, tak ako včera cítil sa voľnejším v kar-
ceri, ako na dvore medzi takými Merluchetmi, Trumardmi
a ich otrockou sberbou; len jedna vec ho znepokojovala,
kde sa totiž podel jeho denník, a či sa ho pánu Ménardovi
podarilo nájsť.

Zdalo sa mu, že na dvore deje sa niečo neobyčajného.
Karcer prvého oddelenia mal obloky k miestu, kde sa
práve hrali gymnazisti, hoci obyčajne vyhýbali sa tomu
nevľúdnemu zákutiu, ktoré zatarasovaly divné prístavby
a ktoré bolo priam pod oblokmi riaditeľovými. Dnes však
výnimočne celé oddelenie bolo tu shromaždené. Z karceru
počul Klement jasne hlučné hlasy, medzi ktorými rozo-
znával odporné vrieskanie Merlucheta a Trumarda:

— Sem, barančeky, ale potrebujeme stoličku. Kto pô-
jde pre stoličku?

— Ja, ja — kričaly niektoré hlasy.

Všetko, čo sa deje mimo karceru, je pre uväzneného zaujímavé. Preto aj Klement, hoci nebadal, že je odlúčený od ostatných, skúma, akú neznámu hru to usporiadajú jeho priatelia. Chcel aj vykuknúť, ale aj keď postavil stoličku na stôl a stal si na ňu, nevidel nič, pretože na obložku bolo mliečne sklo a oblok bol pribitý, takže sa nedal otvoriť. Sostúpil teda a ani ho to nemrzelo. Napokon bolo mu ozaj jedno, čo tam vystrájajú. Naraz však krik vzrástol. V tajnosti priniesli stoličku a práve stoličku Kablyovu.

Mederik ju vzal z učebne a to vyvolalo všeobecnú veselosť:

— Počkaj, Merluchet, utri si najprv pedály!

— Nekrič tak, príde na nás prófus!

— Priatelia — začal Merluchet — prednesiem vám niečo, čo nepočujete každý deň, skladbu celkom novučičkú, ktorá vyšla z pera ušľachtilého občana, ktorého tak spravodlivo zavreli tu vedľa do basy. Menuje sa Klement Valmont, pôvodom z trantárie a domovom v Noyone, kde by bol mohol zostať. Najprv, pánovia, pozorujete, že je to sošit belasý, farba to nebies, farba tých sväťuškárov, ktorí sa večne schovávajú do sukien pána katechétu.

Vždy je ťažko dozvedieť sa, čo majú tí vtáčkovia za ľubom. Vy sa to však dozviete. Zásluhou troch párov šikovných rúk. Teda počúvajte!

Chabým, hrozne smiešnym hlasom začal čítať, držiac v jednej ruke sošit a druhou robiac čarodejnicke posunky.

Je mi smutno, smutno až k smrti. Moje myšlienky zalietajú do Noyonu za Margitou, do domu, kde dnes pri svite lampy pán a pani Valmontová hovoria možno o mne..., kde sa hrá veselá Betka, ani netušiac, že trpím pre ňu...

— Čujte, priatelia, všimnite si slova „Betka“... Pokryteckí sú takí sväťuškári. Kto vie, čo to je Betka? Navrhujem poslať jej kartu, ale nevyplatenú!... Počkajte, ešte nie sme pri konci!

Všetci tí študenti sa mi hnusia...

A Merluchet obrátiac sa k múru karcera, zareval svojím najsilnejším hlasom:

— A ty sa nám hnušíš ešte viac! Či nie je to tak, priatelia? Kričte všetci, nech to počuje: Hanba Valmontovi, hanba mu!

A s výnimkou niekoľko málo študentov, všetci ako vycvičení otroci, kričali z plného hrdla:

— Hanba Valmontovi, hanba mu!

Všetci tí študenti sa mi hnusia, najmä keď sú v kaplnke. Zdá sa, že by sa rehotali Pánu Bohu do očí, keby sa zjavil na oltári...

A keď sa niektorí rozosmiali, Merluchet zdvihol ruku a zvolal:

— Uvidíte ešte aj to, aký je to jezuita!

Tu sa už nemodlím ako v noyonskej katedrále medzi dobrou Margítou a Betkou. Sotva složím hlavu do dlaní, už počujem za sebou výbuchy smiechu. Všimli si, že chodím za katechétom, a to im stačilo, aby si ma vzali na mušku. Súdiac podľa ich chovania a ich rozhovorov, myslel by človek, že už nemajú matky alebo že ich sem rodičia poslali, aby sa ich striasli...

— Počuli ste toho sopliaka? Či sa už potíte? Počúvajte ďalej, či nie je presiaknutý farármi až po krk.

... Dnes boly meniny P. Hanuša a v mysli trhal som s Margítou kvety, ktoré mával rád, dokončil som kresbu, ktorú som mu mal darovať, pomohol som Betke pri balení dvoch záclonových spon, ktoré mu uplietla; a celá rodina s Tomom na čele pobrali sme sa do katedrály.

A Merluchet s pekelným úsmevom a s dvojsmyselnými posunkami rozoberal a zosmiešňoval najdojímavejšie vety. A z päťdesiat žiakov, ktorí sa smiali okolo neho, nezval sa ani jediný prejav rozhorčenosti, ktorá dodáva toľko krásy tvári junáka. Všetci napodobňovali Merlucheta a svorku jeho druhov, ktorí obyčajne terorizovali celú učebňu.

— Teraz pozor, stáva sa to tragickým a tajomným:

... Prečo si ma Pán Boh nevzal tam pri skalách Morinových? Prečo som zápasil s oceánom a nezomrel? Len smrť možno

prirovnať tomu, čo som za týždeň tuná vytrpel! A sú obeť, ktoré srdce ľudské hrozne platí!

Hrozne trpím. Tie nekonečné chodby, ten zápach v spálňach, to množstvo v triedach ma desí ako hotové peklo.. Mám stále pred očami svoju noyonskú izbičku, kde všade bolo poznať ruku Margitinu, izbičku, ktorú slnce plnilo svetlom a veselosťou, z ktorej bolo vidno na obe záhrady, na katedrálu a na hory...

Stal som sa znova sirotou a ešte bolestnejšou ako prvý raz. Zdá sa mi, že som lepšie chápal a silnejšie cítil nehu pút, ktoré som roztrhal. Bolo práve načas, o mesiac by som už nebol mal toľko odvahy.

Rozprával som to všetko p. katechétovi. Dlhو ma karhal, hovoriac, že som nemal pravdu, že sa však všetky duše rovnako nemýlia, že sa musím vzpomätať a že život nie je na to, aby sme ho preplakali.

Ja neplačem. Možno, že by sa mi tým uľahčilo. Nemôžem, som príliš tvrdý, príliš hrdý. nie dostatočne odovzdaný do vôle božej.

A keď sa pri tejto vete Merluchet rozrehotal až sa za boky chytal, ozvaly sa ostré výkriky:

— Pozor, ide Kabyľ!

Kabyľ naozaj vychádzal z jedálne, kde práve napochyťto raňajkoval. Mrknutím oka pochopil situáciu a kráčal rovno k Merluchetovi. Celá svorka sa rozprchla ako krdeľ vrabcov, len Merluchet zostal zarazený stáť na stoličke, na sostúpenie ani nepomyslel, ale pritom všetkom tváril sa posmešne a bezočivo, lebo cítil, že sa na neho upierajú zraky celého oddelenia.

— Čo tu robíte?

— Veď vidíte, prechádzam sa!

A keď dozorca dopálený touto odpoveďou kopol do stoličky, Merluchet sa zapotácal a nakoniec spadol aký bol dlhý a široký na kamenistý dvor, pustiac pritom z ruky Klementov sošit. ktorý pán Ménard hneď vzal.

— Až do nedele budeš každý deň opisovať jednu kapitolu z Vergília! A s tým ešte nie sme vyrovnaní!

V tom zazvonilo po prestávke a žiaci sa sriadili do dvoch radov, čelom k učebni. Merluchet postavil sa nevrle na koniec, s hlučkom oprašujúc si zamazané šaty a potom vliekol sa kus za ostatnými, aby svojím vzdorom aspoň trochu napravil svoju otrasenú autoritu. Dostal zato len dvojnásobný trest a zákaz, že už vôbec nesmie do mesta.

V tú hodinu žiaci vracali sa do učebne, len aby si vzali knihy a šli do triedy. Sotva si ich vzali, Kabyl rýchlym krokom prešiel cez dvor a zamieril ku karceru. Ale keď otvoril, dvere odsunuly po kamennej dlažbe čosi ťažkého, prekážajúceho vstúpiť. Dozorca sa zohol a uzrel na zemi Klementovo telo, ktoré tam ležalo ako bez ducha. — Počítal s tým. Len námahou dostal sa do izby a vyložil chlapca na posteľ. Jeho tvár bola hrozne bledá, zuby zafaté, pery stiahnuté a v rukách dva kúsky dreveného lineára, ktorý asi Klement zlomil v záchvate šialeného zúfalstva.

Kabyl ošetroval malého pacienta asi pol hodiny, umývajúc mu tvár octom a studenou vodou, dávajúc mu piť zo svojho rumu, ktorý si zaobstaral z biedneho príjmu. Keď Klement otvoril oči, starý „profúz“ ho pobozkal, ako by ho bol bozkal jeho otec, cítiac ako sa mu srdce plní nekonečným súcitom s týmto neznámym žiakom. Potom ho vzal do náručia a odniesol do izby pre chorých.

XV.

Môj milý Klementík!

Veľmi si nám chýbal včera na meninách P. Hanuša. Všetci sme obedovali na fare. Got tam bola už predtým a prišla nám naproti pred faru. Mali sme výbornú smotanovú tortu a ja som veľa na teba spomínala, lebo viem, že ju máš veľmi rád. Škoda, že ti z nej nemôžem kúsok vložiť do listu, lebo zamastil by sa, a potom i tak je už celá

zjedená. Otecko poslal na obed jarabice, ktoré sám zastrelil. Boli tam všetci Tvoji noyonskí známi, aj veľká Magdaléna, čo si ju vždy fahal za vrkoč, ako by to bola šnúrka od domového zvončeka.

Hovorilo sa o Tebe, a opytovali sa otecka, prečo si šiel do gymnázia. Odpovedal, že to inak nešlo. Čo si robil včera popoludní, keď sme boli na hostine? Spomínal si na nás? Na svojho dobrotivého P. Hanuša; má nového ovčiaka, celkom čierneho a volá ho Ham, lebo je z väzenia hamského. Tom to, pravda, nie je. Bojíme sa, aby si nezabudol na Noyon. Azda tam nájdeš kamarátov, ale ani jeden ťa nebude mať tak rád ako my. Aj Tom je celý smutný, že si odišiel. Často čuchá tvoje šaty a potom šteká z celej sily.

Každé ráno mi Got v katedrále prikazuje, aby som sa dobre modlila za teba, a uistujem Ťa, že sa modlím ako len najlepšie viem. Vieš, že Ťa mám rada z celého srdca odvtedy, čo som Ťa našla na piesku pri mori; predtým som nemohla, lebo som Ťa nepoznala.

Mamička Ti prikazuje, aby si sa šetril, nepil nič studeného, keď Ti je horúco a aby si nám všetko napísal.

Kúpili mi nový plstený klobúk, biely a s veľkým perom. Keby si vedel ako mi to sluší! Got hovorí, že nie, ale sú na svete ešte zrkadlá!

Bozkávam Ťa teda a snaž sa byť zdravý na novoročné prázdniny.

Otecko, mamička a Got Ťa tiež bozkávajú, práve tak aj Tom.

Betka.

Za opis ručí *Margita Lericourtová.*

Keď Klement dočítal, zavrel na chvíľu oči: „som v Noyone“, myslel si, „v dome Gotinom; dnes večer budem u Toupetov s P. Hanušom a potom ako vlani pôjdeme do záhrady púšťať ohňostroj... Áno, som v Noyone, sníva

sa mi... čujem krok Margitin, ide ma budiť na omšu svätú...“

Úbohé dieťa nemohlo zabudnúť na rodinný kozub, ako niektoré vtáčatá vždy vracajú sa do hniezda, v ktorom prvý raz milovali. Ale vidina nemohla dlho trvať. Keď otvoril oči, po studenej lesklej podlahe tíško kráčala milosrdná sestra, a miesto vône jesenných kvetov, ktoré boli pri jeho obloku u Got, vnikal do izby pre chorých zápach liekov, schovaných vo skrini.

Keď ho v poslednej prestávke navštívil Kabyľ, sveril sa mu so svojimi bolesťami a dodal, že vyzve Merlucheta na súboj, ako kedysi čítal, že Bonaparte v jeho rokoch bil sa so susedom v súboji na kružidlá.

Ako starý vojak, pán Ménard zprvoti jeho myšlienku schvaľoval, ponúkajúc sa mu ešte, že mu ukáže, ako sa šermuje, ale potom sa spamätal, a šiel rovno vysvetliť to pánu katechétovi.

P. Vignot, muž vysokej postavy a chudý, povaha priama, prekypujúca zdravím a životom, bol katechetom na gymnáziu, ale neoblúbil si ho. Profesori, naoko milí, tajne hatili všetky jeho úsilia. Pracoval mimo gymnázia vo všetkých dobročinných spolkoch.

Koncom minulého roku skoro že už ústav neopustil. Žiaci pod vedením Trumardovým sa ushovorili, že pri úlohe o prvú cenu z náboženstva ukážu katechétovi, ako hlboko opovrhujú náboženskou výchovou, každý písal úlohu posmešne, aby bol čo najposlednejší a nedostal cenu, za ktorú by sa do smrti musel hanbiť.

Keď mu pán Ménard rozprával, ako chce Klement Valmont vyzvať Merlucheta na súboj za to, že ho urazil, pán katechéta sa rozosmial:

— To je aspoň chlapík! V jeho žilách ešte nezehnala stará galská krv.

— Chyba je však — odpovedal vážne pán Ménard — že by to mohol Klement zaplatiť životom.

— Ó, vy nešťastník — zvolal katechéta — či nevidíte, že sa dohadujeme o bláznovskom kúsku, lebo Klement musí byť poriadnym bláznom, aby on, môj jediný dobrý kresťan myslel na to, že sa bude biť s Merluchetom, keď vie, že cirkev súboje úplne zakazuje.

— Cirkev to zakazuje? — odpovedal Ménard, ktorý bol v teológii trochu slabší.

— Prirodzene! Ale i keby to nezakazovala, povie to zdravý rozum sám. Vyfajčite si túto cigaretu, je výborná a prečistí vám rozum, a keď sa Klement vráti, pošlite mi ho sem, bude sa tu inak cítiť ako v nemocnici. Keby som tu nebol, tu je kľúč!

Na druhý deň o deviatej ráno Klement celý bledý, trasúc sa zimnicou, stúpil po schodoch k pánu katechétovi. Pomaly, skláňajúc hlavu pod farchou skoro neuvedomelých úvah, Klement vystúpil hore a zazvonil u P. Vignota. Nikto neodpovedal, lebo pán katechéta bol asi preč, ale pán Ménard mu odovzdal kľúč od bytu, teda mohol vstúpiť.

Izba P. Vignota bola pravým múzeom. Len čo vošiel, už sa cítil voľnejším, ako by bol doma. Pec hriala a bytom šírila sa oná zvláštna vôňa, vychádzajúca z tisícerych vecí, s ktorými sa stretávame vo vkusne zariadených a starostlivo usporiadaných izbách.

Na stojane, aby to bolo dobre vidieť, uzrel Klement pohár vína s dvoma piškótami a pán katechéta položil ta ceduľku, na ktorej bolo napísané: „Tu máš, Klement, vypi to, kým sa vrátim.“ Poslúchol rozkaz, potom prezrel jedno katechétovo album a čakal.

V tom ozval sa hrmot na chodbe, bol to P. Vignot.

— Tak teda, chlapík, si dnes v pohotovosti? — A keď sa Klement usmieval, neodpovedajúc, dodal veselo: — Vieš, nechcel by som ťa vidieť preprichaného Merluchetom ako sitko.

Merluchet? Naozaj! už na to ani nemyslel.

5 L'Ermite: Zostaňte doma.

— Pravda, budeme sa s Merluchetom biť. Dúfam, že nie ste za neho!

— Vôbec nie — povedal veľmi veselo katechéta. — Ale vieš aspoň držať meč?

— Otec ma v Brazílii nejaký čas posielal na telocvik a na šerm.

— To bolo už dávno, a vieš, že Merluchet je veľmi šikovný, vlani dostal cenu.

Klement pohodil rukou, ako by hovoril, že mu je to jedno.

— Áno, ale ja nechcem, aby ťa dopichal, budem ťa sám učiť!

Chlapec zadíval sa na pána katechétu.

— Vy žeby ste?

— Áno, ja sám, prečo aj nie? a máš svedkov? Vieš, že ich musíš mať?

Klement na to nepomyslel. Zdvihol hlavu ako by na otázku.

— Chceš, aby som ti poslužil? — vravel P. Vignot.

— Ale vy nemôžete!

— Prečo by nie?

— Ste kňaz.

— Prekáža mi to, aby som nebol s dobrým chlapcom ako ty, keď má súboj?

— Ale cirkev vám to zakazuje!

— A tebe to tiež zakazuje!

A keď zarazený Klement sklonil hlavu, P. Vignot vzal si ho celkom pred seba... Nuž také bolo celé jeho kresťanstvo? Stačil výstup s Merluchetom!... Keď Kristus preukázal chlapcovi tú česť, že ho vyvolil samého medzi sto inými, aby žil podľa viery a hájil ju, bolo nepekné od Klementa, že tak všetko zabudol, pošliapal vo chvíľke hnevu.

Veď on všetko zas napraví. Keby nebol Merluchet taký darebák, povedal by katechéta, aby Klement prvý šiel sa s ním smieriť, ale príliš dobre pozná tú bandu; tí galgani nie sú schopní, aby pochopili akýkoľvek veľkomyselný čin. Preto mu nepozostávalo nič iného ako zostať sám so sebou, kým sa navráti do učebne. Mal už dvoch dobrých priateľov, pána Ménarda a jeho; možno, že nájde i jedného alebo dvoch priateľov medzi žiakmi, ale viac asi sotva. Veď teraz napokon bude ho chrániť pán Ménard, keď to bude niekedy zapotreby. On vzal už späť Klementov denník a nadelil Merluchetovi ďalších tristo veršov so sľubom, že mu ich ešte nasype, keby sa to ešte raz opakovalo.

Ale Klement ho živo prerušil: práve tomu chcel zabrániť, aby pre neho neboli trestaní iní a aby niekto tretí nerušil rovnosť boja, lebo v boji má byť rovnosť...

— Rovnosť boja — vybuchol P. Vignot s kyslým úsmevom: — Pekná rovnosť boja: ty si sám, celkom sám, skoro chorý a nežiadaš nič od nikoho. S druhej strany vidím ozajstnú svorku zúrivcov, ktorí pod vedením Merluchetovým budú sa vadiť pre všetko. Nijaká rovnosť!

Rozhovor sa tým skončil, lebo katechéta mal akúsi prácu. Potom, že sa blížilo poludnie, Klement sa vrátil do izby pre chorých, kde už desať minút na neho čakal vychladnutý komisný obed: do bledej polievky nakrájaný chlieb, kúsok vysušeného hovädzieho mäsa, tanierik hrachu a niekoľko biednych fíg. Jedol sám v tej veľkej sieni, plnej zápachu od liekov, v diaľke počul vresk študentov, čo hrali sa na dvore. Ani jeden spolužiak k nemu neprišiel, nikto sa neprišiel opýtať, ako mu je, nikto mu nepriniesol nejakú knižku... Áno, bol naozaj sám...

— Úbohý Got — pomyslel si — šťastie, že ma nevidí.

XVI.

Keď sa Klement za týždeň znova objavil v učebni, jeho príchod bol vyznamenaný niekoľkými hlučnými „hm, hm“, niekoľkými džuganiami chlapcov medzi sebou. Nikto nevedel, že si ho Kabyľ zamiloval.

Mederik, jeden z týchto sprisahancov, rád teraz vyhľadával Klementa, jednak aby dával šach Merluchetovi, jednak z márnivosti, lebo cítil, že je Klement dobrého chovania, jemných mravov a ten slušný vonkajšok mu imponoval.

Raz zavesiac sa priateľsky pod pazuchy udivenému Klementovi, rozprával mu budúce zámery mladých sprisahancov. Hovoril o niekoľkých ostrých vtipoch, ktorými Kabyľa zosmiešnia.

V tej chvíli objavil sa Merluchet práve na mieste, kde pred niekoľkými dňami recitoval z Klementovho denníka. Vidiac, že sa Mederik smeje pred Valmontom, šiel k nim dosť znepokojený tým spoločenstvom a prišiel včas, aby začul posledné slová.

— Čo to hovoríš — slezina nám napuchne ako bachor. Potom najmeme chlapov s plakátmi na chrbátoch; tí pôjdu za nimi a ponesú nápisy: Hanba Kabyľovi! Ale to nie je ešte nič, počkaj, až príde rakva!

— Rakva? — Opakoval skoro proti svojej vôli takým dôrazom, že to Merlucheta až zarazilo.

— Áno, rakva. Ty to ani nevieš? Úbohý Klement, aký si zaostalý! — hovoril opovrhlivým hlasom. V nedeľu na vychádzke objednáme Kabyľovo smútočné oznámenie:

Ráčte sa dostaviť na pohreb a zádušnú omšu za pána Aristida Ménarda, menovaného „Kabyľ“. Zomrel v Pánu . . .

Modlite sa za jeho dušu.

Dáme ich natlačiť dvesto výtlačkov za 2 fr. 50 a rozošleme ich po celom meste, hlavne však jemu samému. Ten

sa bude kukať! Ale to ešte nič nie je. Chceme mu dať poslať jeho vlastnú rakvu, pravda, z norvégskej jedle, to je výborné pre pľúca. Lenže sú s tým ťažkosti. V pohrebnom ústave pošlú rakvu, len keď sa predloží úmrtný list. Ale ja ju objednáam u stolára, to je istejšie. Dostane darček o deviatej večer. Ale čo na mňa tak zazeráš? — Klement sa triasol v tvári, natiahal ruku na úder:

— Ak to urobíš... — zašepkal Merluchetovi so zafatými zubami a hlasom, ktorý sa už netriasol.

— No tak?

— Tak si to usporiadaš so mnou, rozumieš, a so všetkými spolužiakmi, ktorí majú ešte kvapku cti v sebe. A nepočínam si ako zradca, je vás sto proti jednému, teda vás oddnes bude sto proti dvom, a to možno zmení celú vec!

Keby bol hrom udrel pri Merluchetovi, nebol by sa viac poľakal. To ten sopľoš Klement opovážil sa takto hovoriť? Ostatní odpratali sa so zbabelým pudom davu, ktorí čakajú, kým niekto zvíťazí, aby sa potom k nemu pripojili. Stáli proti sebe: vysoký, ramenatý Merluchet a mladý, útly, príliš útly Klement; slabý síce, ale majúci v priamom pohľade ten prudký oheň života, ten rozhorčený záblesk nevôle, ktorý sa ničoho nebojí, všetkého sa odváži a imponuje surovým ľuďom.

Merluchet na chvíľku zaváhal. Potom sa zrazu obrátil, mykol plecom a odplujúc si hovoril:

— Toto je farárovec, veď som si to myslel. Vy, poďte so mnou!

I odišiel, nechajúc Klementa pánom na bojišti.

Nečakaný odpor Klementov nielen že mu bol veľmi proti mysli, lebo podlamoval jeho autoritu, ale znemožňoval aj jeho ostatné plány tým, že prekliaty Klement nebude o tom mlčať. Takto jeho zlosť obrátila sa proti Kabylovmu obhájcovi, tomu jezuitovi, ktorý im chcel zabrániť tancovať dookola, a ešte toho dňa večer, pri poslednej prestávke priamo nadhodil otázku pomsty pred

oboma Trumardovcami, ktorých považoval za najpodarenejších lotrov v ústave.

Potreboval pomstu, niečo, čo by chlapca zasiahlo do hĺbky jeho srdca:

— Tak niečo vymysli, Trumard, máš bujnú fantáziu!

— Nuž — povedal zrazu ulýzaný Mederik — ja niečo viem, lenže musíme počkať až do Všetichsvätých ráno.

— Von s tým — odpovedal Merluchet.

— Ideš na mňa sekerou, a vec nie je ešte celkom jasná, ale poviem ti to v hrubých rysoch: Valmont je svätušká, to je nad slnko jasnejšie, je stále pri sukniach katechéto-vých, každý deň v prestávke o štvrtej chodí do kaplnky odriekavať orémusy, a myslím, že má ešte v stole ruženec, hoci som mu už jeden zobral. Na Všetichsvätých pôjde iste k prijímaniu, keby sme mu pritom niečo spískali ...

— Prečo ho nevydráždiť a potom mu poriadne namlátiť pred celou učebňou? — odpovedal zhurta Merluchet, dávajúc najavo, že k tak jemným veciam nemá pochopenia.

— To si mal spraviť dnes ráno — odpovedal Mederik. — Výborné by to bolo bývalo, všetci ťa videli, priatelia boli s tebou, len si mal jezuitovi vylepiť niekoľko majstrovských zaúch. On by bol skočil na teba, my na neho, a dnes večer by mal oči ako omáčku a niekoľko rebier na kúsky rozlámaných. Teraz je už neskoro. Bolo by to treba vynútiť, a Kabyl, ktorému iste všetko povedal, by držal so svojim obhájom. Pre nás by sa to skončilo veľmi blede.

— To je pravda — zasiahol do reči starší Trumard — mal si za horúca konať, ako sa patrí. Nejde mi do hlavy, že si odišiel a nič neurobil!

— Vyvaľoval na mňa oči!

— O príčinu viac, aby si mu ich zavrel.

— Oстане to na druhý raz.

— Alebo na nikdy — opravil s posmešným úsmevom Mederik, — ale musíme si nájsť novú zámienku, a som

presvedčený, že môj nápad je dobrý. Pravda, ak chcete... — kývol pyšno rukou, ako by hovoril, že svoľuje napraviť to, čo zbabral Merluchet, ale že, ak nemajú k nemu dost dôvery, nech mu dajú pokoj.

— Čo vlastne navrhuješ? — opýtal sa nafúkaným hlasom Merluchet.

— Aby niekto z náš šiel pre posvätenú hostiu, takú, čo ju Klement považuje za Pána Boha a niekde v jedálni, alebo inde ju pred Klementom rozrezal, napichol na ihlu, alebo s ňou zalepoval list.

— Ja — odpovedal starší Trumard premeneným hlasom — ja viem rozdávať džugance alebo kopance, ale s Mederikovými volovinami nechcem mať nič spoločného! Nie žeby som tomu veril, ale predsa sa mi to protiví. Keby som vyhorel za to, že som zlámal rebrá Afrikánovi, iste by ma za to otec nevezal so sebou na cestu po Taliansku, ale aspoň by ma tým netrápil, ale keby vyšlo najavo, že som bol vylúčený pre vec, ktorú navrhuje Mederik, nikdy by mi to doma neodpustili. A potom je to pre mňa príliš komplikované.

— Najavo, najavo — odsekol s opovržením Mederik. — A ktože by fa zradil?

— Myslím si, veď nemôžem vziať hostiu v pravé popoludnie, nikdy nie je tam kľúč.

— Tak pôjdeš prijímať na Vŕchsvätých ráno, niet nič jednoduchšieho, povieš, že je to za mŕtvych...

— Nie, som lotor, ale opakujem ti, toto sa mi hnuší!

Tu Mederik vybuchol. Napokon ho už to okolkovanie dopaľovalo. Trumard sa robí čnostným! Nie, to je priveľa! Nech sa ide vyspovedať, on že pôjde s ním. Kúsok je podarený a stojí za skúšku. Keď sa teda ostatní schovávajú, on pôjde celkom sám!

Zvonili. Hlúčky sostúpily do dvoch radov a vošly do budovy. Táto posledná hodina učenia bola pokojná zlovestným pokojom, a Klement ani ostatní nemýlili sa vo svojom tušení.

Vigília Všetehsvätých pripadla na druhý deň. Každý rok niekoľko chlapcov, dvanásť až štrnásť ročných, pristupovalo ku sviatostiam. U starších nebolo o tom ani reči; profesori z vyšších tried, hoci priamo proti náboženstvu nehovorili, robievali jemné poznámky, úmyselne odmlčovali sa tým hrobovým mlčaním, ktoré zabíja vieru v srdci chlapca sto ráz silnejšie ako najbúrlivejšie útoky...

— Prečo ten a ten nie je v škole? — (V nedeľu ráno bývala hodina geologie.) — Je v jedálni. — Prečo neraňajkoval s ostatnými?

— Bol na prijímaní! — kričali študenti všetci naraz.

— Dobre, dobre!

To bývalo všetko... A pritom čosi, čo nechcelo byť ani úsmevom, ani výrazom poľutovania a čo bolo úsmevom i poľutovaním spolu. Chlapci tomu rozumeli, a pretože rozumeli, a pretože ešte nepoznali všetky odtiene svetského ducha, vyjadrovali to spôsobom okatejším, ako si to azda želala korektnosť profesorova.

Spovedanie začínalo popoludní v krátkej prestávke o štvrtej hodine. Ak sa spovedalo viac žiakov, riaditeľ dovoľoval, aby tí, čo sa nevyspovedali v prestávke, šli k pánu katechétovi za vyučovania, to nebolo však tak ľahké. Keďže ani jeden profesor otvorene svoje náboženské presvedčenie najavo nedával, zlé hlasy v učebni cítili sa nedotknuteľnými, posmievajúc sa všetkému, čo súviselo s náboženstvom. Akú odvalu potreboval mladík, aby opustil svoje miesto, vyrušil svojich spolužiakov, ktorí sa netajili svojou nespokojnosťou, ako by boli najdivší pracovníci, ale pritom dávali jedovaté poznámky: „Nezabudni povedať, že ja už nemám čokolády... Veľa na nás nežaluj... Mám veľký hriech, nemohol by si ho vziať so sebou... Dominus vobiscum...“

Okrem Klementa len asi sedem alebo osem lepších chlapcov odvažovalo sa prejsť takými salvami výsmechu.

P. Vignot s breviárom v ruke smutno prechádzaval sa tichou kaplnkou, v ktorej horelo len večné svetlo. To boli

trápne chvíle jeho katechétskeho úradu. Ten a ten chlapec mal sto príčin aby pristúpil ku sv. prijímaniu: výročie smrti niekoho, ochorenie sestriho alebo nedávny skon matky, a sľúbil, že príde ku sv. spovedi. P. Vignot čakal, čakal veľmi dlho — ale nikto neprišiel.

Toho večera prišlo len päť chlapcov ku svätej spovedi. Pán katechéta ich očakával najmenej pätnásť, ale Merluchetovi sprisahanci terorizovali učebňu viac ako inokedy. Medzi týmito piatimi bol Klement a . . . Mederik. Pán katechéta nevedel o nových pletkách na dvore a nebol teda nijako zaujatý proti Mederikovi. Veľa mu síce nedôveroval, lebo mladík bol príliš nafintný a mal v bledebelaých očiach čosi vyháňavého a Istivého, ale poznal toľko iných študentov, ktorých vonkajšok bol oveľa kriklavejší. Prijal ho teda celkom obyčajne:

— Chcete sa spovedať?

— Áno, pán katechéta.

— Ste pripravený?

— Isteže.

— Teda začnime!

A katechéta sadol si na stoličku, prisunúc kľakadlo pre chlapca, lebo nerád ostával zavretý v spovednici, keď mal spovedať gymnazistov. „Mám ich radšej tak pred sebou, medzi štyrmi očami; idem na to priamo a vidím im až do hĺbky duše.“

Tento raz nevidel vôbec nič. Mederik všetko výborne pripravil: ide sa spovedať, pretože práve v ten deň pred rokom zomrel mu otec, čo bola pravda. Povedal to katechétovi a predtým niekoľko ráz opakoval v učebni, lebo vedel, že zo šesťdesiat žiakov iste desať by sa ich bolo postavilo proti ohavnosti, ktorú chcel spáchať. Ba povedal ešte niekoľkým spolužiakom, že sa vzdáva svojho zámeru, nie pre Klementa, ale preto, že je výročný deň smrti jeho otca.

V skutočnosti len Merluchet a dvaja Trumardovci vedeli, čo sa kuje. Pre ostatných Mederik šiel k sv. prijí-

maniu ako spomienku na otca. Bolo to trochu nápadné, ale úcta k mŕtvym pripúšťa istú nábožnosť, a nemusí to príliš pobúriť ani pokrokových študentov.

Len Klement mal neurčitý pocit a divnú predtuchu. Kľačiac v tmavom kútiku kaplnky ani oka nespustil s tvári Mederikovej, snažiac sa pristihnúť na nej vrások posmešnosti, aký mával na tvári. Ale Mederik sa nedal dolapiť, vždy by bol hlavu na to dal, že ho Valmont pozoruje; cítil, bol si istý, že upiera sa na neho dvoje znepokojených očí. Zostal teda ešte na chvíľu kľačať, keď sa vyspovedal, potom vstal, pokľakol a vyšiel na dvor, kde práve končila sa prestávka. Vstúpil do učebne, začal hneď pracovať. Merluchet čakal na nejaký znak. Keď nič neprichádzalo, vzal si za zámienku, že si ide požičať slovník, a idúc popri Mederikovi, zašepkal:

— Dostal si slovu?

Mederik pozdvihol hlavu, mrazivú hlavu, ktorá už dva dni mala výraz hadí, pozrel priamo na Merlucheta a skoro perami nepohnúc, odpovedal:

— Prečo by aj nie?

Tým bolo všetko vybavené. Keď sa Merluchet vrátil na svoje miesto, kývol na Trumardovcov, ktorí típli úzkosťou i pri svojom známom darebáctve. Pochopili, že Mederik vytrvá až do konca, a skloniac hlavu prehŕňali sa v slovníkoch s takým zápalom, že sa tomu Kabyľ až zadivil.

XVII.

Druhý deň, na Všetehsvätých bola omša sv. o pol ôsmej a všetci študenti museli ísť na bohoslužby. Ináč všetky tri oddelenia chodily rady. Prijemné teplúčko, vôňa kadidla, skvelá výzdoba oltára, krásne spevy, a možno i zbytok zbožnej výchovy, ktorej sa väčšine dostalo ako deťom v ich rodinách, to všetko študentov priťahovalo, prerušovalo jednotvárnosť ich každodenného života.

Blížila sa zima a toho rána bola hmla, že by ju mohol nožom krájať. Keď sa poberali z učebne do kaplnky, Merluchet pripojil sa k Mederikovi, ktorý šiel posledný, a ešte raz sa ho opýtal, nemôžuc uveriť, že by vytrval až do konca. Mederik sa na neho osopil, hovoriac, že vytrvá. On je muž a nie táral ako oni všetci. Len nech prídu po kostole na cvičište a uvidia, že to dokázal.

Presne o pol začala sa omša svätá. Vzadu, pod organom na chóre bolo už veľa rodičov a príbuzných. Chlapci spievali zvyčajné omšové piesne. Zvyk neotupil ešte u nich citlivosť, bolo vidieť, že slová tie im idú do duše, ktorá sa síce už v mnohom previnila, ale predsa si podržala vnímavosť pre silné dojmy náboženstva. Pre katechéta bola tá hodina sladkou i horkou; bola to jedna zo vzácných príležitostí, keď mohol hovoriť k srdciam trochu nakloneným. Ale musel si počínať opatrne, aby sa nedotkol niektorého z tých primúdрых profesorov, ktorí ho počúvali so založenými rukami, s tvárou povýšenou, mysliac si, že vonkajšia slušnosť je svrchovaná blahosklonnosť, ktorú môžu prejavíť k dávno prežitému náboženstvu. Ó, tie prefíkané tváre, tie chladno posmešné oči!

Pán katechéta sa obrátil k deťom tesne pred svätým prijímaním. Jeden profesor pozrel sa na hodinky, cstaťní sa chystali počúvať s tvárou ľudí, ktorí vedomi súc, že sa práci nevyhnú, radšej sa jej podrobujú.

Ináč P. Vignot dlho nekázal. — Každý hľadá nejakého priateľa — hovoril — mladi ľudia ešte viac ako ostatní, a náboženstvo ich na to nabáda. V Pisme svätom je napísané: „Beda tomu, kto je na zemi sám...“ Nuž, je priateľ, priateľ najopravdivejší a zo všetkých najvernejší, ktorý je tu na gymnáziu celkom osamotený, je to Kristus Pán. On je ich priateľom ako to výslovne hovorí evanjelium že je jeho rozkošou, byť so synmi ľudskými; že ich miloval až k obeti kríža, miloval ich príliš. Dnes hovorím za tohto veľkého zneuznaného Priateľa a prosím horlivé srdcia, aby ho milovali za tých, ktorí neprijímajú,

aby znovu uviedli Ježiša Krista do vlažných srdc svojich bratov...

Sú chlapi, ktorí sú vlažní. Aký to rozpor! Vlažným byť v šestnástich rokoch, vo veku, keď sa dvíhajú prsia nadšením, keď by sme sa dali zabiť aj pre nemožnú rýšlienku, len keď je krásna!

Pričinu tejto predčasnej malomyseľnosti načim hľadať len vo všetkých príčinách, ktoré zabily, alebo oslabily vieru vo vašich dušiach. *Kto nič neverí, ničím nie je*, a nemá dôvodu, aby niečím bol, ak nás nečaká na konci života nič iného, len čierna jama a ničota, ak sú dobro, zlo, strach a neresť len čire *slová*, vymyslené na to, aby zadržovali príval vášní.

Je teda vašou povinnosťou hľadať pravdu, veriť jej, ňou sa nadchnúť. Proste dnes o ňu: „Pane, som slepý, daj, aby som videl!“ Sú v nebi mladíci a mužovia, ktorí prešli vašimi útrapami mravnými a duševnými, a ktorí boli spasení preto, že sa voľakedy pokorili a uznali, že nie sú nič a že je bláznovstvom chcieť všetko pochopiť naším úbohým ľudským rozumom.

Tak hovoril P. Vignot za posvätného ticha, pred profesorami, ktorí i keď podvedome pozorovali, už sa nepozerali na hodinky. Potom dokončil svoju kázeň krásnym záverom, až sa organistovi prsty zachvely, keď zanôtil nábožnú pieseň, dávnejšie istým parížskym umelcom pre gymnazistov komponovanú:

Pri nohách Ježišových svoje biele krídla složme...

Práve pri nebeskom šume tejto melódie, chlapi, ktorí mali prijať Telo Pána, priblížili sa k oltáru. Všetci kľačali a posiaľ rozrušený hlas katechétov dojate recitoval nad shromaždením:

— Zmiluj sa nad vami, všemohúci Boh a odpusť hriechy vaše, uveď vás do života večného.

Tri razy v oblakoch kadidlových posvätil svätú Hostiu nad zlatým cibóriom opakujúc pokorné slová stotníkov:

Pane, nie som hodný, aby si vošiel pod strechu moju, ale povedz len slovom, a uzdravená bude duša moja.

Prijímajúci čakajú pri stole Pána, zatiaľ čo menší chlapci z tretieho a druhého oddelenia, ktorí neboli ešte pri prvom svätom prijímaní, hľadeli na nich s obzvláštnou úctou. Potom P. Vignot sostúpil od oltára a pomaly položil na pery každého chlapca Božského Spasiteľa duší.

Klement, keďže bol vo svojej lavici na kraji, vrátil sa prvý. Chystal sa skloniť hlavu do dlaní na vďakyvzdávanie, keď tu, hnaný neodolateľnou silou pozdvihol oči, čujúc akýsi dobre známy krok.

To Mederik vracal sa od stolu Pána, kráčajúc voľne, s rukami skríženými, s tvárou stiahnutou na nanútený výraz pokoja.

A Klement, skloniac hlavu, nemohol sa už modliť: „Páne Bože, je zlé, že si ešte živý v mojom srdci, a ja opovážlivo posudzujem bližného, ale bojím sa, Páne, o Teba sa bojím. Aspoň ja chcem urobiť to, o čom hovoril P. Vignot, chcem sa modliť za tých, ktorí sa nemodlia, milovať Ťa za tých, ktorí Ťa nemilujú a prijímať za tých, čo neprijímajú... Alebo ktorí...“

A v duchu vračala sa mu hrozná myšlienka, a čím viac ju odháňal, tým urputnejšie na neho útočila: ... To nie je možné, prečo by to robil? A triasol hlavou, ako by chcel zahnať nejaký príznak. Klement začal spievať s ostatnými záverečnú pieseň.

Keď bolo po omši svätej, žiaci odišli, okrem tých, ktorí boli pri svätom prijímaní a znova nastalo ticho v kaplnke. Vo svätyni bolo počuť už len kroky P. Vignonta, upravujúceho oltár. Prišiel sluha a zahasil plynové lampy až na jednu pri dverách nad sväteničkou.

Klement rád predlžoval svoj rozhovor s Bohom vo Sviatosti, ale dnes bol už ako na trňoch. Obrátil sa a videl, že je miesto Mederikovo prázdne. Prečo nezostal ešte ako všetci ostatní, ktorí boli pri svätom prijímaní?

Klement otvoril spevník, chcel sa modliť, potom ho zasa zavrel; vzal ruženec a pozoroval, že jeho myšlienky sú inde. Napokon jeden chlapec sa domodlil a odišiel, potom druhý a Klement mohol opustiť kaplnku bez strachu, že by niekoho pohoršil.

Klement stojac na schodíkoch, ktorými sa schádzalo z kaplnky do dvora, usiloval sa niečo uvidieť, ale okrem niekoľko výkrikov, niekoľko hlúčkov, nerozoznával vôbec nič. Preto poznajúc obľúbené miestočko Merluchetovej bandy, pohol sa tým smerom.

Sotva spravil desať krokov a vyhrnul si golier na svrchníku, už spozoroval, že na neho čihajú, ako on sám čihal na svojich protivníkov, ba začul, ako ho ktosi ticho volá s ironickou nežnosťou:

— Klement, hej, Klement, poďže sem na chvíľku.

Obrátil sa a uzrel dvoch Trumardovcov, Merlucheta a Mederika, ako sedeli opodiaľ na schodíkoch vedúcich k hrazde. Najprv myslel, že dobre nepočul, ale volanie sa opakovalo milým, pokryteckým hlasom:

— Hej, Klement, poďže sem na chvíľku!

Šiel priamo k nim. Trumardovci a Merluchet vstali, obzerajúc sa vôkol, aby ich nikto nespozoroval. Ale cvičište bolo v tú hodinu a v tej zime celkom pusté. Mederik sa ani nepohol. Keď Klement prišiel k nemu, uzrel, ako drží Mederik na kolenách svoj spevník, mechanicky a nervózne ho otvárajúc a zatvárajúc.

— Čujže, Klement — a jeho hlas sa úžasne zmenil — čujže, Klement, chcem ti niečo ukázať...

— Čože je to?

— Niečo, z čoho budeš mať radosť. Háďaj!

Či to bolo od zimy alebo rozrušením pred výjavom, o ktorom predvídal, že bude asi hrozný? Klement cítil ako sa mu krv hrnie späť do srdca a zbledol, že sa tomu Mederik až usmial, pozorujúc, že ťal do živého. .

— Teda neuhádneš?

A keď mladý Valmont hľadela mu priamo do tváre, zárvávajúc sa očami do očí Mederikových, s trasúcimi sa perami a rukami kŕčovite stiahnutými:

— Tu je to — povedal prudko Mederik.

A otvoriac spevník, ukázal mu v knihe ešte bielu Hostiu, iste tú, ktorú prijal pri omši svätej.

Sú dojmy, ktoré u istých nervózných pováh pôsobia nepremožiteľne. Klement pocítil takýto dojem v tejto chvíli rýchlejšie ako blesk, vo chvíľke, v ktorej premožla ho nejaká príliš silná myšlienka. Chlapec cítil sa byť rytierom Kristovým pred Judášom, ktorý ho znovu zrádzal. Skočil na Mederika, ale ten predvídajúc to, naraz odskočil s pôdia, o ktoré sa opieral a zmizol vo voľnom priestranstve.

— Vrátiš mi ju?! — zvolal Klement, bežiac za ním.

— Poď si pre ňu — smial sa mu Mederik.

V hmle zastierajúcej tajomným rúchom tento súboj, obaja gymnazisti sa na chvíľku premeriavali zrakom za sekundu ozaj plnú úzkosti.

Stred cvičišťa bol vyvýšenejší ako ostatok a keď Klement prenasledoval Mederika, naraz sa Mederik ocitol nižšie ako jeho protivník. Spozoroval to a ustúpil niekoľko krokov na pôdu vyrovnanejšiu, ale nevšimol si, že čoskoro narazí na nízky plot, oddeľujúci cvičište od dvora. Klement vo chvíľočke pochopil situáciu a rozbehnúc sa ako lev, skočil Mederikovi na ramená. Ten sa prehnul pod nárazom a už bol pri plote; upadol, nastavujúc hrdlo protivníkovi. Klement, ako všetci nervózni ľudia vládnucci v istú chvíľu všetkými zásobami energie a rozčúlený šialeným rozhorčením, schytil Mederika za nastavené hrdlo a kolenom pritlačil ho k zábradliu.

— Vráť ju! — vykrikol.

Ale Mederik nemohol už odpovedať.

Majúc krk stisnutý zafatými prstami, prsia pritisnuté ku plotu, ťažko dýchal, oči mal vyvalené a tvár červenú

od návalu krve. Klement zneškodniac protivníka, otvoril mu kabát, schytil spevník a nechajúc všetko, zmizol v hmle.

Merluchet sa ani nepohol a oba Trumardovci takisto. Merluchet si vlastne žičil, aby jeho sok bol porazený, spôsobil mu teda rozkoš vidieť, ako sa boj obracia v prospech Klementa. Naozaj bol ten Mederík príliš pochabý! Predsa však zachoval Merluchet istú formu, zdvihol Mederika zvaleného na ľadovom piesku, krvácajúceho v tvári, s golierom od košele otvoreným a dotrhanou kravatou. Zahanbený zápasník skoro zúrilo, vylievajúc si hnev sprostými nádvkami:

— A čo ste tu robili vy? Ani jeden ste nemali smelosti chytiť ho za golier!

— Ale dušička, odohralo sa to takou rýchlosťou! Či som sa mohol dovtipiť, že sa dáš pritlačiť k plotu ako nováčik, ktorý sa ešte nikdy nebil? Veru, nie je to príliš skvelé pre človečika, ktorý sa robí najsilnejším z celého oddelenia... Za minútu bol s tebou hotový, ba vzal ti aj spevník, tak že sa nebudeš mať z čoho modliť! A potom Klement je už u P. Vignota, ten zás poletí k riaditeľovi a vieš, čo to znamená! Tak to býva — dodal posmešne — keď sa nedá nič na radu starších a začína sa hneď so štátnym prevratom ..

— Už dosť — prerušil ho Mederik chmúrnym hlasom.

— Aký grobian sa stal z teba za štyri dni! Už dosť, dosť! Ale keď chcem nič mi nezabráni, aby som nepokračoval. Je prestávka a keď sa ti nepáči, čo ti hovorím, ber sa, dvor je dosť veľký!

— A veruže aj pôjdem!

A Mederik upraviac si kravatu, ráno ešte tak elegantne uviazanú, a otrasúc si kabát, na ktorom ostala s plotu vlhká plieseň, pomaly odišiel voľne a nahnevano.

— Len choď ďalej, zavolať na neho posmešne jeden z Trumardovcov, vidiac, že odchádza smerom ku kaplnke.

— **Môžeš sa ešte s Valmontom stretnúť!**

Trumard sa mýlil. Klement spomalil krok, len čo sa dostal von z cvičišťa a idúc asi tak ako Tarzícius rímskymi ulicami, keď nosil Božského Spasiteľa väzňom vo väzení, stúpал po schodoch k P. Vignotovi. Ten však ešte nebol doma, chlapec sišiel teda do kaplnky a tam ho našiel ako s hlavou do dlani sklonenou dokončoval svoje vďakyvzdávanie.

Dvoma, tromi slovmi ho Klement o všetkom upovedomil. P. Vignot, bledý ako stena, obliekol si rochetu a štólu, zapálil sviecu a kľakol si pred chlapcom, ktorý celý sa trasúc otvoril spevník na stránke, kde bola presväta Hostia. Katechéta ju vzal a chlapec prevezmúc sviecu, odprevadil kňaza ku svätostánku.

— Chceš sa so mnou pomodliť Miserere — povedal katechéta.

Ich hlasy zaznievaly opustenou kaplnkou, v ktorej sa hlas divno odrážal od klenby.

Potom P. Vignot vstal a dal Klementovi niekoľko pokynov. Nepovie vôbec nič, vráti sa o chvíľku do učebne, a dá sa do práce, ako by sa nič zvláštneho nebolo prihodilo. On, katechéta, spraví ďalšie kroky.

P. Vignot hneď odišiel do svojho bytu. Na schodoch sa stretol s riaditeľom, s jeho zástupcom a s dozorcóm Ménardom. Oslovil ich tvárou rozrušenou, s úsečným gestom, ktoré ich zarazilo. Prosil ich, aby mu dopriali niekoľko minút na rozhovor.

Riaditeľ, tušiac niečo vážneho, ponúkol mu svoju kanceláriu a tam P. Vignot pohnutým hlasom až sa zajakajúc rozpovedal svätokrádež, ktorá sa stala pri svätej omši. Zástupca riaditeľa mrzuto triasol hlavou. *Ako svätokrádež* vec ním vôbec nepohla, čo sa ho však nemilo dotklo, bol vážny priestupok proti poriadku, proti disciplíne a slušnosti. Mederik mal zachovať úctu k svätej Hostii, alebo neprijímať, keď ho na to nikto nenútil.

Riaditeľ hovoril o náboženskej neznášanlivosti, horšej vraj ako nenávisť politická! Keď začnú deti niečo takého,

6 L'Ermite: Zostaňte doma.

pekne to bude vyzeraf. On, pravda, chápe pána katechétu, ktorý má na zreteli náboženstvo, za ktoré je zodpovedný cirkevnej vrchnosti; on však, riaditeľ, hľadá na to s vyššieho hľadiska. Náboženstvo je na gymnáziu vecou vedľajšou, celkom úctyhodnou a dôkazom toho je, že on, hoci sa úplne nesrovnáva vo viere s p. katechétom, predsa chodí na školou predpísané bohoslužby. Ale potrestanie Mederika nesmie byť príliš prisne, pretože sa týka predmetu, ktorý v ústave nie je povinný. Ach, keby bol chlapec zapríčinil výbuch v chemickom kabinete, surovo sa previnil na hodine literatúry, v spálni alebo v učebni, bolo by to celkom iné, lebo chémia, literatúra, spálňa a učebňa sú v gymnáziu veci podstatné, a bez nich si gymnázium nemožno ani predstaviť. Ale bez vyučovania náboženstva možno sa na gymnáziu zaobiť práve tak, ako bez telocviku, husiel, alebo esperanta...

— Ale keď je toto vyučovanie zaradené do programu?
— prerušil ho katechéta.

— Áno, musíme sa ho ujať, ale v takej miere, akú dôležitosť má v gymnaziálnej osnove. Teda, opakujem vám, jeho miesto je menej dôležité, vedľajšie...

— A úcta k autorite má u vás tiež miesto vedľajšie?

— Ó, pán katechéta, nás, nás majú chlapci v najväčšej úcte!

— Ach, ach!

Pán Vignot sa ironicky usmial. Už chcel hodiť do tváre tejto „uctievanej“ autority všetky výsmechy, ktorými študenti všetkých zahrňovali.

— Či tak, či onak, — dodal napokon — alebo Mederik pôjde z gymnázia, alebo ja. A keď odidem, uistujem vás, pán riaditeľ, že všetky okolité noviny budú plné tohto príbehu, že kaplnka bude zavretá, pretože zodpovedná „autorita“ odoprela jediné opatrenie, ktoré by ju zachránilo od znesvätenia. A najmä rodiny žiakov, keď sa dozvedia odo mňa, aká je vo vašom ústave úcta k náboženstvu, iste na to nezabudnú, keď budú chcieť svoje deti

do ústavu dávať Teraz s Bohom. Dávam vám celý deň na rozmyslenie. — A P. Vignot vstal a ovládajúc sa, spokojne odišiel.

Ale katechétovo rozhodnutie malo svoj účinok: keby Mederik zostal, katechéta by spravil škandál a počet žiakov by sa zmenšil. Strach z niečoho takého úplne zmenil názor predstavených. Rodina Mederikova býva dosť ďaleko odtiaľto, pravda, tí by tiež mohli spraviť poplach v novinách a vyhlásiť riaditeľa za klerikala.

— Ako ťažko je tu na zemi nájsť pravé rozriešenie! Aké psie remeslo je byť medzi kladivom a nákovou... — Nešťastný riaditeľ sa prechádzal križom, krážom vo svojej kancelárii.

Odzvonilo koniec prestávky a keď zástupca a p. Ménard pýtavo pozreli na riaditeľa, aby sa dozvedeli, čo spraví, nervózne pokrčil plecami a vyhrkol:

— Asi že *obetujem* Mederika, ale katechéta mi to zaplatí.

Ménard pochopil jeho posunky.

Keď sišiel dolu schodmi, uzrel dva rady žiakov, ktorí sa tiskali do učebne. Práve v tej chvíľke Mederik divo vykrikol na Klementa:

— Vráť mi spevník!

Klement nemal kedy odpovedať. Na plece vinníka svätokrádeže padla mohutná dlaba starého vojaka a Mederik v pravom slova smysle chytený za kožu na chrbte, bol odnesený až ku dverám karceru. Tam hodil ho Ménard o zem a ani sa neobzrúc, zamkol za ním dvere.

XVIII.

Na druhý deň bol Mederik vylúčený. Merluchet v najbližšej prestávke shromaždil väčšinu učebne a vyhlásil Klementa úradne za donášača predstaveným, čo ho navždy vylučovalo z ich spoločnosti.

— Má niekto — kričal napokon — povedať niečo na jeho obranu?

A medzi všetkými tými chlapcami, z ktorých niekoľko iste malo v duši ušľachtilé city, ani jeden sa neopovážil zdvihnúť ruku, tak obávanou stala sa Merluchetova banda.

To nebolo všetko. U riaditeľa bola porada, ktorá vyšetrovala spôsob, ako sa P. Vignot zachoval v tomto prípade. Zistili, že jeho počínanie bolo zákonité, ale nešťastné. Všetko zlo malo pôvod v príliš veľkom vplyve katechétu na Klementa. Slovom, treba uznať, že jeho rázne síce chovanie bolo predsa len korektné, bolo usnesené ešte viac rozšíriť priepasť medzi ním a žiakmi a pritom navonok ešte viac ako predtým prejavovať mu úctu a priateľstvo.

Klement bol zpočiatku rád, že si ho spolužiaci ne všímali, mohol aspoň spokojne pracovať. Žil z kníh a s knihami, obľúbil si istých autorov, a to bolo jeho zábavou.

Na Nový rok prišiel pre neho p. Valmont a na osem dní sa chlapec oddal šťastiu zo života a lásky svojich drahých.

Got a pani Valmontová sa nezmenily, ale Betka vyrástla. Dala si každý deň vysvetľovať podrobnosti zo života gymnazistu. Klement všetko vysvetľoval, nehovoriac však nič o nenávisti spolužiakov, a o tom, ako ním opovrhujú. A znovu prežíval pred teplým kozubom tie krásne chvíle dúm, sediac v teplej izbe medzi Margitou a rodinou Valmontovcov. Býval tam i starý Tom, ktorý kládol ňufák na Klementove kolená, hľadiac na neho skoro ľudským pohľadom a ako by hovoril: „Prečo si nás opustil?“

Got hovorila málo. Mala vždy svoje vlastné myšlienky. Len zavše brala obe deti a šla s nimi do katedrály. Na druhý deň po príchode Klementovom zaviedla ich o štvrttej do kaplnky Panny Márie a dlho sa modlila, držiac ich pod pazuchy, jedného na pravej, druhého na ľavej strane. Čo povedala Panne Márii v tej svojej tak vrúcnej modlitbe? Isté je, že keď Klement pozdvihol k nej oči, v tajom-

nom svetle, tlmenom farebnými sklami, zbadal v jej očiach niekoľko slz:

— Ty plačeš, Margita...?

Got neodpovedala, ale postaviac deti ku sebe pred Mariánskou sochou, zašepkala ako by sama pre seba:

— Ach, Panna Mária, že by si tomu žičila? Nie, to by bolo príliš krásne.

Týždeň ubehol ako blesk, ale blesk požehnaný, ožiarujúci a znovu kriesiaci to, čo už pominulo. Každý deň bola nejaká návšteva. Raz Klement s Katkou šiel popri dome cukrobarónov.

— Vidíš ten dom? — povedal zrazu chlapec Katke — to je dom nešťastia ...!

A keďže Katka hľadela nechápajúc, Klement opakov:

— Áno, je to dom nešťastia! — A potom sa vrátili bez slova starou Biskupskou ulicou.

Dva dni pred odcestovaním podvečer šli k P. Hanušovi. Dobrý dekan prijal celú rodinu s otvoreným náručím, skláňajúc svoju, trochu shrbenú postavu, aby pobozkal Klementa.

— Môj milý priateľu, tak ty si teda študentom.

A trochu odtisnúc ho od seba, dlho ho pozoroval tým kňazským pohľadom, zvyklým uhádnuť pravdu. Klement s úsmevom vydržal jeho pohľad, dobre chápaný, čo sa chcel P. Hanuš dozvedieť: ale farár, keď zistil čistotu srdca v zrkadle chlapcových očí, ani zďaleka netušil, ako draho bola zaplatená.

Večer minul v samej veselosti. Betka zasadla si za klavír. Jej prstíky skackaly po ňom už tak čiperne, že to rozosmialo celú spoločnosť. Najprv sa trochu hanbila, ale potom nebolo už možné zastaviť príval jej dobrej vôle. Bola by zahrála všetko, čo vedela, keby jej P. Hanuš nebol do rúk vložil cukorničku. Got šla pred ňou s čajom. Keď dievčatko prišlo ku Klementovi, sedel na nízkej stoličke medzi klavírom a stojanom na noty! Podivná vec.

Tvár chlapcova vzala na seba výraz ľahostajný a nútený, ktorý prezradzoval skoro surový zásah vôle do povahy už od prírody k láske naklonenej.

Druhý deň ráno, keď Got zaklopala na chlapcove dvere, nepočula odpovedi. Vstúpila teda, ale v posteli nebol už nikto. Klement šiel na svätú omšu sám. Práve vtedy prichádzala Betka pre tetu a pre Klementa, ako to robievala každého rána, keď šla do katedrály:

— Klement už odišiel — povedala jednoducho Margita.

— Dobre, dobre — odpovedala Betka, skriviac peru ako kráľovná — otecko už včera hovoril, že je neuveriteľné, ako sa u nás nudí a sotva tu bol týždeň! Celkove je to divoch, márne ho milujete ako len viete, on nemiluje nikoho! ...

A keď Got kývla rukou, naznačujúc, že to nie je pravda:

— Dobre viem, čo hovorím — pokračovala Betka. — Keby si bola videla, akú tvár strúhal včera, len že si ráčil vziať odo mňa kúsok cukru...

A hrdo vzpriamené, s výrazom pohŕdania, dievčatko vstrčilo ruku do rukávka a už ani slova nepovediac šlo po boku Margitinom.

Za noyonskou katedrálou je najopustenejšie miesto, ale aj najromantickejšie zo všetkých záhrad, pripomínajúc trochu záhradu Gotinu. Zima ju spustošila, už neboly v nej úkryty plné tieňu, ticha a sviežosti, ktoré byly Klementovi tak dobre známe. Len brečtan hádzal svoju zeleň do starých múrov.

Chlapcovi bolo rozkošou prechádzať sa tadiaľto a usporiadať si unavujúce dojmy, ktoré vyčerpávaly jeho srdce za osem dní. Nie, už nikdy nemohol byť šťastný v Noyone, ani kdekoľvek inde...

Lebo čo on robil. bola jeho povinnosť. Iní to považovali za vrtochy, za hrdosť, za pýchu... Nie, neboly to vrtochy. Prijímal on od Valmontov všetko, čo sa mu zdalo

podstatným a nezbytným na to, aby mohol zápasit so životom a nebyť od neho premoženým. Ale prijímal len toto. Ostatok, to, čo bolo viac, to neprijímal. Čím ďalej tým viac cítil, že to nemôže prijať.

Načo si sadat za stôl, keď bude musieť vstať práve vo chvílke najmilšej? Načo si osvojovať obyčaje, keď ich nebude môcť podržať? Načo sa kojiť nádejami, ktoré sú iba bláznovstvom? Ach, v deň, keď s pomocou božou, usilovnou prácou a vzorným životom *podľa svojho vlastného uznania* sa niečoho dopracuje, potom mu to bude dovolené, ale nedocieli to, len vtedy, keď bude konať rázne, že sa nedá ukolísat pokojom nevyjasnenej situácie...

Včera neprávom zllorečil cukrobarónovcom, lebo bolo tisíc ráz lepšie, keď to slovo padlo *skôr*, kým bolo nesprávne, ako keby ho bol k nenapraviteľnej svojej hanbe začul *potom*, keď by sa stalo zneuctievajúcou skutočnosťou a keď Betka mohla by o ňom povedať: „Nešťastný cudzinec. Keby nebolo jeho, boli by sa mi otvorily dvere do najlepších rodín v celom okrese!“

A chlapec prechádzal sa nervózne sotínajúc paličkou vysokú zoschnutú trávu, na ktorej sa kde-tu ligotaly diamanty inovate. Ináč cítil, že je silnejší a stáva sa mužom. O dva roky bude po matúre a potom jeho je budúcnosť! A ako sa sám opájal zápalom svojich myšlienok, ozvalo sa vyzváňanie na svätú omšu. Klement sa zastavil: taktó vyzváňaly zvony toho večera, keď prvý raz vkročil do Noyonu a hneď si ho obľúbil. Koľko ráz mu o nich rozprával dobrý starý kostolník Pobožný:

— Veľa som cestoval, pán Klement; keď som bol na vojne, dostal som sa až do Lyonu a skoro až k Avignonu: počul som tam veľa zvonov, ale ani jeden sa mi ani zďaleka tak nepáčil ako naše zvony...

V studenom a suchom vzduchu zvony katedrály znely jasno, čisto ako kryštál. Uvedomovali ste si, že ich hlas vznáša sa nad celým údolím rieky Oisy, hovoriac ku každému tou jednoduchou a dojemnou rečou, ktorá je sro-

zumiteľná každému srdcu. To, čo hovorily, bolo tak milé, že Klement v tento deň radšej by nebol býval odcestoval. Ospevovaly vnútorné šťastie pokoja a mieru.

Blahoslavený ten — hovorily — kto vie v tóni našej veže stráviť svoj život, bojac sa Hospodina! Blahoslavení tí, ktorých rodinný kozub je pod našou ochranou. Blahoslavení tí, čo nepoznajú horúčku veľkých miest a môžu zomrieť v dome, postavenom od svojich predkov! My sme priatelia malučkých a pokorných. My obveseľujme oráča lopotiaceho sa na brázde. Šťastné s tými, čo sa tešia, vieme plakať s tými, čo trpia. Sme výčitkou tomu, kto nás opúšťa, sme odpustením tomu, kto nás znovu nájde, a sme nádejou tomu, kto na nás nemôže zabudnúť!

Klement sa vrátil krytými chodbami do kostola. Práve sa začínala svätá omša a tam na ich mieste videl Got s Betkou ako sa modlili zo svojich knížiek. Chvíľu sa točil pod organom, pýtajúc sa sám seba, či si má klaknúť vedľa nich. Už mieril k oltáru, keď tu začul za sebou hlas volajúci ho menom. Obrátil sa a uzrel Miška, syna Jupinetovho. Stál tam celkom vzadu a horúčkovite mäkušil hrubými prstami zamatovú čiapku, ošúchanú dlhým nosením.

— Ach, to si ty, Miško?

— Ako vidíte — odpovedal syn Jupinetov s neokrôchanou tvárou dedinčanov, ktorí chcejúc niečo povedať, nevedia, ako začať.

— A ako sa máš?

— Dost dobre, a ak idete teraz k pani Valmontovej, vďačne vás odprevadím, lebo sa vás chcem niečo opýtať.

Oba junáci vyšli hlavným vchodom a Miško hneď začal naširoko hovoriť. Má vraj už vidieku až vyše hlavy. Po celoročnej krvopotnej práci jeho zárobok je naozaj smiešny, slovom *hynie tu hladom*... Chce teraz do mesta a dať sa na čokoľvek. Nie je hlúpejší ako ostatní a zariadi si to tak, aby zarábal 5 frankov denne, a to je trochu viac ako čo zarába na dedine. Vie, že pán Klement je na štú-

diách v bohatom ústave, kde je veľa sluhov. Či by sa nemohol tam on, Miško uchádzať o miesto, keby mu pán Valmont napísal doporučenie ku pánu riaditeľovi?

Klement natoľko nečakal túto otázku, že chvíľku hľadel na Miška v rozpakoch, či mu dobre rozumel:

— Ale veď u nás na gymnáziu nieto nijakého záhradníka...

— Nechcem byť nijakým záhradníkom. Ďakujem pekne, už som sa dost nazohýnal! Radšej by som šiel za sluhu.

— Úbohý Miško, vieš, ako tam volajú sluhov?

— Neviem.

— Nuž volajú ich uterákmi. Čo by si chodil do takej robotárne? Umývať cudzie nádoby, keď môžeš byť svojim pánom vo svojej chalupe?

— To sa pekne povie!

— Ale čo ti vlastne chýba?

— Peniaze... Neviem, či má otec doma hoc len 500 frankov v striebre.

— A myslíš, že všetci parížski robotníci majú doma 500 frankov? Najprv si uvedom, že vôbec nemajú domova. Miesto chalupy s výhľadom do hôr a lesov budeš bývať v zastrčenom hoteli s oblokmi do dvora a kým si nájdeš robotu, roztrháš niekoľko párov topánok.

— Ale ja poznám ľudí, ktorí sa dobre uplatnili.

— Predtým možno, ale teraz je to iné.

— Ale keď tu všetci zdochýname hladom! — opakoval Miško, tvrdošijne vracajúc sa ku svojej myšlienke.

— Akože, vy zdochýnate hladom, niečo také mi budeš tvrdiť so svojimi červenými, plnými lícami? To skôr o mne by sa dalo povedať, že nemám čo do úst položiť.

— Viete, tučnota, tá je zo zemiakov!

— Teda máte zemiaky?

— Čo sa tých týče, máme ich nazbyt.

— Aj mlieka?

— Pravdaže.

— Aj vajec?

— Hej.

— A ...úku tiež máte, aj pitnú vodu bez bacilov a čistý voľný vzduch? Mlč, Miško! Zaslúžil by si, aby ti to Pán Boh vzal a hodil ťa v Paríži na dlažbu.

— Ale vidím, že mi nechcete pomôcť...

— Spraviť hlúposť, všakže?

— Hlúposť, pán môj — odpovedal Miško skoro podráždene.

— Áno, hlúposť, bláznovstvo, ba zločin, ktorý toľko iných ľudí muselo veľmi draho zaplatiť. Vidiš, Miško, som mladý, ale myslím, že človek, ktorý má, čo máš teraz ty, ktorý však opusti dar boží a beží do mesta za peniazmi...

— Ale prečo to aj sám opúšťate? — prerušil ho Miško, trafiač ho tým priamo do srdca. Klement zbledol pri víťaznom pohľade dedinčana a dojemnou jednoduchosťou položiť si ruku na srdce povedal:

— Áno, Miško, opúšťam Noyon a to ešte dnes večer, ale pred Bohom ti prisahám, že keby som mohol živý alebo mŕtvy tu ostať, nebolo by pre mňa väčšieho šťastia na zemi.

Dedinčan otvoril oči dokorán, ale nechápajúc, zatriasol hlavou a povedal:

— Teda rozhodne nesmiem spoliehať sa na vašu pomoc?

— Áno, ak ide o to, aby som ti osožil aj proti tvojej vôli.

— Teda i tak vám ďakujem a s Pánom Bohom!

Gymnazista prišiel k Valmontovcom dve minúty pred Margitou, čo dokazovalo akosi, že sa chcel vyhnúť tetke i Betke. Pri raňajkách mu to vytýkali a keď sa príliš nehájil, boli presvedčení, že sa Klement v Noyone nudí a že bude vcelku lepšie, keď sa mu menej venujú a tým vyhnú sa aj bolestnému sklamaniu v budúcnosti.

Klement si všimol tejto zmeny. Vrátil sa do gymnázia s pocitom, že umrelo všetko, čo bolo jeho životom.

XIX.

1... 2... 3... Áno, takto si musí Klement zaznačiť v denníku tie tri roky, strávené na gymnáziu; čosi jednotvárneho, šedého, deň po dni sa opakujúceho. Len opojenie prácou a učením pomohlo mu zniest tú hroznú prázdnotu: málo pre ducha a pre srdce ozaj nič.

Čo ho najviac trápi, je to, že Noyonskí zamkli. Príčinou toho, pravda, je on, Klement. Jeho zdržanlivosť bola chápaná ako ochladnutie. Nepochopilo sa, že niektoré, neobyčajne citlivé povahy, ak chcú odolať, musia sa vrhnúť v pravý opak. Raz mu napísal pán Valmont zarmútenými síce, ale pevnými slovami, že jeho rodina chce rešpektovať jeho slobodu a nenútiť ho, aby sa vracal do Noyonu, keď sa tam hrozne nudí. Nemajú v úmysle nasilu ho adoptovať, ale ide im predovšetkým o to, aby bol šťastný.

Pán Valmont sa teda ponúkal posielat' chlapcovi toľko peňazí, koľko ich len bude potrebovať na založenie svojej budúcnosti a to vo výške, ktorú si Klement sám určí. Keď príde do Noyonu, príjmu ho Valmontovci s otvorenou náručou, a keď nepríde, horko to s krvácajúcim srdcom oželia, ale ich želaním je, aby ostal slobodný, pretože chcú len jeho šťastie.

Klement si myslel, že mu Prozreteľnosť poskytuje možnosť, aby všetko prerušil a odpovedal dojímavým listom. Dni, ktoré strávil v Noyone, zostanú najšťastnejšími z celého jeho života, ale je si vedomý, že jeho postavenie je celkom zvláštne a prikazuje mu isté veľmi bolestné obete. Prijíma šľachetný návrh pána Valmonta ešte na budúci rok. Pousiluje sa použiť jeho dobrotu na to, aby sa stal mužom a kresťanom a prosí Boha len o milosť, aby raz mohol dokázať rodine, ktorá ho prijala za svojho, všetku lásku, oddanosť a vďačnosť, ktorú k nej až do hĺbky srdca cíti.

Tento list bol vážny, bolo to skoro rozlúčenie a Klement, kým ho vhodil do poštovej schránky, často ho obrá-

til v ruke, ba šiel do kaplnky a vrúčne sa modlil k Bohu, k ochrancovi chudobných a osirelých.

Mal vtedy 18 rokov a potreboval len složiť druhú časť matúry a jeho profesori boli istí, že pri tejto skúške obstojí. List pána Valmonta ponúkal mu slobodu práve vo chvíli, keď ju potreboval, slobodu bolestnú, ale slobodu, ktorú musel prijať, ak nechcel byť tak neúprimným a vziať jednou rukou to, čo druhou odmietol, ak nechcel zneužiť ponúknutého pohostinstva. Veď napokon Boh ho bude chrániť, keď stará sa i o vtáčikov na poli, a ak sa raz má vrátiť do Noyonu, objaví sa tam s hlavou vztýčenou, bez výčitiek svedomia, bez strachu, že notárovi priatelia by si šepkali, ukazujúc na neho: „Vidíš toho mladíka? Chytil sa Valmontovcov ako kliešť a vysal ich až do poslednej kvapky.“

Potom ako muž, ktorý vytrvá až do konca, keď sa na niečo rozhodne a ktorý nechce, aby ho opanovalo pokúšenie nedostať svojmu predsavzatiu, šiel k P. Vignotovi, aby mu ohlásil, že je ochotný prijať po matúre miesto domáceho učiteľa až do 15. októbra.

Všetko šlo tak rýchlym tempom, že Klement za tri týždne, ani nezastaviac sa v Noyone a vyhnúc sa bolestnému výstupu, ktorý ho tam očakával, odišiel do Ville-neuve-Saint-Georges ako domáci učiteľ pána de Savy.

Vidíme ho tam jedného júlového popoludnia, ako píše svoj denník, ktorý zostáva jeho jediným a stálym priateľom. Jeho izbička je nad izbou domovníkovou a naproti maštale.

Rodina, v ktorej učí Klement, je rodina parížskych priemyselníkov; sú to starí rodičia, potom otec pán de Savy, jeho žena a štyri deti. Dedko zbohatol v obchode s vlneným tovarom; stará matka v dome nič neznamená.

Otec, pán de Savy je zavalitý, veľmi nervózny človečik, hovorí rýchle a odmerane, vyvaľuje oči, keď sa mu niekto opováži odporovať. Ako otec, aj on zbohatol pri

bavlné. Jeho žena, tak veľké ako muž je maličký, má jedinú vášeň: svoje dve dcérušky, jednu 6 a druhú 7 ročnú. Štebotačky vo dne i v noci opatrujú a liečia, zaškodilo by im trochu chladnejšie ráno, alebo silnejšie slnko, sú to dve rastliny bez farby, ktorých vrtochy sú rozkazmi, ktorých ochorenia stávajú sa verejnými pohromami a ktoré služobníctvo obsluhuje so strachom, menujúc ich „slečnami“.

Tieto dve sestričky majú dvoch bratov povahy celkom opačnej. Keby si natiahly slamenné topánky, hneď by ste ich považovali za anglických paholkov, lebo majú čiapku, fajku, a reč a túžby tiež podobné. Ani spokojne na nohách nestoja, nemajú krvi vo svojich žilách a chvastajú sa, že nie je im ani teplo ani zima. Jeden má 15 rokov, má hruškovitú hlavu a falošné oči. Druhý má 17, ten je najlepší zo všetkých detí; je hlúpy, ale dobrák; za každým slovom sa potešuje, že mu je to všetko jedno.

— Achil, ak sa nebudeš učiť, v novembri nedostaneš sa k matúre! A Achil pomaly obracia svoju tučnú tvár, vstrčí ruky do vrecák, pokrčí plecami a hovorí:

— Matúra? To mi je všetko jedno . . . !

— Achil, nejedz tak hltavo, skaziš si žalúdok!

— Žalúdok? To mi je všetko jedno!

Veru, jemu je všetko jedno, až na kone. Preto, keď mu paholok večer oznámil, že jeho obľúbený kôň nie je v poriadku, Achil nemal chuti k jedlu a tri razy za tej noci vstal, aby sa presvedčil, či sa trus jeho koňa zlepšil. Achil bol však najlepším žiakom Klementa, ktorý vzal na seba ťažkú úlohu pripraviť ho k novembrovým skúškam. Ale zo začiatku nezdalo sa, že to pôjde. Klement cez celý život bude spomínať na popoludnie, keď pricestoval za hroznej horúčavy na stanicu Villeneuvevskú. V tú istú hodinu bol by mohol sostúpiť na pokojnej staničke noyonskej. Tam by mu aspoň bol niekto prišiel naproti, tu nebolo ani živej duše. Horko-ťažko, vypytujúc sa ľuďmi, zapotený, ne-

súc sám svoj kufor, dostal sa pred dom pána de Savy, ktorý bol dosť ďaleko.

Pán de Savy so synom, obaja v bielych flanelových šatoch hrali tenis. Klement sa predstavil.

— Ach, to vy ste pán Valmont?

A domáci pán pozrel na neho blahosklonne.

— Ale je vám teplo!

— Šiel som totiž pešo.

— Pešo? ... A môj syn Achil nebol pre vás s kočom?

— Aspoň nikoho som nevidel — odpovedal Klement.

Pán de Savy zavolať sluhu a opýtal sa ho:

— Zapriahli ste pred hodinou?

— Nie, pane, ale pán Achil dáva teraz zapriahať.

— Akože, teraz? Poďme sa na to pozrieť ...

A skupina šla k maštali. Bol tam tučný Achil a pomáhal paholkovi ...

— Je to pravda? — pýtal sa otec — že si nebol na stanici o druhej?

— Na stanici o druhej? — opakoval nahlúplo Achil.

— Áno, mal si ísť pre pána Valmonta, svojho nového učiteľa.

— Ach, teda mal prísť o druhej? Myslel som, že príde až o štvrtej a myslel som, že je ešte času dosť! ...

Všetko bol povedané voľným, maznavým hlasom, bez najmenšej známky ľútosti. Pravdou bolo, že nechcel, aby sa kôň zapotil, keď pôjde hore v plnom slnečnom úpale. Či bude Klement na neho dve hodiny čakať? O to sa Achil vôbec nestaral.

Klementovi bolo ozaj nepríjemne, keď videl všetko toto divné počínanie. Aspoň mladý Róbert mal toľko slušnosti, že s raketou v ruke zaviedol Klementa do jeho izbičky nad búdkou domovníkovou. Nebola ani pekná, ani mrzká. Túžil len po tom, aby ostal sám; keď sa tak stalo, klesol na posteľ a slobodne, nikým nepozorovaný oddal sa svojim

bolestným dojmom. Toto má byť teda život! Život, ku ktorému sa ľudia tak viažu a ktorý by on opustil tak rád s úsmevom na perách . . . !

V tú chvíľku ozaj pocítil žiadosť umrieť, netúžil po smrti, ktorú by si sám sebe zo zbabelosti spôsobil, ale po smrti, ktorú Pán vo svojom milosrdenstve posielal ako vyslobodenie . . .

Táto slabosť dlho nepotrvala, Klement sa pomaly upokojil, vstal, otvoril oblok a prezeral si kraj. Bol to ozajstný parížsky vidiek, nijako nie krásny. Na brehu Seiny tlačila sa vila k vile.

Potom mu priniesli batožinu a spolu aj list z Noyonu, čo mu na chvíľu, ako kedysi v gymnáziálnej nemocnici, prinieslo kus vzdialeného domova.

Pán Valmont mu odpovedal, že vďačne mu vo všetkom pomôže. Divil sa, že Klement žiadal tak málo peňazí, lebo 600 frankov, ktoré mal dostať za prázdninové vyučovanie, bude mu vyplatených až v októbri, ako môže teda vystačiť s tým, čo si ušetril ešte na gymnáziu? V Noyone majú o neho starosť a Got mu sama od seba posielala 200 frankov. Isté je, že Klement robil pravé divy, aby zmenšil svoje vydania a stál svojho priaznivca čo najmenej. Ale tento list ho potešil. pripomenul mu, že nie je sám, ako si to chcel nahovoriť v istých chvíľkach zúfalstva a zdalo sa mu, že Boh chcel už pri prvom jeho kroku na bolestnú cestu života poslať mu tú radostnú útechu. Obliekol sa skoro parádne a šiel na večeru s ľahkou bledosťou na tvári, ktorá ešte zvyšovala jeho vrodennú ušľachtilosť, takže aj samého tučného Achila to upútalo.

Toho večera bolo niekoľko hostí, ktorí prispeli k prelomeniu ľadovej zachmúrenosti a už na druhý deň sa okolnosti utváraly, nakoľko to bolo možné, čo najpriaznivejšie.

Najhroznejšie ho trapily večerné hostiny. Na nich mu dávali najavo, že je sluhom, zvláštneho síce druhu, ale že

sa na neho hľadí ako na takého, od pána domu až po záhradníckeho pomocníka. Rozhovor plynul pred učiteľom beztoho, aby mal právo do neho zasiahnuť alebo povedať svoju myšlienku. Najmenej pohrdal ním azda Achil. Zrazu len povedal:

— Však by ste sa radšej člnkovali po rieke?

— Rád chodím s vami na prechádzku...

— Teda zajtra pôjdeme v člnu do Juvisy!

— A matúra?

— Matúra! To mi je všetko jedno!

Páni de Savy boli hrozne bohatí. Bolo to ospravedlnením pre všeobecnú povrchnosť, keďže život hádzal im k nohám celý svet. Istého večera, vidiac túto povrchnosť a svoje pokorenie, vyšiel zo salónu s bolestným srdcom. Noc bola krásna a jasná. Hviezdy svietily v temnej modrine nebies a Klementovi zachcelo sa predĺžiť si cestu alejou až k bráne. Príroda sa aspoň nemenila. Bola vždy tou istou veľkou priateľkou, s ktorou pohovoriť bolo odpočinkom a ktorá ako by hovorila k nemu o Bohu.

— *Áno, Boh neumiera, Boh sa nemení...* Čo včera bolo pravdou pre našich otcov, je znovu pravdou pre deti.

Cesta, ktorou Klement šiel, vinula sa v okľukách okolo zámku. Každú chvíľu výhľadom medzi stromami uzrel prudko osvetlené obloky salónov a v nich pohybujuce sa skupiny tanečníkov. Tancovalo sa a bude sa tancovať až do polnoci. Zajtra sa vstane o desiatej priam k obedu, popoludní vyvedú kone na prechádzku, o piatej prídu návštevy, potom sa bude večerať a znovu tancovať. To, hľa, je ich život! A aké on, úbohý Klementík, v tomto svete zaujímal nepatrné miesto!

Ale dobre, je tu len načas, ešte niekoľko týždňov a odíde z Villeneuve, nič tam neoplakávajúc, nezanechajúc tam ani čiastočku svojho srdca.

Odíde... ale kde? A ako pozdvihol hlavu, aby sám sebe odpovedal, uzrel vzadu na čiernom obzore neurčitú žiaru.

Bol to Paríž, postrach jeho mladosti, z tej diaľavy pôsobiaci dojmom obrovskej pece, v ktorej horelo tisíce životov.

S rukami skríženými, ani sa nepohnúc, pozoroval v noci tú mihotavú ziaru, ktorá sa odrážala od oblakov... Je nevyhnutné, aby som šiel do Paríža? ak si chcem zaistiť nejaké postavenie? Znova a znova skúmal túto otázku.

Čím bude vlastne? Profesorom? Nikdy! Poznal gymnázium a bol ním nasýtený

Bude kňazom? Miloval Pána Boha z celého srdca a v hodinách, keď zúfalý smútok valil sa na jeho dušu, bývalo jeho útechou kľaknúť si v kostole a modliť sa k Pánu Ježišovi, priateľovi slabých a nešťastných. Keď niekto pred ním osmelil sa útočiť proti Bohu, ktorého múdrosť nesporným spôsobom čítal z prírody, cítil, ako by mu mráz prechádzal srdcom, uvedomoval si, že je to výsmech toho, čo mu bolo na zemi najdrahšie. A predsa cítil, že nie je súci za kňaza. Nie, Boh ho nevolá na úrad kňazský.

Teda čo? Bude inžinierom? V Paríži môžu ich diplomami vykladať ulice.

Má študovať právo? Nie, cítil, že toto povolanie pravôt a súdov nie je pre neho. Ocitol by sa medzi notárstvom pána Valmonta a zúfalou budúcnosťou, že toto notárstvo potom Betkinou svadbou prejde na iného.

Nie, nebude advokátom.

Lekárom? Prečo nie? Už v Noyone sa mu tá myšlienka páčila. Musel by zostať štyri roky v Paríži a potom sa mohol tešiť na vážny užitočný život v ktoromkoľvek kútku Francúzska. Možno, že sa usadí v Noyone, ale až neskôršie, keď sa už Betka vydala. Bude tam žiť so svojimi spomienkami, knihami, skúsenosťami. Bude mať svoj kočiarik, v ktorom bude sa celý rok vozíť po kraji, každý strom mu niečo povie a keď sa večer vráti kľukatými cestami, ktoré sa vinú pri päte hory Simeon, bude spomínať na dávne dni svojho detstva, keď s úsmevom hľadiac do šťastnej budúcnosti a vedúc sa za ruku s malou

priateľkou, nútil Margitu vystúpiť až nad jaskyne, kde rastú modravé jedle a odkiaľ tak ďaleko možno hľadiť na pôvabné údolie rieky Oisy. Áno, byť lekárom, to by zodpovedalo jeho povahe. Založil by si rodinu z maličkých a chudobných, rodinu, ktorú by mohol milovať, bez obáv, že začuje za sebou šepot takeého cukrobaróna... A potom, keď bude stále v styku s utrpením iných, ľahšie zabudne na svoje utrpenie.

V týchto úvahách prišiel Klement až k mrežiam, vyhnúc sa domčeku, v ktorom býval. Nočný chlad ho upokojil; velebný mier prírody ako by sa bol rozostrel i na neho a zahnal z jeho srdca smutné myšlienky...

Áno, i pri bolestnej nerozhodnosti duše, i pri sklamaných túhach, i pri všetkom nedostatku musel žehnať Prozreteľnosti, lebo tieto skúšky boli tajomným pokladom, ktorým zaplatí vstupné do vlasti nebeskej... Áno, Boh je dobrotivý; a hviezdy, čo ligotaly sa v mlčanlivej modrine nekonečna, ako by bdely nad ním: úbohým stvorením... Prečo by tu neodbavil svoju večernú modlitbu, tu pred nekonečne veľkou prírodou, uprostred tajomného upokojenia vecí. Stromy, o ktoré opieral sa večerný vánok, striasaly so seba denný prach, prečo by neurobil to isté a nenechal odniesť všetky svoje trampoty a ťažkosti blahodarným vánkom modlitby?

Na tom mieste bola práve stará, kamenná a machom zarastená lavička. Klement si na ňu kľakol a niekoľko minút sa modlil k Otcovi, ktorý je na nebesách, k Otcovi, ktorý bdie nad všetkými svojimi tvormi, nad vtáčikami i nad deťmi, nad bohatými i nad chudobnými; sveril mu bolesti svojej minulosti, starosti o budúcnosť, aj dôvernú nádej, ktorá nechcela zomrieť v hĺbinách jeho srdca... Ešte sa modlil s čelom opretým o peň stromu, keď zrazu aleja rozžiarila sa svetlom dvoch lúčov. Piesok zaškripotal a rýchle prebehol koč, ktorý odvážal pol tucta rozjarených hostí, rušiacich nočný pokoj vrieskavými hlasmi, z kto-

rých každý skúšal zanôtiť niektorú z bulvárnych odrhovačiek.

Nechal voz prejsť a zamieril k domčeku, v ktorom spával. Záhradník šiel potom zavrieť domové mreže a stretol sa s Klementom. Hovoril mu, že popoludní prišla z Ville-neuve akási čierno oblečená dáma s plavovlasým dievčaťom a že sa vypytovaly na domáceho učiteľa, ktorého majú asi veľmi rady, že však ani za živý svet nechcely tu nechať svoje meno, ani ísť až do zámku.

Jedna z nich ako by sa ani nemohla odtiaľ odtrhnúť, a záhradník, dívajúc sa v tajnosti oblokom, uzrel, ako sa niekoľko ráz zastavila a dlho hľadela k zámockým mrežiam...

A keďže bola noc, záhradník nespozoroval, ako Klement za tejto reči zbledol ako stena...

XX.

Je koniec októbra. V Paríži padá drobný dážď. Padá pomaly a neponáhľa sa, ako by mal padať až do konca sveta. Zahaľuje mesto šedivou jednotvárnou hmlou. Na tú ročnú dobu je až zima a dáv biedne potackáva sa ľadovým blatom.

V nemilosrdnom prievane, ktorý prúdi okolo severnej stanice, stojí na chodníku cestujúci, čo prišiel osobným vlakom z Tergnieru, z Noyonu a z Compiègne. Každý drží dáždík a len, že susedovi oko nevypichne. Niektorí pokúšajú sa privolať koč. Kočíš ich opovržlivo zmeria: „pät osôb vziať! Počkáte si na mňa! Choďte autobusom!

Autobusom? To sa ľahko povie. Všetky sú nabité. Ťažko je zísť aj s chodníka, lebo na ulici pracuje celá stotina zametačov.

V tomto zmätku prediera sa mladý sedliak. Na ramene má cez palicu zavesený plátený batoh, a blúdiac sem a

tam, nevie, kde by sa podel. Sedliak je 19 ročný, ale hádali by ste mu tridsať, taký je silný a zavalitý. Pod nepeknými šatmi tušíte veľkého siláka, vyrasteného na poli, pod jasným slnkom božím. Naši čitatelia ho už poznajú, lebo sa menuje Miško. Dnes ráno opustil Noyon. Jeho matka odoprela vyprevadiť ho na stanicu, lebo stará Jupinetová má svoje nevyvrátiteľné myšlienky pod tvrdou lebku dedinčianky. Pre ňu je bláznovstvom, nevďakom, svätokrádežou opustiť svoju zem, svoju starú zem, ktorú predkovia toľko ráz preorali, ktorá ich nikdy nenechala umrieť hladom, opustiť rodný kozub, dedinu, kde sa všetci poznali a išť do roztopašného Paríža za ľahším zárobkom, ktorý sa ešte ľahšie utratí.

Ale Miško nedal si povedať, tvrdiac, že má pravdu, i proti svojej zpiatočnickej matke i proti pánu Valmontovi, ktorému na tom záležalo, aby si udržal najlepšieho robotníka z celého predmestia, i proti noyonskému kňazovi, ktorý sa vždycky bál, aby sa duše v hlavnom meste neskazily.

Starý Jupinet vytriezvel zo svojho nadšenia pre Paríž. Ženine výčitky mu napravily hlavu, ale už sa neodvažoval nič povedať, až keď videl, že syn je na odchode, celá jeho bytosť sa obrátila. Boli by ste povedali, že sa vzbúrila jeho sedliacka krv a že už jeho predkovia rozhorčovali sa nad Miškom ako nad zbehom a odpadlíkom.

Sadol si ku kozubu a ako litánie stále opakoval tú istú vetu:

— Nemáš pravdu, synak, nemáš pravdu! . . .

Netrpezlivý Miško, vidiac, že by sa na stanici odohraly smutné výjavy, rozlúčil sa doma, lebo nechcel, aby sa priatelia a známi dozvedeli, že odchádza proti vôli svojej rodiny.

K vlaku ho odprevadil len bratanec Jakub. Šli spolu, bez slova, lebo každý mal svoju myšlienku. Tým horšie pre Miška, keď spravil hlúposť, on, Jakub, to využije bez akýchkoľvek výčítiek svedomia. Prirodzene, že Jupinet

nebude si môcť podržať všetky svoje polia, a Jakub vedel, čo mu ponúkne. Už roky mlčal, vyčkávajúc, kedy príde jeho hodina. Chvíľa tá príde čoskoro! . . . Ba, ako priateľskú službu ponúkal mu, že odkúpi od neho pole, ktoré sbiehalo k ceste, to pole, na ktoré sa už dávno díval s vášnivou žiadostivosťou, aby ho dostal, aby ho pripojil k peknému kúsku, ktorý už mal na slnku. Miško odchádzal a Jakub mohol si povedať, že za tie štyri roky ani slovom ho nepovzbudzoval, aby uskutočnil jeho zámer ísť do Paríža. Čo viac mohli ešte od neho požadovať. Vyhovárať Miškovi jeho úmysel? Veď sa o to pokúsil, ale Miško mu nadal, preto zdalo sa mu zbytočným ešte ďalej sa namáhať.

Takto Miško opustil Noyon nič nefutujúc, tvrdošíjne trvajúc na tom, ženúc sa za svojou myšlienkou tou húževnatosťou dedičana, pre ktorého každá námietka je novým dôvodom, aby ešte zarytejšie držal sa svojho úmyslu.

*

V októbri noc nastáva skoro. Miškove oči, zvyknuté na veľký priestor, žmurkaly pri žltom svite plynových lúčok, ktoré horely pod dažďom . . . A ten Nanglart neprichádzal . . . ! Lebo práve on, pikolo v parížskej kaviarni, mal veľký podiel na tomto dobrodružstve; povedal, že príde na stanicu a bude čakať na *svoj kraj*. Mal ho uviesť do mestského života, zaobstaráť mu známosti, nájsť miesto. Ale Miško márne sledil zrakom, Nanglarta neuzrel.

Čo spravil teda tak neskoro v tomto Paríži, do ktorého ešte nohou nevkrčil? Ísť do hotela . . . ? Ach, to by ho iste stálo 5 frankov. Nemal ich nazbyt vo svojej koženej peňaženke, kúpenej kedysi na noyonskom trhu. No, predsa musel niekde večerať a spať! Popošiel niekoľko krokov, zase sa vrátil na lavicu, stále nesúc batoh, ktorý mu rezal rameno. Potom to už nemohol vydržať. Keď ho Nanglart tak už v prvý deň nechal na suchu, pôjde ho vyhľadať

sám . . . Nanglart bol pikolom v ktorejsei kaviarni na veľkých bulvároch a mal do očí bijúcu unitormu. Miško ho vyhľadá ešte toho večera . . . ! Teda rýchlo vpred! A šiel priamo vpred, nevediac vôbec, kde sa poberá.

Kráčal trištvrte hodiny voľným, odmeraným krokom dedinčana. Domy sa zamieňaly s domami, tmavé ulice s tmavými ulicami a pred ním bolo stále ešte čosi jednotvárne, unavujúce a nekonečné. Koľko ráz kráčal už celé hodiny po okresných cestách, keď išiel pešo z Noyonu do Concy a nikdy nezakúsil, čo tu pocítil už v celučkom tele.

Nebola to len telesná únava, bol to ešte nejaký nepokoj, akási neurčitá úzkosť pred neznámym. V túto hodinu býval vždycky doma. Bola to chvíľa, keď parievala sa horúca polievka na stole, a oheň veselo pukal na ohnisku. A potom ten huk, to ohlušujúce hrkotanie povozov, nevyhnutnosť v každú chvíľu sa vyhýbať, to všetko znamenalo, bránilo mu, aby si jasne neuvedomil stav vecí.

Už dva razy sa pýtal na veľkých bulvároch . . .

— Je to tu, celkom priamo, potom sa obrátite vpravo, ešte v pravo a napokon vľavo . . .

Ale kráčal, cítiac dobre, že sa zamotáva a neodvažuje sa už pýtať o radu, ktorú dávajú veľmi rýchlo, ako by ju mohla jeho tvrdá sedliacka hlava pochopiť.

Naraz na zákrute ulice ocitol sa oproti severnej stanici. Zo začiatku myslel, že sa mu to len zdá, ale približiac sa, spoznal pomník, sochy, hodiny, okolie.

A tu na chvíľku opustila ho odvaha. Premoknutý až po kožu stálym dažďom, zronený sadol si na lavičku. Pre Boha živého! Je ten Paríž predsa len veľký! Compiègne bolo poriadne mesto a predsa len — človek tam nemohol chodiť celú hodinu, aby sa ocitol na tom istom mieste! A potom — tie autobusy, ktoré nie a nie sa zastavia . . . A to množstvo ľudí! Keď si pomyslíte, že všetci tí ľudia nájdú večer miesto, kde sa uložiť.

Nuž, veď tu nemôže zostať! — Nejaký autobus teraz zastavil sa priam pred ním. Nuž čože — náhodou — vstúpi ta. Sprievodca vo veľmi zlej nálade sotvaže ho pustil; bolo to odporne, takýto cestujúci, celý zamazaný a vlečúci za sebou ohromnú batožinu!

Isté je, že nešťastný Miško bol vo veľmi zlom položení. Jeho nohy v hrkotajúcom autobuse biedne zachovávaly rovnováhu, batoh, z ktorého kvapkala voda, ho obťažoval, všetci cestujúci boli proti nemu a dve dámy povstaly, keďže nechceli byť v jeho blízkosti. Keď potom povedal, že chce ísť na veľké bulváry, zbavili sa ho čo najrýchlejšie, vyložiac ho na najbližšej križovatke.

Bolo sedem hodín, keď ocitol sa na Talianskom bulvári. Bolo mu zima, ale hladný nebol. On, ktorý pri otcovskom stole jedával takou chuťou. Mal akýsi strach. Z čoho? Z ničoho a zo všetkého... Neurčitý pocit, spôsobený náhlym prelomom dedičných zvykov. A potom, stále mať pred očami tú unavujúcu nesmiernosť! Čím ďalej zdaly sa mu tie bulváry nekonečne dlhé. Ako ďaleko len videl, to byly refazy svetiel, obchody neslýchaného bohatstva, ktoré ho však nezaujímaly, nehľadiac na to, že ho vo sluchách bolelo; po prvý raz v živote cítil okolo svojej hlavy ako by železnú obruč, ktorá ho strašne svierala.

Myslel si: To je hlad! A ako jednoduchí ľudia, ktorí sa naraz rozhodujú a kráčajú za splnením svojich želaní, s hlavou sklonenou a tým väčším úsilím, čím menej chcú rozmýšľať, zrazu uvidel naproti horiaci nápis: „Reštaurácia“. Vošiel dnu celý zronený.

Čašník s bezočivo úctivou tvárou hneď prišiel utrieť obrus a prestrieť obrúsok.

— Netreba, nechcem obrúsok! — povedal Miško a odložil ho.

Pekne oblečení páni večerali pri susednom stole... a mladý dedinčan tak trochu tušil, že v tomto hostinci bude to asi drahé. Veď je to tu ešte krajšie ako v Severnom hoteli v Noyone, myslel si, to bude masťný účet.

Aby ho zmiernil, zaumienil si, že si vína nedá.

Polievku! Keby tu len bola dobrá polievka, hodne horúca, s cibuľou a sadlom, tá by mu iste dobre padla!

— Polievku! — povedal čašníkovi. — Dajte mi dobrú polievku!

Za chvíľku postavil čašník pred neho tanier polievky; bolo jej asi tri lyžice a bola skoro studená. Mladík s kufrom pod nohami neopovážil sa niečo požadovať. Bol by tu ostal už len pre tú rozkoš, že je v teple, v úkryte pred tým poburujúcim dažďom, od ktorého mrazilo ho až po špičky kostí. Nedotkol sa mäsa, vzal si trochu zeleniny a zamietol pečivo. Čo zjedol, to nebolo nič v porovnaní s veľkolepými taniermi, ktoré dostával u Raulta a ktoré by vyprázdnil i teraz večer, keby mu neurčitá úzkosť netlačila hrdlo, keby miesto parížskeho vzduchu dýchal otvoreným oblokom vzduch rodnej krajiny, s lakťami oprétymi o otcovský stôl.

Čašník priniesol účet na táčni. Miško vyskočil.

6 frankov 75 centimov! Jeho zárobok za celý týždeň. Všetky oči boli na neho upreté. Všetci v reštaurácii oči vidome boli pripravení na malý výstup, ... azda i na to, že nezaplatí. Úbožiak porozumel. Boolestne, ale bez slova hľadal vo vrecku, vytiahol z neho svoju chudobnú peňaženku a pomaly, ako človek, ktorý pozná cenu peňazí a potu, ktorý bolo treba vypotíť, aby ich zarobil, zaplatil všetko: 2 franky za fľašu vína, ktorej sa nedotkol; 1 frank 50 centimov za rezeň, ktorý mal cenu troch šestákov; 25 centimov za obrúsok, ktorý ani nerozložil. Čašník ospalo prijal peniaze s posmešným výrazom. Ten iste nikdy nepoložil ruku na pluh, tento, hľa ... myslel si Miško, nevie, čo to na dedine predstavuje, tých 6 frankov 75 centimov. Keby mi niekto bol povedal, že za zlý obed zaplatím 6.75 frankov ...! pravda, to treba pritom zaplatiť tie zrkadlá, tie stoličky a tých susedov, ktorí sa vám vysmievajú ...

A zoberúc znova svoj mokrý batoh na chrbát prešiel dvoma radmi zvedavcov a potmehúďov a vyšiel na ulicu.

Ešte stále pršalo. Zo začiatku si toho nevšimal. Mal v hlave len svoj účet: 6.75 frankov! Teraz, keď sa na neho pohľady už nelepily, vstúpily mu do očí slzy. Šesť frankov 75 centimov! Boli by za to doma žili traja celý týždeň!

Ale to nebol ešte koniec! Veď nemohol zostať celú noc vonku v tomto počasí. Len jedině pevné rozhodnutie rodilo sa v jeho mozgu: nechcel, vôbec nechcel toho večera minúť už ani centimu... To mu bolo celkom jasné, to podržal si vo svojej dedinskej hlave. Zriekol sa toho, aby našiel Nanglarta a sveriac sa náhode, šiel teraz k bráne svätomartinskej. Kráčal s hlavou prázdnu, nohami ustátymi, vlečúc svoj večný batoh.

Toto bol Paríž...?

Len dve hodiny, čo prišiel a jeho telo bolo už choré a peňaženka skoro prázdna. A pritom zajtra nemôže sa dať do roboty. Bude iste dolámaný... Do roboty?... Ale najprv — kde tú robotu nájde... — Veď uvidíme. Čo je teraz potrebné, to je spať, naisto sa ukryť pred týmto hrozným dažďom; už nevládze ďalej, už má toho dost, ba nad silu!

A po jeho tvári, mokrej od vody, prešiel výraz bolestného vytriezvenia. V tej chvíli objavili sa dvaja mestskí strážnici, s mrzutým výrazom, nadutí. Miško ich zastavil a povedal im svoj prípad. Dali mu dohovoriť bez odpovede. Potom jeden z nich sa náhle opýtal:

— Máte svoje papiere?

To slovo „papiere“ má na niektorých dedinčanov ničivý účinok. „Papiere“ znamenajú dôkaz všetkého; a preto, že on nikdy ich so sebou nenosí, človek takto oslovený má nádej, že ho budú považovať za darebáka, alebo za niečo ešte horšieho, až dovtedy, kým si ich z domova neobstará.

Tak to bolo aj s Miškom. Papiere? Papiere? Nemal pri sebe ani najmenší, ba ani odporúčajúci list od starostu alebo od farára... Pre každý prípad, aby si dodal váž-

nosti, hľadal vo vrecku a vybral kartu od Klementa Valmonta, študujúceho medicínu v Paríži, ulica Madame; bola to pohľadnica, ktorú mu dala Got pri jeho odchode z Noyonu, ktorú nemienil použiť, vediac ako sa Klement staval proti jeho príchodu do Paríža.

Strážnici ju viac rás obracali, potom zpolovice z lenivosti, zpolovice z presvedčenia, nechali dedinčana ísť, odporúčajúc mu ešte nočný útulok v ulici Tocqueville.

A znova nastalo putovanie ulicami. Po chodníkoch, bulvároch. Na hociktorej vidieckej ceste boli by sa ľudia obrátili, hodili mu slovíčko na povzbudenie, súcitu s človekom, ktorý mal vzhľad trpiaceho a predsa nevyzeral ako žobrák.

Miško bol zvyklý na túto výmenu dobrých slov; jediné slovo, samotný pozdrav, to na dedine dodá vzpruhy a sily nohám, človek sa necíti tak opusteným, je známy, drží sa.

Tu — úplná nevšímavosť. Mohol by tu padnúť do vody, okoloidúci by sa priblížili, niektorí by povedali: „korhe!“ Iní by iste zavolali strážnika a dedinčan by sa našiel niekde na strážnici alebo v nemocnici s očakávaním, že čoskoro znova octne sa na parížskej dlažbe.

Keď došiel do ulice Tocqueville, bol Miško vyčerpaný. Úradníci mali nad ním sľutovanie a dovolili mu pobudnúť tam cez noc. Hoci zdolával ho nepremožiteľný spánok, predsa ako dedinčan, zvyklý na zdravý vzduch, závažal pred vlhkým puchom a pri pohľade na sieň.

Spali tu mužovia zlomení, zničení únavou, podobní mŕtvolám. Jedni mali šaty robotnícke, znosené, zmoknuté; iní boli v čiernych kabátoch, svrchníkoch, oblečení ako „páni“. ako hovoria na vidieku. Niektorí, hoc bola tu vlhká zima, svliekli si kabáty, aby ich nedokrčili. V celej sieni panovalo ťažké ovzdušie, mlčanie smrti, prerušované za-
vše náhlym prebudením, chrápaním, kašľom; potom každý znova usínal v tomto žltkavom vzduchu, sto rás znovu vydýchnutom, premožený spánkom, dopriavajúc prírode, aby mu dodala nových síl, aby ho ponorila do svojich hl-

bok energie pre zajtrajšok plný zápasov, hladu a biedy . . .

Miško si svliekol kabát, z ktorého kvapkala voda a celý sa trasúc, narovnal zmorené nohy a usnul s hlavou položenou na batoh.

Spi, úbohý, poblúdený sedliak, v parížskom víre! — spi medzi týmito hladujúcimi a mrzákmi, ty, ktorý máš doma všetkého!

Spi medzi týmito tulákmi a zlodejmi, ty, ktorého meno je nedotknuté! Spi šťastne, lebo konečne spíš vo svojom sne, v tom Paríži! V tom túženom mieste, kde zarába sa až 10 frankov denne!

XXI.

Novembrové ráno o štvrtej, to je ešte čierna noc.

V ohavnej komore s biednym nábytkom na šiestom poschodí vstáva muž. Hmatom hľadá svoje zablatené šaty. Ako-tak sa oblečie v rýchlosti, lebo nevie, koľko asi môže byť hodín. Potom ťažko zostupuje vo svojich veľkých dedinských topánkach po špinavých schodoch, na ktorých cítiť odporný zápach olova a pomyjí.

Na ulici nieto ešte nikoho. Vzduch je chladný, vlhký, mrazivý až do kostí. Muž to cíti a trasúc sa viaže si okolo krku kockovanú šatku. V tom robotníkovi nepoznali by ste už mocného dedinčana, ktorý pred sotva dvoma mesiacmi vystúpil na severnej stanici. Paríž derie rýchlo, a najmä tých, ktorí nie sú od detstva vychovaní v jeho horúčkovitom a vysilujúcom ovzduší. Miškove črty sa predĺžily, líca vpadly, pleť kedysi jasná, zožltla; ústa opustil ich skoro detský výraz a prijaly iný, stiahnutý, znechutený, odhaľujúci drsné poznanie životných skúšok.

Drsné, áno, to slovo nie je prehnané, lebo Miško už mesiac žije životom, ktorý by neznesli ani trestanci. Od skladu ku skladu, od továrne k továrni, od známosti k známosti chodí, žobrúc o akékoľvek miesto. V ústavoch pre

obstaranie práce žiadajú predovšetkým poplatky; v továrňach zbavujú sa ho netrpezlivými slovami; čo sa týka odporúčajúcich listov, má ich toľko a sú mu tak málo platné, že ich na miestach zanecháva.

Ako žil cez celý ten mesiac? Sám nevie. Klement mu poslal 20 frankov; umiestovací ústav si hneď vyžiadal desať. Jedol skoro len z tohto zbytku — a čo jedol? Pokrmy všelijako hostinskársky zbabrané, chlieb z pochybnej múky a mäso z predmestských mäsiarskych obchodíkov v búdach; a posilňoval sa odporným alkoholom, pohárik za dva päťáky... a to otravovalo žalúdok...

Bol vyvrheľcom pre všetkých ľudí, ba i kamarátov, robotníkov, ako bol on sám, ktorí ho nútili u jeho hostinského, aby sa im dal napiť ešte skôr ako zaplatil.

Dnes ráno vyšiel hladný, dúfajúc, že cestou do Clichy nájde obchody vínom otvorené, tam vypije pohárik alkoholu, ktorý ako úder bičom omámi žalúdok; toto, keď stane sa zvykom, znamená pre robotníka pomalú a istú samovraždu.

V Clignancourte to stojí tri päťáky, ale on pozná krčmy pri hradbách, kde práve toľko dostane o päťák lacnejšie a tak ušetrí.

V očakávaní toho kráča ťažko, jeho kroky spôsobujú v dlhých opustených uliciach podivnú ozvenu. Ďaleko od Clignancourtu na brehu Seiny je plynáreň v Clichy-la-Garenne. Azda bude šťastnejší. Azda napokon šomravý dielovedúci povie to vytúžené slovo „áno“! Včera hovorili, že dnes zapália novú batériu; to znamená, že 40 mužov sa umiesti... lenže... sú tu bývalí robotníci, ktorí budú prijatí prví! Ale keď sa poponáhľa a príde zavčasu, ktovie, či sa mu to nepodarí a či nebude môcť tento raz písať už do Noyonu: „teraz to už mám...“

Hľa, tu sú už pevnosti, závora, pri ktorej na stoličke drieme vrátnik, kolená až pri brade. Už sa ľudia prebúdzajú. Tu a tam kočiš a ľudia v skupinách objavujú sa na chodníku.

Ā Miško má dojem, že je už azda neskoro a pridáva do kroku. Pred ním Národný bulvár predlžuje svoje jednotvárne vzhľady oboťníckych domov; potom naľavo dlhá ulica Lovecká so svojou nekonečnou pásovou stenou, kde ako smútočné stráže smutne dvíhajú sa komíny tovární, potom tam — ťažké mrežové vráta plynárne, vytúžený raj, kde už mužovia čakajú.

Niektorí z nich tu pred vrátami prežili noc, aby sa prví predstavili dielovedúcemu majstrovi, iní prišli o druhej, o tretej, trasúc sa zimou pod ostrým vetrom, ktorý zadúval od Seiny.

Miška nepekne prijali. Každý má strach pred novým konkurentom, ktorý oslabuje nádeje ostatných. Taliani, Belgičania ho socajú, nadávajú mu. Pre nič za nič by sa bili v noci. Ó, strašný zápas o život v niektorých robotníckych štvrtiach Paríža!

Ale Miško veľmi oslabený útrapami ani neodpovedá; veď prichádzajú aj iní robotníci, ešte novší, ktorí odvracajú pozornosť od neho, ale zvyšujú všeobecný hnev a je ich tam čoskoro do sto.

Sú chvíľky skleslosti, únavy nervov, nevysloviteľné v tomto čakaní bez ružových nádejí, kde jej skoro niet, keď možno počítať len so šťastnou náhodou. Miško, ktorého viera bola posiaľ živá, v sebe sa trochu modlil, prešľapujúc vo vlhkom blate; tichučko vzýval sv. Františka Xaverského a sv. Antona Paduánskeho, ktorí boli veľmi uctievaní v Moyone. Tak mu trocha čas utiekol.

Potom nastal veľký krik, skoro divý, čo volal ho ku skutočnosti. To robotníci na dvore uzreli lampu dielovedúceho. Nadriadený šiel pomaly, ako človek, ktorý je si vedomý svojej dôležitosti a na ktorého čakajú; jeho črty sú tvrdé, výraz chladný; čierne fúzy pod nosom. šediviace už, kreslia prísnu čiarou tvár Lotrinčana. Cítite, že tohto muža, ktorý videl každú biedu, už nič nepohne. Pri jeho nohách plazily sa ženy s deťmi v náručí, prosiac ho za mužov, ktorí boli celé mesiace bez práce; na neho už nič

nepôsobí. Pozná počet a silu mužov, ktorých má zamestnať. Prídete pred neho, pozrie sa na vás, zapíše si vaše meno pre prípad potreby, ktorá môže niekedy panovačne a náhle vyžiadať si zvýšenie presonálu; potom povie:

Chodte k peciam.

- Chodte tĺcť uhlie.

- Počkajte, kým vám napíšeme. — Alebo aj: — prídte sem na budúci pondelok.

A to je všetko.

Vyvolení vojdú na veľké dláždené nádvorie; ostatní odložení, alebo zamietnutí, shrbia chrbát a na úsvite nastúpia smutnú cestu do svojich ľadových komôr. Teda dnes ráno Miško nastúpil. Diffenbach, dielovedúci, ho strčil k peciam za 4 franky denne.

4 franky denne, skoro 120 frankov mesačne, to bol začiatok majetku; a Miško predsa priliš neplesal.

Šťastie zriedkakedy prichádza vo chvíľke, keď za ním najviac túžime a chlad, ktorým je prijaté, skladá sa zo smútku čakania. S rukami vo vreckách sledoval Diffenbach mlčky dedinčana pri veľkom väzenskom múre, ktorý viedol k batériám. Miško uvažoval. Ponajprv bude denne chodiť hodinu cesty do továrne, leň za mesiac sa bude môcť presťahovať, keď zaplatí svojmu bytnému.

A potom tušil, že bude treba si zarobiť tie 4 franky v celom drsnom pojmí slova. Inokedy na poli, keď on a jeho kone došli na koniec brázdy s plúcami udýchanými, s telom spoteným, mohli sa zastaviť, utrieť čelo, oddýchnuť si na chvíľku a nenamáhať sa znova, kým nenabrali sil. Vtedy bol svojím pánom a nikto mu v jeho práci nerozkazoval.

Dnes, keď železné továrne mreže za ním sa zavrely, cítil, že sa veci zmenily. Bolo tu desať, dvadsať nadriadenných, s ktorými bol treba počítat až do vrátneho, pred ktorého očami musel prejsť a ktorý presne zaznačil minútu jeho príchodu a odchodu. A najmä keď Miško vstú-

pil k peciam, spozoroval zlé pohľady, ktoré sa na neho uprely. Najprv nerozumel, ale jeho neistota dlho netrvala. Továreň zamestnávala istý počet Talianov, ktorí držali pospolu, takže tvorili akúsi malú továreň vo veľkej. Práve baterie, ku ktorým mal byť Miško pridelený, mali dobrú polovicu Talianov, ktorí na novoprichádzajúceho hľadeli s odporom. Diffenbach, poslušný akejsi vlasteneckej myšlienke, dnes zriekol sa prijímať cudzincov, bolo sa treba na niekom pomstíť; dielovedúci bol nad ich dosah a Miško hneď porozumel, že sa veci pre neho zle vytvárajú. Stojac obrátený tvárou ku svojej obludnej peci, rozžeravenej do višňovočervena, ten, čo tam pracoval, otvoril aparát, kde uhlie, vydajúc svoj plyn, premenilo sa v rozžeravenú usadlinu.

Miškova práca pozostávala v tom, že rýchlo naložil tento horiaci kov do vozíka, aby príliš nezohrial budovu a vyviezol ho von, kde dohorel. V tejto práci vo dne i v noci boli nebezpečné prechody teploty, ktorá dosahovala až 40 stupňov; a keď pršalo, musel mať robotník veľmi otužilé pľúca, aby nedostal zápal pľúc, ktorý zabíja polovicu tých, čo ním boli zasiahnutí a iných robí neschopnými, aby pokračovali v bývalej práci.

Miško hneď musel zapriať a fahať ťažký železný vozík. Toho dňa odchádzal dolámaný. Ostatní, už dávno vycvičení v práci, keď v lete bola ľahšia, naháňali ho ako sa im zachcelo. A mladý dedinčan, zoslabený mesiac trvajúcimi útrapami, chcel sa zdať ľahostajným k tomu počínaniu, ktoré dobre uhádol. Nehovoril ani slova o svojom opuchnutom ramene, o udychčaných prsiach, o pote. Potom večer s prázdny žalúdkom vracal sa do Clignan-courtu, k svojmu bytnému. Trvalo mu to skoro dve hodiny, kým prešiel dlhočiznú ulicu, veľmi ho nohy bolely. Zvalil sa na posteľ skoro bez jedla a zaspal zlomený, zničený.

V nasledujúci deň ráno o piatej hodine sa prebudil s údami stŕpnutými. jazykom ťažkým; bolo mu zle. Ale práve len čo mal čas, aby došiel. Ťažko sa obliekol a po-

tom ako bezmyšlienkovitá bytosť odišiel do roboty. A to bol budúci jeho život. Život, o ktorom sníval, ktorý si slobodne zvolil, sám chcel a konečne našiel!

Isteže jestvovaly v Paríži aj iné, ľahšie práce, lenže hľa, túto už prijal a na dlho. Prichádzal ustatý Loveckou ulicou a kráčal popri smutnom múre továrne, keď ho predbehol huf robotníkov, nespozorujúc ho. Jeden z nich kričal do tmy:

— Hovorím ti, že treba ho od dneška prilepiť ku štyriadvadsiathodinovej skupine.

— Dielovedúci to nebude chcieť!

— Dielovedúci...! To viem, ten dáva Francúzom všetky výhody... Ale obídeme sa pri tom bez dielovedúceho. Hovorím ti, že ten regrút ešte nepozná postup a že teraz je to ľahké do toho ho zatiahnuť.

V tej chvíli práve prišla skupina pod mihotavé svetlo plynovej lampy. Miško, trasúc sa horúčkou, poznal všetky „makaróny“ (Talianov) zo svojej baterie. Bolo ich dvadsať a šli rýchlo, nutkali jeden druhého, nahaňovali sa, miešali talianske slová do rozhovoru. Miško sa na chvíľku zastavil, pretrel si rukou čelo a jeho pohyb značil ústup.

Zas deň, ktorý sa „dobre“ začínal! Potom, aby si dodal síl, vošiel do jednej krčmy a vypil pohárik alkoholu.

XXII.

Koniec novembra bol pre Miška stálym utrpením. Ruské príslovie hovorí, že nešťastie nikdy neprichádza samo. Mladý muž to mal trpkou skúsiť.

Nastúpil prácu v továrni v najťažšom čase; v júli by to bolo tu trochu inak, lebo za dlhých letných dní nepoužíval sa plyn, okrem niektorých hodín, preto vždy zrušili polovicu baterií a boli, povolené len dve päťdesiatky robotníkov.

Jeho telo roľníka by bolo bývalo malo času na všetko zvyknúť: vyčerpávajúcej robote v továrni, otrávenému vzduchu, hostinskej strave, na celý parížsky život, ktorý unavuje všetky orgány a všetky smysly naraz. Jeho dobrá a citlivá povaha trpela zo všetkých strán. V baterii mu robotníci neodpustili, že zaujal miesto jednému z ich zeme a keď prišiel do svojej nocľahárne, našiel tu zachmúrenú tvár svojho bytného, vždy zúrivého pri myšlienke, že mu azda nebolo celkom zaplatené.

Nepoznal sviatkov, nepoznal nediel, nepoznal omši svätých, radostných a potešujúcich, ako tam v starej katedrále, kde mal svoje miesto za stoličkou Valmontovcov. Nebolo tu chlapcov z dediny, s ktorými robil plány na výlety po okolí, také, ktoré nič nestoja a z ktorých sa veselo vraciame.

Raz však v pondelok mal Miško popoludnie voľné; prišiel o niekoľko minút neskoršie a našiel mreže továrne zavreté. Použil to a šiel k Seine, ktorú ešte nepoznal a prešiel most v Clichy, otriasaný stále ťažkými vozmi, naloženými rumom a odpadkami veľmesta. Potom náhodou prechádzajúc sa sostúpil vpravo ku Genenvilliers a Argenteuil. Kraj naraz zmenil vzhľad. Počet čiernych budov, tovární, celých mastných od dymu, celých špinavých od škvár, ako by sa zmenšoval; konečne mal človek trochu priestoru, kúsok voľnej zeme pod sebou.

Miško sa pustil chodníkom cez pole, šiel tadiaľto skoro šťastný; nerozumejúc tomu, bol v niečom, čo sa podobalo jeho predošlému rámcu. Viac ráz sa sklonil a pudovým pohybom roľníka vzal do ruky trochu prsti, rozmrvil ju svojimi čiernymi prstami, potom ju rozhodil. Ale táto zem nevoňala tak dobre ako jeho, ktorú oral tam na úbočí Simeona svojím lesklým pluhom, pri speve škovránkov. Argenteuil sa mu viac páčil: bohužiaľ v novembri rýchlo nastáva noc. Inak znechutený chovaním niekoľko skupín, ktoré stretával, znova nastúpil cestu do Paríža.

8 L'Ermite: Zostaňte doma.

Miško kráčal melancholicky po veľkej ceste, ktorá vedie z Argenteuil do Asnières a tisíc úvah rojilo mu v mozgu: prečo by sa nevrátil do Noyonu? Chcel skúsiť mesto — nepodarilo sa mu to. Podobná nehoda mohla stihnúť každého. Kto bol oprávnený robiť mu výčitky? ... Áno... ale vrátiť sa za niekoľko mesiacov bez jediného groša vo vrecku, ba ešte s dlhmi — nebolo by to ako vyvolávať posmešky tých, ktorí ho videli odchádzať? Nebolo to ako dodávať p. Valmontovi ešte viac pýchy, že tak presne predpovedal, čo ho stihne...? Radšej chcel vyčkať. Usporiť si? Na to nemohol pomýšľať; ale aspoň hodne sa uskromní, môže docieľiť to, aby nemal dlhov, to bolo pre návrat najpodstatnejšie. A potom, rád by nahradil šaty inými — pravda, nie pred januárom. To bude veľký výdavok, lebo v Paríži prežiť mesiac, to je kruté, keď má človek len 120 frankov na byt, tri jedlá denne, prádlo, šaty, topánky, atď., atď.

Prišiel domov okolo siedmej. Bol už za úzkou chodbou, ktorá oddeľovala reštauráciu od kuchyne, aby vstúpil do šiesteho poschodia, keď ho spozoroval majiteľ a celý zúrivy prišiel k nemu:

Ešte toto: Takéto darebácke chovanie. Vidí dobre, že Miško nepracoval a držal s ostatnými modrý pondelok... To dokazuje, že má peniaze a dobre by mohol platiť, keby chcel, ale je to potmehúd, pokrytec a že teda odterajška neslobodno veriť jeho nevinnému vzhľadu, ktorý len predstiera. Len nech si nepredstavuje, že po anglicky zmizne, lebo on, bytný, nie je nadarmo Korsikán a zmlátil už väčších silákov ako je Jupinet. Potom takto stratí miesto a veď by už Miško mohol vedieť, či je tak ľahko tie miesta nájsť.

Nešťastník mohol sa vyhovárať, ako chcel, každým slovom len dráždil zlosť svojho domáceho; i jeho žena prišla na pomoc a nad basom svojho muža vrieskala svoje výčitky, ktoré s rozumom nemaly nič spoločného. Miško už

trochu zvyklý na všetky tieto výstupy, rýchlo vybehol do svojej izbičky.

Bola úzka, bez výhľadu a ľadová. Nikdy nezdala sa Miškovi tak zúfalou. Naozaj, dnes večer necítil sa dobre; všetky spomienky z domova, tak prítomné a predsa tak vzdialené vnikaly mu do mozgu. Áno, vráti sa domov. Tá bolesť, ktorú pociťuje v prsiach, to je clivosť za domovom. Vzrastá, rastie až tak hrozne, že je neznesiteľná a teda — tým lepšie, čím skôr odíde!

V nasledujúcich štrnástich dňoch zima zrazu pritiahla; teplomer klesal na 10° pod nulu. Miško vydržal na Simeone kedysi horšiu zimu, keď rúbal suché stromy tam hore nad jaskyňou, na miestach, kde dulo zo všetkých kútov okresu. Ale vtedy mal vietor ku komu hovorí! Teraz však Miško veľmi zbledol; bolestné bolo hľadieť na jeho žltobielu pleť. Telo pomaly chudlo, dávajúc tušíť kosti mohutné, ale prepracované. Sotva prišiel k peci, pot mu zalial tvár. Ak opustil oheň, drkotal na dvore zubami. On, ktorý nikdy nemal nádchu, kašľal, skoro mu to pľúca roztrhlo, a to tak, že potom Taliani, ako dohovorení prestali so svojimi narážkami, prenasledovaniami a dopriali mu oddychu. To trvalo niekoľko týždňov, kým istá nehoda ukázala, že situácia stala sa veľmi vážnou.

Keď istého večera Miško kráčal po strmom svahu avenue Clichy, cítil pichavú bolesť v prsiach; zpočiatku bola skoro nebadateľná, potom naraz zosilňovala, stávala sa ostrou, zatiaľ čo studený pot stekal po sluchách mladíkových. Chcel ešte pokračovať v chôdzi, povzbudzujúc sám seba a vysmievajúc sa, že je ako slečinka, ale po niekoľkých krokoch cítil, že je to vážne, veľmi vážne, a uvedomiac si, že je so svojimi silami hotový, sadol si na lavicu, utrel si pot a očakával koniec nevoľnosti, pričom akýsi nepokoj naplnil celú jeho bytosť. Okoloidúci začali ho už pozorovať, obracali sa pri chôdzi, aby sa na neho pozreli, a to mu bolo neznesiteľné. Vstal teda, oprel sa o lavicu a zostal nepohnutý. Ale čo nemohol skryť, bola jeho

strašná bledosť, modré kruhy pod očami a pot, ktorý stále hojne perlil sa na jeho koži. Pri každom úsilí o vydýchnutie zaškrípalo to trochu, ale strašne zaboľelo v prsiach. Povedal by si, že nejaká veľmi jemná látka sa tam pomaly trhá. Potom pocítil v ústach sladkastú chuť; priblížil vreckovku k ústam — bola zakrvavená!

Nič tak nenastraší človeka, ktorý nikdy nebol chorý, ako podobný zjav. S Miškom sa všetko točilo: obchody, okoloidúci, vozy, stromy, všetky vonkajšie predmety začaly tancovať v kruhu, pomaly, pomaly, potom rýchlejšie, závratnejšie, až sa všetko smiešalo a zrútilo. On tiež bol vtiahnutý do tohto víru. Lavica, na ktorej sedel, začala sa točiť a on sám, Miško sa točil a točil. Potom ako by zaspal, niekto ním slabo zatriasol, veľmi jemne; potom mal okolo seba akýsi pohyb nejakých vecí, veľmi vzdialených, ktoré sa pohybovaly, dvíhaly ho, odnášaly... a potom už nerozoznával nič...

Keď prišiel k sebe, hľadal avenue, obchody... Bol v nízkej sieni na železnej posteli; jeho jazyk a ústa boli ako vyschnuté, spálené užívaním niečoho, čo držal v ruke strážnik mrzutého vzhľadu.

Pomaly obzrel sa Miško vôkol.

— Kde som? — zašepkal s námahou.

— Mlčte! — okríkol ho strážnik; doktor zakázal reč — i pohyb. Alebo znova začnete všetky tie kumšty ako na avenue. Pozrite... môj kabát, je celý zakrvavený od vás...!

V tej chvíľke zaznel z vedľajšej miestnosti hrozný vresk; kopanie do dverí a búchanie pästami, strašná kliatba a nadávanie, hlasy hnevom zachrípnutého, huk zápasu...

Miškove horúčkovité oči žiarily množstvom otázok, takže strážnik, najskôr uspokojený jeho poslušnosťou, že chorý nehovoril, podal mu vysvetlenie:

— Áno, ste na strážnici, ale nie preto, ako tí tam vedľa. Ak vás nebudú do šesť hodín zajtra hľadať, dopravíme vás do Bichatu — to je najbližšia nemocnica.

Miško dával znak, že rozhodne musí hovoriť.

— Dobre teda, ale tíško! — odpovedal strážnik.

— Nikto ma nemôže hľadať, nikoho v Paríži nepoznám!

— Ale áno! Mali ste vo svojom klobúku kartu od istého Klementa Valmonta, ulica Madame ...

Naraz pri tomto mene tvár úbohého dedinčana sa rozjasnila trochu smutným úsmevom:

— Áno ... pán Klement ... ó, keby mohol prísť! — šepkal.

Potom bolo dlho ticho. Miško ho prerušil len vtedy, keď sa pýtal, ako sa menuje ten trpký liek, ktorý mu spálil ústa.

— To je čosi vápenato-železitého pre zastavenie krvácania.

Na strážnici bolo chladno. Pot a krv premočily mu prádlo i šatstvo. Ustavično zúfalo musel potlačovať kašeľ, ktorý mu dvíhal prsia a hrozil znovu otvoriť ranu na pľúcach. Strážnik zaspal, sediac na stoličke; chrápal, tváril sa mrzuto ... Príde pre neho pán Klement? Koľko je asi hodín? — a čo s ním urobia? — všetky tieto otázky bolestne ukladaly sa v jeho úbohej, zmučenej hlave.

Tak — to urobil z neho Paríž za dva mesiace ...! Akúsi bezvládnú hmotu, ktorá je povinná byť veľmi opatrnou, viac ako nejaká zmazaná slečinka! — Kde je ten sedliak-silák, tak ramenatý, ktorý vodieval napájať kone? Bolo to toto veľké telo s namáhavým dychom, ktoré mu jeho veľké ruky a dlhé nohy prekážaly, to telo, ktoré tu teraz spočíva? Bol to ten úbožiak s vpadnutými ľícami, sčernelými rukami, strhanými rysmi, nad ktorým bdel mestský strážnik? Ach, keby mohol! Keby mal len teraz začať znova ...! ako rád by zostal doma, pri starom Jupinetovi; v lete by spieval pod voľným nebom o šťastí, že zostal ďaleko od pekla miest ... Potom ho opanovala túžba, aby unikol špitálu. Predovšetkým: Čo je to tá nemocnica? Niekedy o tom voľačo v dedine počul. Ctihodné

sestričky už v Paríži nie sú; a keď človek nemá peňazí, aby dal diškréciu dievčatám, ktoré sú tu ako ošetrovatelky, nechali by vás zahynúť ako psa... Hoc by si pre neho len pán Klement prišiel! A tu uvažoval o výhľadoch, ktoré by mu prinieslo Klementovo sprostredkovanie.

Všetko to ho však unavilo, takže na niekoľko hodín ťažko, hlboko zaspal. Prerušil ho náhly hrkot kľúča v zámke. Odrazu prebudený strážnik postavil sa do pozoru a do siene vstúpil komisárov tajomník, sprevádzaný bledým, panským mladíkom.

Miško poznal ho hneď, bol to pán Klement. Hneď sa cítil zachránený. — Konečne v tom nesmiernom Paríži našiel niekoho; už nebol sám a jeho dobrácka tvár prezradzovala tak dobre city jeho srdca, že sa tajomník úsmevom poklonil pre Klementom:

— Pane, prijímajú vás ako Pána Boha!

Ale mladý medik užasol. Nevidel Miška od stretnutia pod bránou katedrály v Noyone a srovnával: Rozdiel zjavil sa mu v celej svojej drsnote. Miško bol stratený — a za dva mesiace! Ó, ten Paríž!

Čo teraz urobiť? Previesť chorého do jeho bytu v hoteli v Clignancourte? To je asi pekné, špinavé hniezdo, v majetku akýchsi otrokárov; veď tam by sa mu nedostalo potrebnej opatery. Jedine rozumným sa mu zdalo previesť, aby Miška prijali v nemocnici, kde bol Klement pridelený.

Nemocnicu Hôtel-Dieu viedly rehoľnice; zariadi to tak, aby chlapca uložily vo zvláštnej izbe vedľa siene svätého Krištofa; vrelo ho doporučí svojmu šéflekárovi a sestre Imeldine, sám ho každodenne navštívi a spraví všetko možné, aby ho vytrhol z pazúrov smrti.

Vysvetlil svoj plán Miškovi, ktorý ho pri každej vete prerušoval:

— Azda, aby som sa vrátil domov?

— Domov? — povedal Klement. — Nie, teraz to nie je možné, nevydržal by si cestu. Potrebuješ zvláštne lie-

čenie, ... a potom silne mrzne. Ale keď ti bude lepšie, naložím ťa a sám ťa doveziem do Noyonu; ale najprv mi budeš prisahať, že už ani nohou nevkróčiš do Paríža... Dojednané?

Dedinčan odpovedal bez slova stisknutím ruky, čím vyjadril všetko, i svoju ľútosť i svoje želanie... a najmä strašné tušenie: Noyon? úbohý domček starého Jupineta? Katedrálu, kde ho krstili, všetko to, čo tam predstavovalo minulosť? Uvidí to ešte?

Práve v tú chvíľu v kuchyni malého hospodárstva v Ruaulte, Miškova matka, klesnúc na stoličku, hlavu majúč v rukách, tíško plakala, keď si už desiaty ráz prečítala posledný list svojho syna, kde jej už oznamuje, že zarába až — 4 franky denne! Úbohá žena už tušila, čo asi stratí...!

XXIII.

Nijaká nemocnica nie je veselá. Zápach liekov, pohľad na chorých, ovzdušie utrpenia nedáva duši radostnú a milú náladu.

Ale Klement usporiadal všetko tak dobre, že Miško bol azda zo všetkých chorých všetkých parížskych nemocníc najlepšie opatrovaný. Stretnutie s Miškom prebudilo v ňom spomienky na Noyon, tisíce zmotaných citov, ktoré v tej chvíľke ani nepokúšal sa rozmotáť, ale ktoré všetky spievaly v jeho srdci sladkú pieseň: „vtedy...“

Áno, Boh riadil veci tajomným spôsobom; a aký podivný bol v tom parížskom množstve osud, ktorý postavil do začiatkov jeho lekárskeho povolania bytosť tak dôverne zapätú do jeho života — služobníka rodiny, ktorá ho adoptovala!

Niekedy hľadiac na Miška mal mladý lekár ako by videnie... Ako by za posteľou miesto sestry Imeldiny videl sladkú tvár Gotinu a zdalo sa mu to celkom prirodzeným... A potom cítil, hoci si to nechcel priznať: bol

šťasný, že našiel nevyhnutný dôvod pre styky s Noyonom, s pánom Valmontom, ktorý nenechá takto zomrieť jedného z dávnych svojich služobníkov. Bol to jeho život, zlomený povinnosťou, naväzujúcou na povinnosť; všetky jeho bývalé city surovo stlmené konečne uvoľnily sa v radostný rozlet...

Čo bude z tejto situácie? Príčina k novej roztržke..., alebo okolnosť, na ktorú nechcel ani pomyslieť? Veď pociťoval v tejto hodine čosi veľmi sladkého a odchádzajúc z nemocnice, zašiel do chrámu Notre-Dame, do kaplnky, v ktorej zdomácnel; dlho tam prosil Boha, ktorý miluje jemných a ochraňuje siroty.

Druhého dňa bola nedeľa. Sostupujúc zo svojej izby v ulici Madame pomyslel si Klement, že kvetom by sa Miško iste potešil.

Bol práve krásny čas. Bledé zimné slnko svietilo, ale nehrialo, jeho svetlo posielalo však na mesto iskrový a radostný tón. Klement šiel pomaly dolu bulvárom Svätomichalským, a tešil sa, že čerstvý vzduch šibe mu do tvári. Predávači kvetín posunovali svoje vozíky po chodníku, ale on si myslel, že tieto kvety sú príliš meštiacke, ako žeby potešili jeho chorého a kúpil kvety len na nábreží.

Miško ho čakal. Keď videl Klementa prichádzať s obrovskou kyticou v oboch rukách, sopäl svoje úbohé ruky, žeravé horúčkou. Kvety! To znamená sviežosť pre horúčkou trpiaceho: vôňu pre úbožiaka, odsúdeného na nemocničné ovzdušie; krásu, povďačnosť pre chorého, ustrašeného tým, čo vidí a pociťuje.

Kvety! Pre človeka, ktorý prežil svoje roky na vidieku! Nikdy im tak nerozumel; nikdy k nemu tak nehovorily ako dnes. Vyvolaly mu veľa spomienok a bola to najmä tá pozornosť, prichádzajúca od osoby, za ktorú malého služobníčka sa vždy považoval, ktorá teraz blížila sa k jeho srdcu.

— Ach, pán Klement, aký ste dobrý! Keby som vás len bol poslúchol, ako že sa menujem Miško, nebol by

som dnes tuná. Keby mi bol niekto povedal, že skončím v nemocnici...

— Že skončíš? Buď taký dobrý a neber si podobné myšlienky do hlavy!

— Myslíte teda, že sa zachránim?

A pritom mladý dedinčan sústredil na Klementa všetku schopnosť svojej pozornosti, snažiac sa uhádnuť, čo mu ten azda chce zatajiť.

— Počúvajže. Miško, budem s tebou hovoriť úprimne. Stratený nie si, nie; keby si bol, povedal by som ti to, preto, že by som nechcel, aby niektorý krajan odišiel pred Pána Boha ako nejaký psík... Teda nie si stratený, ale si vážne postihnutý; a tak treba, aby si poslúchal, aby si dal so sebou robiť, čo je potrebné a aby si sa dal presvedčiť, že sa uzdravíš!

— Keby ste vedeli, ako za tým túžim... Počkajte, keby mi niekto povedal, aby som zhltol neviem čo, aby som už necítil tú ťažobu v žalúdku, zhltol by som to hneď...

— A kde to vlastne cítiš?

Miško si rozopäl košeľu a odhaliac svoje široké prsia, do zlata opálené slnkom, ale na ktorých bolo vidieť rebrá a jamky, ukázal mu napravo pod prsami miesto, široké ako dlaň.

Vždy, keď dýchnem, ako by ma tam pichol zub vidiel.

Práve šiel tadiaľ Dr. B. a preto, že vždycky preukazoval Klementovi najväčšiu láskavosť, zastavil ho teraz Klement a vysvetlil mu prípad. Doktor, veľmi prudký a veľmi dobrý, šiel priamo k chorému.

— Namôjveru, chlapče, ty si stavaný tak, aby si sa dožil vyše sto rokov. Daj si ruky križom!

A vyšetrujúc obe strany pľúc, poklopkávajúc nad kľúčnymi kosťami, vyšetroval ho doktor asi päť minút.

— Zakašli!... Silnejšie!... Dost!... Dýchaj silnejšie!... Tak je to dobre!

Keď skončil, označil doktor jódом na prsiach Miškových presne tri miesta, potom odstúpil a prezerajúc si vyvinuté plecia roľníkove, opýtal sa:

— Čo tu v Paríži robíš?

— Kurič v plynárni, pane!

— A predtým?

— Hospodársky robotník v Noyone.

— Ty by si bol veľmi múdre urobil, keby si nebol menil a bol by si *zostal doma*.

Vzal klobúk, šiel ku dverám siene sv. Krištofa. Klement ho nasledoval, aby sa dozvedel, čo si o tom myslí.

— Čo si o tom myslím? — povedal doktor a zastavil sa... — Nuž to, že ten váš klient je stratený... Je vysilený... strašne vysilený... Jeho pľúca sú len roztrhané mechy. Má trhlinu niekoľko centimetrov na vnútornej časti pravej strany. Náhly pohyb, zlý postoj stačí, aby sa otvorila. A potom ho môžete zatopiť ergotinom, nepomôže... A potom celý je vypchatý bacilami tuberkulózy...

— Ale, pán doktor, sotva pár mesiacov je v Paríži.

— Dobre! Nuž a čo? Zistil som často pri svojej službe, že človek z vidieku, zvyklý na čerstvý vzduch, na pravidelný život, na jednoduchú stravu a nezvyklý na stálu horúčku miest, je Parížom zničený úžasne rýchlo. Váš chránenec trpel viac, skúsil viac odriekania za dva mesiace, ako by ich bol zakúsil na vidieku cez celý život. Opakujem vám: Je hotový, celkom hotový!

A rozhodným gestom naznačil Dr. B., že je si so svojou diagnózou istý.

Klement rozčúlene prišiel k Miškovi, namáhajúc sa veľmi, aby nebolo možno s tvári vyčítať zúfalý dojem, ktorým zapôsobil tento vedecký výrok.

„Vedecký výrok!“ Skoro sa usmial, že vynašiel toto slovo. Či denne nepristihol, tú pyšnú vedu, že sa mýlila? Prečo by sa nemýlila aj dnes? Prečo by modlitba, starostlivosť, horlivé štúdium choroby nemohly mať priaznivý výsledok, opačný ako predpoveď šéfa oddelenia?

Pomaly, pomaličky rástla v ňom akási myšlienka, podivne rozhodnutie u tak mladého muža, ale táto myšlienka silnela pri úvahách veľmi vážnych. Miško bol stratený, ako to povedal Dr. B., mal teda právo pokúsiť sa na ňom o skúšku, ktorá ho môže zachrániť, a nijak nemôže byť životu nebezpečná.

Súc horlivým pracovníkom, všimol si Klement spôsobu, ktorým boli ošetrovaní tí, čo mali choré pľúca. Pľúca, tento uzavretý orgán, bez spojitosti so susednými ústrojmi. Ako sa len mohol vážny lekár pokúšať o liečenie pľúc, snižujúc pritom výkonnosť žalúdka, tento vrcholný prameň suchotinárov, vstriedkaním žravých tekutín, ako kreosotu, arseniku atď.?

Všetky tieto produkty prichádzaly do pľúc len cestou krvného obehu, to jest, keď vydaly svoju pôsobivosť v čiastke nenakazenej.

Či nejestvoval spôsob, ako priviesť liek práve do hniezda choroby? Claude Bernard objavil, že pľúca môžu prijať hodné množstvo tekutiny. Klement to vedel a predsa nikde pri svojej službe nevidel, žeby použili tejto zásady. Prečo by sa o to nepokúsil sám, nepovediac to ani, na Miškovi? Ak sa operácia nepodarí, nezapríčiní komplikácie, bude to len posledná nádej, ktorá unikne — to bude všetko.

A mladý internista sa začal starať. Táto idea ho prenasledovala, prifahovala ho ako pokušenie. Bola nedeľa, laboratórium bolo opustené, zrazu sa rozhodol, že do neho vstúpi. Našiel dvere otvorené, lebo sluha tohto oddelenia bol zaujatý práve kŕmením pokusných zvierat.

Len čo odišiel, Klement istý, že nebude vyrušovaný, pripravil si, čo bolo nezbytné, rýchlo istotou ruky hodnej starého odborníka. Ako rodený nepriateľ každej zbytočnej ukrutnosti, vzal mladý medik jedného králiku z klietky a prirodzenou cestou vstrekol mu do pľúc tri kubíky zeleno sfarbenej tekutiny.

Zviera, ako bolo vidieť, nijako netrpelo, dalo sa hneď

do žrádla. Trištvrte hodiny prechádzal sa Klement sem a tam, uvažujúc o možnostiach svojho pokusu. Potom presným úderom zabil zviera a priniesol ho na pitvový stôl. Obe krídla pľúc boli celkom zelené; tekutina sa jemno rozliala na povrchu, premočila celé tkanivo, ale nepodráždila ho, nevyvolala najmenšie stiahnutie, ani nevyvynútila kašeľ.

Táto skúsenosť zdala sa priaznivo odpovedať na tri otázky:

1. je možné priame zavedenie kreozotu do pľúc?
2. nie je to nebezpečné?
3. je to účinné?

Klement vrátil sa k Miškovi, aby sa od neho odobral, tvárou tak spokojnou, že úbohý dedinčan sa veľmi potešil. Bolo to vtedy, keď sa deň chýlil k večeru, melancholická to hodina v špitáli, hodina, keď horúčka stúpa, a dostavuje sa strach z blížiacej sa noci. Ach, tie smrteľné noci, keď v bolestných snoch, keď sa priam kúpete v pote, čujete náreky jedných, smrteľný chrapot druhých. Práve v ten večer škatuľka čokolády (posmešné meno rakvy), v ktorej mŕtvych odnášajú do umrlejšej komory, dva razy objavila sa v sále a odniesli v nej dvoch suchotinárov. Miško ich videl a účinok toho bol na neho taký, že ani žiariaca tvár Klementova nemohla zatlačiť čierne vidiny, ktoré táto spomienka v ňom zanechala.

— Sedemnástka je mŕtva a trojka tiež, obaja na suchoty!

— Na suchoty! Na suchoty! — opakoval si Klement. — Ale tvoj prípad je trochu iný, milý priateľu! Už ich rodičia boli suchotínarmi, kým tvoj otec, Jupinet, bude žiť sto rokov; a ty máš v žilách jupinetovskú krv. A potom, oni hýrili divo, kým ty, môj milý Miško, si bol vždy dobrý a rozumný, ako poriadny noyonský kresťan. Vidiš, že to nemožno srovnávať a potom, teba opatrujú ako slečinku!

A šikovne zaviedol medik reč na pole menej zúfalé.

V tú noc však Miško predsa len zle spal. Snívalo sa mu o Noyone, o hospodárstve Jupinetovom. Už neudržal pluh a bratanec Jakub vzal mu pole na okraji cesty, ktorá vedie do Larbroye. Prebudil sa zrazu pri nočnej kontrole a sestra Imeldina, so svojou bledou a melancholickou tvárou, s očami, ktoré sa dívaly, ale nedaly nič poznať z vnútorných myšlienok duše, spravila na neho dojem ako záhrobný duch.

Sestra sa veľmi tichúčko priblížila a položiac svoju sviežu ruku na jeho horúce čelo, upokojila ho, pridala mu hlavničku a upravila posteľ, potom vzala svoju lampu a pokračovala v nemej návšteve.

Keď prechádzala sieňou i pri všetkej jej opatrnosti prebúdzali sa chori očami plnými ľaku; iní sa bolestne obracali na svojom slamníku, vyčerpaní nespavosťou, ktorú nijaký liek nemohol premôcť.

Niekedy priblížila sestra lampu k posteli príliš pokojnej a pri jej svetle rozoznala vyhaslé, sklenené, stĺpkom obrátené oči pod viečkami polozavretými; oči, ktoré už tu na zemi nikdy sa nebudú dívať. Duše z nich naraz odišli k Bohu, v hroznom kŕči a ticho, že to nikto nevidel a smrť ochladila mŕtvolu, keď tu nikto nebol, aby chorému stisol ruku a dal mu „s Bohom“ pred ďalekou cestou.

Sestra Imeldina teda odkryla plachtu, skrížila zosnulému meravejúce ruky; potom pri posteli na kolenách ona prvá sa pomodlila za mŕtveho k Bohu úbohých a nešťastných. Na takéto niečo zvyklá zakončila svoju kontrolu a napísala do denníka: nič zvláštneho, číslo 3. zomrel. Potom odišla pod kríž, aby tu vykonala svoju večernú alebo rannú modlitbu, podľa toho, koľko bolo hodín.

Ale Miško ten si na toto divadlo nevedel zvyknúť. Nikdy nevidel trpieť a na vidieku ľudia takto neumierajú. Obrazy ľudskej bolesti vo všetkých svojich formách ro-

bily na neho hlboký dojem a vyvolávaly v jeho vreleom srdci hroznú túžbu, opustiť nemocnicu čo najskoršie.

Napozajtre a v nasledujúce dni prichádzal Klement do nemocnice pred povinnou hodinou a použil svoj čas na rozličné skúšky. Potom dva alebo tri rázy skúsil na Miškovi návrh novej rúrky, ktorou by mohol pohybom páky dosiahnuť prvé prstence priedušiek.

Keď model tohto aparátu bol v jeho duši ustálený, šiel k najbližšiemu výrobcovi lekárskeho prístrojov a objednal ho.

Pán Valmont v Noyone dostal od Klementa dlhý list, vrúcnejší ako predošlé. Mladík rozpovedal mu celú Miškovu bolestnú púť, ako stroskotal i pri svojom vzornom chovaní. Napísal mu, že mladík je stratený, že sa usiluje pre jeho záchranu o celkom nový pokus, ale chorý je tak vyčerpaný, že i pri pôsobivosti nového objavu je asi Miško príliš zničený, ako by mu ešte mohol osožiť. Inak bude podávať zprávy o priebehu choroby, aby mohli úbohého Jupineta pripraviť na hroznú zprávu o smrti jeho dieťaťa.

Pán Valmont odpovedal ešte toho istého dňa a napísal Klementovi, ako bol dojatý zvláštnym záujmom, ktorý prejavil o dávneho služobníka ich rodiny. Miško od svojho odchodu z Noyonu nedal o sebe skoro ani zprávy a Jupinet si myslel, že je posiaľ v plynárni v Clichy, celkom zdravý. Povestný Nanglart neprišiel mladému dedinčanovi naproti na severnú stanicu len preto, že bol v Mazase zavretý pre nejakú neprijemnú aféru. Obecny úrad v Noyone požiadali aj o zprávy. — Pani Valmontová, Betka, i Got sa majú dobre a pán farár Hanuš s veľkým záujmom, sleduje Klementovo úsilie, aby sa udržal na výške situácie, ktorú si sám vytvoril.

Po tomto liste prišiel iný a pomaly, pomaličky vzniklo vypisovanie skoro každodenné. Boly to skutočné zprávy o zdraví Miškovom, čo Klement domov posielal.

Starý Jupinet už nemohol vydržať v Noyone, siloumocou chcel uvidieť svojho syna. „Ach, keby bol doma zostal, to všetko nebolo by sa stalo!“

To boly jeho slová, Jupinetove a opakoval ich päťdesiat ráz za deň každému, kto sa ho dopytoval na syna.

Prichádzaly však aj veselšie listy.

Klement písal pánu Valmontovi, že skúsil na Miškovi svoj aparát, ale len pomaly, opatrne, lebo niektoré prístroje mu k tomu chýbajú. Nasledujúceho dňa operáciu doplnil a veľmi sa mu podarila. Nakloniac rúčku rúrky vľavo, zasiahol Klement vrch pravej priedušky a vstriezol ta po každý raz dvanásť gramov tekutého kreozotu, priam do tuberkulózneho ložiska. Miško pri operácii ani nezakašľal, tak jemno tam vkĺzol aparát a podráždenie nebolo nijaké!

Po týždni začaly sa príznaky zlepšovať natoľko, že hlavný lekár, ktorému bolo to podivné zlepšenie tuberkulózy nápadné, dal chorého na zvláštne pozorovanie.

Klement nič nehovoril. Čo spravil, bolo proti všetkým pravidlám, lebo zdravý rozum zakazoval v celej nemocnici, aby bolo začiatočníkovi dovolené pokusníctvo bez kontroly na nejakom chorom. Klement si však predsa myslel, že raz je výnimka prípustná...

Preto bol obozretný a nikomu sa s tým nesveril, ani len sestričke. Raz popoludní však o druhej práve dával svojmu chorému kreozotovú injekciu, keď zrazu otvorily sa dvere a hlavný lekár, sprevádzaný dvoma sekundármi, vstúpil do izby... Klement bol prichytený. Zrkadlo mal pripevnené na hlave, rúčku nového tvaru v ruke, lampku za chrbtom chorého; mladík nemohol nič zapierať.

Predstavený vzal hneď vec zvysoka; oba asistenti zachovávali ľadové mlčanie. Klement vysvetľoval. Zpočiatku doktor sprevádzal jeho slová s posmešnými poznámkami: „Pane, takto sa to nerobí... Pane, mám dvadsať rokov lekárskej praxe, ale taký prípad sa mi nestal!“

Potom však pomaly jasné a veľmi pokojné Klementove vysvetlenia podráždili jeho zvedavosť a on to chcel vedieť.

Mladík rozpovedal všetko. Priateľské putá, bolesť, ktorú pocítil dozvediac sa, že je stratený a rozhodnutie, ktoré mu diktovalo jeho priateľstvo. Viac ako hockto iný oceňoval, ctil ba ešte viac, miloval svojho šéfa, a predsa dúfal, že dobre robí, keď vec zamlčuje. Isteže to nebolo z pýchy, naopak! Pripadal si tak mladý a malý, že nedúfal, že nemyslel, že by jeho myšlienka mohla prísť do úvahy, najmä od vážneho predstaviteľa vedy. Opisoval svoju novú myšlienku, svoje tápanie, hľadanie, váhanie, celú tú radostnú triašku, čo starému učencovi hovorilo o jeho vlastnej mladosti. Klement pomaličky porozumel, že jeho vec vyhrala.

Dr. B., veľmi dojatý chytil svojho medika za ruku a snížiac hlas, aby sa mu príliš netriasol, povedal:

— Ach, chlapík, tak to si ty, čo si mi po tri týždne kradol králiky! Poď, bozkaj ma!

A výtečný muž, ktorého veda bola jeho veľkou vášňou, otvoril náruč, objal mladíka na prsia, kde sa odrážala stužka čestnej légie.

— Drahé dieťa, ty niečo dokážeš, ručím za to! . . . Tristo strieľ, začínaš tuberkulózou! Nevieť presne, aká je hodnota tvojho systému, ale nech! začínaš ako majster!

V tej chvíľke sa znovu otvorily dvere. Všetci sa obzreli . . . Bol to pán Valmont, Betka a Jupinet, čo vchádzali. Rozhodne tento deň stal sa veľkým dňom.

XXIV.

Nábregie Notre-Dame za krátkeho zimného popoludnia. Eudia prechádzajú sa sem a tam. Po smutnej a ostrej zime všetko túži za slnkom.

Je tu Miško, trochu zosilnený, čaká na autobus, ktorý ho má dovieť do Clignancourtu. Klement mu dovolil vyjsť na hodinku, ale sedliak cíti sa znovu silným a jeho zámery

silne presahujú čas dovolenky. Hoci má ešte líca vpadnuté, tvár bledú, zjav mŕtvoly, ktorá chodí, on predsa cíti vo svojich prsiach, že pracujú na vzkriesení

Oči oslepené svetlom, kráča pomaly, a zasa sa vracia, očakávajúc autobus. Aké dobré je znovu začať žiť, utiecť pred rozčuľujúcou vlhkosťou plachiet a cítiť svieži a teplý, čistý vzduch, ako voľne prúdi okolo vás!

A to ešte nič nie je pri srovnávaní so šťastím, s opojením v budúcnosti. O týždeň nastúpi cestu vlakom do Noyonu. O týždeň byť v rodnej obci... V domove starého Jupineta, vo veľkom tichu polí, pred sebou obzor Ruaultu, zelenajúceho sa pod vlašným jarným vánkom! Do týždňa začne nový život po tom hroznom parížskom prízraku! O týždeň konečne „s Bohom!“ špitálu, chorobe, ľahostajným ľuďom, nekonečným uliciam, huku a horúčke Paríža!

Tá myšlienka hriala mu srdce; chcel sa jej tešiť bez výhrady, bez tieňa. A preto sa dnes rozhodol, že si hneď vybaví v továrni, tam v Clignancourte, všetky svoje veci, aby mal pred sebou už len radostnú nádej vyslobodenia.

Ešte o tom všetkom rozjímal, keď ho autobus viezol na stanicu sv. Lazara. Tam musel vstúpiť do strašnej električky, ktorá spojuje Gennevilliers a Madeleine. Náhodou bolo tam miesto. Zaujal ho a zaplatil 40 centimov.

Voz bol veľmi nepríjemný a unavujúci. Úbohý Miško nemyslel na útrapy. Počítal peniaze, ktoré mal dostať v továrni a počítal, či mu stačí táto suma na vyrovnanie rozličných dlhov v „zariadenom hoteli“ v Clignancourte.

Stisnutý medzi tučným mäsiarom, ktorý držal zakrvavenú polovičku prasaťa a mladým ulízaným úračníkom, Miško, životom pokorený, robil sa čo najmenším. Bol ešte veľmi slabý a chvíľami cítil ako sa mu potom pokrývajú sluchy... Ach, ako mu bolo náhlo, aby sa vrátil domov.

Pred ním množily sa na obzore komíny tovární, pretínajúce svojimi dlhými tmavými čiarami oblohu. Slnce padalo za Seinou.

Nezostal v Clichy, len čo si vybavil svoju vec a prijal doplatok, potom nestrácajúc ani minúty, obrátil sa na cestu k svojmu bývalému bytu.

— Clignancourt, všetci vystúpiť!

Miško so svojimi 42 frankami vo vrecku vystúpil z autobusu a pridal do kroku, preto že sa zvečerievalo a v nemocnici spozorujú jeho neprítomnosť. Skôr ako v továrni. Tam bol nepatrný! Účtovník ho sotva poznal:

— Ach, to ste vy? Menujete sa Jupinet? Ste dávno iným nahradený.

A to bolo všetko.

A keď človek odchádza zo svojej dedinôčky, zanecháva tam spomienku, odraz seba samého, ktorý nájde pri návrate.

Súmrak padá, plynové svetlá zapaľujú sa na chodníkoch. Miško zoslabnutý dlhou chorobou pomaly kráča ulicou Ordnerovou, stretávajúc skupiny robotníkov. Idú so zohnutými chrbtami, vpadnutými očami, potácajú sa, bez myšlienky, s kandličkou, v ktorej mali niečo na obed.

Niektorí zarábajú tri franky, iní 4, 5, práve toľko, aby nezomreli, keď zaplatili byt a nakrmili deti. A keď si pomyslíte, že tak to ide deň za dňom, mesiac za mesiacom, rok za rokom, že pracujú, len aby sa najedli; len zriedka-keď môže si niektorý niečo ušetriť. Všetkým je útecha plynúca z náboženstva a viery cudzia.

— Úbohí Iudia, veľmi zaujímaví a veľmi nešťastní! A ja som sa im chcel podobať! — myslel si Miško. Iste sú aj tu iní robotníci, čistí a dýchajúci zdravím a spokojnosťou. V tých tisícich domoch iste žije aj niekoľko rodín šťastných a kresťanských, tých už kolísal tisícnásobný huk mesta, vyrástli v ňom a od detstva prežívali všetky podrobnosti robotníckeho života. Poznajú svoje hlavné mesto dokonale, sú zvyknutí na jeho horúčku a najmä — nepoznali veľký obzor a mohutný pokoj prírody.

Ale pravý dedinčan, ako Miško, nezvykne si tu nikdy; o tom nemusí už uvažovať. Nesmierna clivosť v ňom rástla a pred jeho dušou tancovaly už len slová: Odíš! Rozhodne odíš, a to čo najskoršie!

Prichádzal ku svojmu hotelu. Ešte touto uličkou a potom vľavo. Miško kráčal s hlavou sklonenou a cítil stále väčšiu ustatosť. Nohy mu klesaly. Naraz drsná ruka dopadla na jeho plece a hlas surovca hrmel mu do uší:

— Ach, ty lotor! Ty si to!?

Miško sa obrátil a uzrel zúrivú, zvieracu hlavu, rozpálenú pálenkou a zlosťou. Bol to jeho bývalý domáci. A kým by bol mohol dedinčan odpovedať čo len jediné slovo, hodil ho o stenu, tlačil ho ako kliešte svojimi železnými prstami, že sa zdálo, ako by ich nijaká ľudská moc nemohla uvoľniť.

Miško, ktorý vôbec nemal sily, ani nepomýšľal na odpor; chcel len vysloviť akési vysvetlenie, ale hnev a opilosť násilníka boli také, že to bolo celkom nemožné.

Záplava sotva súvislých slov hrnula sa z trasúcich pier domáceho:

— Aha, tak vieš ty zmiznúť bez zaplatenia dlhov, bez slova ... po anglicky! Ty si si povedal, všakže, že je Paríž veľký! nie, tak veľký nie je, páňko! Tuná sa ľudia stretávajú! a všetko treba zaplatiť! A naraz ...! Tu máš! Tu máš, a ešte ...! A ešte ...!

A na úbohé bezkrvné telo, chrčiace ľaknutím, padaly divé údery, údery obvyklé na okrajových štvrtiach, na periférii, údery, na ktoré si darebáci zo školy nenávisť tak ľahko zvykajú, keď vyjdú zo školy: údery kolenom do brucha, údery hlavou do pŕs, údery päťou do očí. Trvalo to niekoľko minút. Potom ožran cítil, že udiera do neživej hmoty, ktorá mu neodporuje; pustil teda svoju obeť a Miško bez hlasu a bez dychu zvalil sa na chodník ako mŕtvola.

Domáci sa nad neho sklonil, zohnul kolená a s ohavným úsmevom na perách povedal:

— Namôjveru! Naozaj je to on! Teraz si prid' pre baťožinu! Je u tetky! A ak nie si spokojný, mám pre teba novú dávku! Počkaj, tu máš kvitanciu! Do videnia!

A svojou okovanou bagančou kopol ešte mladíka, pričom zapraskaly rebrá. Potom seabedome odišiel.

To všetko stalo sa za niekoľko chvíľ. V málo zaľudnatej uličke nikto nič nespozoroval. Iste však bolo dačo počuť. Ale v niektorých štvrtiach ani najväčšie zvady nikým nepohnú. Schúlený, bez vedomia, ležal Miško v tmavom kúte s tvárou zakrvavenou a prsami rozbitými. S tými úbohými prsami, ktoré Klement materskou pozornosťou opatroval.

Šli okolo robotníci a dohadovali sa. Jeden z nich spozoroval mladíka a ukázal svojou kandličkou na nehybnú kopy v tieni:

— Tu je jeden, ktorý si poriadne potiahol!

Dvaja strážnici išli tadiaľ, zunovaní a slávnostní, prebúdzajúc svojím odmeraným krokom ozvenu uličky. Jeden sa zastavil nad Miškom:

— Ten je naslopaný — šepkal si strážnik krčiac ramenami. — Je naslopaný!

Pohrdlivo pokračovali na svojej ceste... Ďakujem pekne! Keby mali vodiť na komisárstvo všetkých korhelov, s ktorými sa v Clignancourte stretnú!

Zvečeriavalo sa celkom. Ušla hodina, dve, tri a ostrá zima prebudila Miška z mdlôb.

Cítil v celom tele neurčitú, strašnú bolesť. Najprv myslel, že sa mu niečo sníva, že je vo špitáli a že tá smutná, tichá ulička je sieň sv. Krištofa; ale rukou nahmatal studený kameň dlažby. Tu si všetko pripomenul a naraz pochopil, že teraz je už naozaj koniec.

Aká hrôza ho to len zastihla! Takto mal umrieť, na chodníku, na ulici, pri kanáli, bez kňaza, bez priateľa, ako pes, ktorý zdochýna!

A veď on mal doma svoju rodinu, tam, doma...! Nie, je to priukrutné.

Umrieť, s tým súhlasil. Pán Boh to chce? Nech stane sa Jeho vôľa! Ale nie bez kňaza! Nie ako pes...! Podoprel sa na boľavý lakeť a kričal, celou silou kričal do noci... Potom čakal...

Nikto neprichádzal. Nijaký hlas neodpovedal. Zdiaľky doliehal sem oslabený hukot mesta, ustavičný huk vozov. Zakričal ešte — a jeho rana v pľúcach sa otvorila, hlas zadusil sa v prílive krvi, hmla mu zastrela oči, ramená sa rozhodily... Oboma rukami, ich kŕčovite sfahujúcimi sa prstami škriabal kamene dlažby.

Zachovával si však i pri tom úplné vedomie, vedel presne, že pred veľkou cestou má už len niekoľko chvíľ... hľadal vo svedomí svoje chyby a keď bol zaujatý posledným spytovaním svedomia, začul kroky, najprv vzdialené, potom bližšie s konca uličky. Boly to dve osoby, ktoré šly tadiaľ ale na druhej strane ulice.

Potom šiel tade mliekárkin vozík hukom svojich železných obručí.

Potom ticho.

Potom iné dve osoby. Ťažko, s pocitom nádeje obrátil hlavu, lebo nádej je to posledné čo v človeku umiera. Videl ich prichádzať; ich tiene sa približovaly. Silne zakýval boľavou rukou. Jeden z okoloidúcich to spozoroval a sklonil sa nad umierajúcim...

Miško v tme rozoznal kňazský golier a sopál ruky takým pohybom vďačnosti, že dojaté bolo tým azda aj nebo.

— Ó to vás posielala Panna Mária noyonská — hovoril.

Kňaz šiel od zaopatrovania chorého; zavolať kostolníka, ktorý ho sprevádzal. Obidvaja, len čo premošli prvé prekvapenie, chceli úbohého chlapca posadiť k múru, kým zavolajú pomoc. Ale Miško slabým pohybom ruky ich od toho odhovárал, mohol by umrieť, keby zmenil polohu. Spovedať sa, to bolo jediné, čo chcel.

Kaplán mu hneď vyhovel. Bolo to tragické divadlo pri trasľavom svetle plynu. Každé slovo, ktoré chcel Miško povedať — a on ho rozhodne chcel povedať, priviedlo na jeho pery červenkastú penu. Prišla chvíľka, keď po skončenej spovedi kňaz veľmi dojatý zdvihol ruku na posledné rozhrášenie pred odchodom chlapca na večný odpočinok. A preto, že mal sväté oleje so sebou, udelil Miškovi posledné pomazanie.

Napokon chlapec zrazu zoslabol, jeho tvár pokryla sa smrteľnou bledosťou a jeho ruky pomalým pohybom hmaty obrubu kabáta.

Kňaz ho jemne pobožkal, ako by to spravila jeho matka; pritom otvoril Miško posledný raz oči.

— V Noyone ... — šepkal hlasom, ktorý už ďalej nevládal — v Noyone ... chcem byť pochovaný ... v Noyone!

V tú chvíľku mraky zakrývajúce nebo sa zrazu rozišly.

Sviatočne v nekonečnom priestore mesiac zaliel svojim bledým svetlom vrch Montmartru; biele steny chrámu Sacré-Coeur zažiarily ...

Úbožiak sopäl ruky: — Bože môj, zmiluj sa nado mnou!
A klesol späť na rameno kňaza — mŕtvy!

XV.

Keď prišiel Klement rozrušený telegramom, ktorý dostal ráno zo svojej nemocnice, do služby, prvá osoba, ktorú našiel hore na schodoch, bola sestra Imeldina.

— Je mŕtvy? — pýtal sa udychčaná.

Sestra pozrela na neho svojimi pokojnými očami.

— Áno — povedala jednoducho.

— Je ešte v izbe?

— Nie! Šéf ho dal dopraviť „dolu“.

„Dolu“, to bol cementovaný pavilón, kde dávali telá alebo na pohreb, alebo na pítvu.

— Bol dokaličený?

— Veľmi dokaličený!

— Máte kľúč od pavilónu?

— Nie, ale Ján je tam, zaklopte len, iste vám otvorí.

Bol to tvrdý úder pre mladého medika. Zasiahol ho dvojnásobne: ako priateľa i ako lekára. Čo len ten Miško v Clignancourte vtedy robil proti zákazu, so svojimi plúcami sotva trochu srastenými, so svojimi suchotinárskymi prsiami, Miško, ktorý sa sotva udržal na nohách? Sú tí dedinčania len hlavatí! Akú to majú hlavu, akú vôľu pod tým nevinným vzhľadom ako by detským — človek by ani neveril! A otvárajúc jedny dvere za druhými, prišiel Klement do pivnice, nezastavujúc sa, prešiel miestnosťou, kde rakvy po celej dĺžke múru vystavovali smútok svojho dreva; potom najdúc dvere zavreté, prudko na ne zaklopal, preto, že ho ovládala netrpezlivosť.

Prišiel mu otvoriť chlapec veselého zjavu, utieral si ruky ešte celkom červené od krvi, do rohu zástery.

Keď poznal Klementa, ihneď pozdravil s výrazom úctivým a srdečným, a potom spozorujúc, že medik má klobúk a rukavice, usmial sa celý šťastný:

— Takto radšej vidím pána — hovoril — ako v zástere, preto lebo si pamätám, že mi pán povedal, aby som pre neho nechával všetkých suchotinárov — a ja som tie plúca od triadvadsiatky práve len hodil do vody. Budú len asi za hodinu... Iste... Čestné slovo!

Klement ho ani nepočúval, šiel ďalej chodbou, zahol vpravo a vstúpil do miestnosti, kde ležali mŕtvi.

Z dvoch strán boli tam postavené olovené tabule a medzi nimi bol voľný priechod. Biele záclony zahaľovali telá, ktoré tu i tak boli len na krátky čas.

— Kde je triadvadsiatka? — pýtal sa Klement.

— Tu! — povedal sluha, ukážuc nožnicami na posledný stôl pri stene. — Je taký veľký, že som sotva našiel pre neho plachtu.

Klement zostal na chvíľku bez pohnutia stáť pred tajomstvom, ktoré sa tu skrývalo. Zdalo sa, že Miško sám ho chce odniesť so sebou do hrobu a svojimi mŕtvolnými rukami, svojimi krčvovite zafatými prstami zadržat plachtu, ktorá kryla jeho tvár.

Keď ju Klement odokryl, cúvol o krok, opanoval ho taký smútok, taký odpor nad tým málom, čo je človek.

Miška nebolo možno poznať. Jeho telo bolo ako by zo slonoviny, ako býva u mŕtvol, ktoré stratily krv. Mladík s ňou zachádzal akiste ako so všetkými, čo zomreli v nemocnici a široký šev, narýchlo spravený, oznamoval, že telo je pripravené na pitvu. Skoro na všetkých častiach tela bolo vidieť hrozné modriny, ktoré prezradzovaly strašný zápas. Tri rebrá boli zlomené a na prsiach bolo jasne vidieť úder, ktorý bol smrteľný.

Klement si myslel: „Veď Miško nemohol mať v Paríži nepriateľa — azda sa stal obeťou prepadnutia, ako sa to za noci v hlavnom meste stáva.“

Ale aj tento názor mal svoje slabiny, lebo vo vreckách Miškových našli 42 frankov, čo sa zdalo potvrdzovať, že krádež nebola pohnútkou tohto zločinu, iba ak násilníci nemali času vziať ovocie prepadnutia, čo bolo možné.

Keď sa Klement vrátil hore, našiel tam policajného komisára z Clignancourtu, kňaza, ktorý nešťastného Miška zaopatril a iné osoby. Pre Klementa bolo to ozajstnou útechou, keď sa dozvedel, že Boh očistil chlapca pred smrťou a stisnúc kňazovi ruku, dojatými slovami prejavil mu svoju vďačnosť. Čo sa týka toho, aby bol pochovaný v Noyone, s tým môže Miško počítať a odteraz on sa bude o to starať.

Potom sa zastavil na svojom byte pre peniaze a papiere a chcel hneď potom bežať na telegrafný úrad a dať Valmontovcom zprávu o neočakávanej katastrofe, ktorá prevrátila všetky jeho nádeje a zničila jeho prvý lekársky úspech.

Ale zbadal, že ho niekto predbehol. Domovníčka mu odovzdala úzkostlivý telegram zúfalej bolesti. Novinárska kancelária už doručila do Noyonu zprávu a „Priateľ poriadku“ priniesol hneď ráno článok, že mladý muž, Michal Jupinet, bol najdený mŕtvy v jednej z uličiek Clignancourtu a že pôvodca vraždy nie je známy. Predsa však v Noyone dúfali, keďže Miško bol chorým v Hôtel-Dieu, v nemocnici a tak nie je vysvetlené, ako sa mohol opovážiť vo svojej slabosti až do Clignancourtu.

Klement hneď odpovedal pánu Valmontovi a zničil tak poslednú nádej. Pýtal ho, aby čo najšetrnejšie povedal to nešťastnému Jupinetovi, na ktorého Boh v jeho starobe poslal tak hroznú skúšku.

*

Pohreb bol v Noyne za krásneho jarného predpoludnia. Zvony zvonily už v predvečer, i teraz ráno. Páter Hanuš bol by im chcel toho dňa dať reč celkom zvláštnu, aby im porozumeli všetci, od Compiègne až k Terdrier. Pobožný, starý kostolník rozprával všetkým, čo s ním zvonili vo veži, že keby bol Jupinetov syn poslúchal starých, neboli by mu v túto hodinu vyzváňali. Páter Hanuš potvrdil, že všetky predmestia parížske kynožia dedinčanov, ktorí tu musia vykonávať najhoršie práce, aby si zarobili na chlieb, na bytné a na udržovanie rodiny. Páter Hanuš si nič nevymýšľal, ba vedel viac, čo ani povedať nechcel. Ale dnes pri omši svätej povedal to svojim farníkom, ako to mal na srdci a mladí robotníci mohli počúvať oboma ušami a to ešte dokorán otvorenými. A kostolník Pobožný, ten by bol zvonil hoci aj celý deň, toľko bolo v Jupinetovej smrti poučenia pre všetky dediny okolo Noyonu.

Všetci tu boli na Miškovom pohrebe — okrem Nanglarta, pôvodcu všetkého toho zla, ktorý práve splácal ešte iný dlh vo väzenskej cele v Mazace.

Bol tu starý Jupinet, šiel prvý za rakvou. Nešťastný otec nevedel sa opanovať vo chvíľkach zúfalstva, ktoré

ako búrka tiahlo jeho dušou. Na omši svätej kľačiac niekoľko razy vykrikol. „Je to príliš ukrutné!“

Od začiatku pohrebu, vydaný na pospas náhlym výbuchom, tak pochopiteľným u jednoduchých ľudoch, obracal sa ku katafalku s výkrikom:

„Michal, Miško môj!“

Pri ňom stál Klement, bledý a ustatý udalosťami posledných dní. Celá rodina Valmontovcov bola na omši svätej v úplnom smútku, chcejúc dať starému služobníkovi dokonalé svedectvo súcitu. Pán Valmont, pani Valmontová, Got, Betka, ktorá vyrástla ako krásny kvietok, jemná a zdravá, z dobrej pôdy.

Bola to teraz veľmi nežná 18 ročná dievčina, s očami modrými, dlhými zlatými mihalnicami a plavými vlasmi.

Jakub stál za nimi, široký a silný, v novej blúze. Zostal verný pôde i v zlých dňoch a cítil, že mu zem stonásobne vracala cenu jeho vernosti. Tri lavice pred ním sedel shrbený Jupinet, zlomený úderom smrti svojho dieťaťa. Je jasné, že nebude môcť ďalej udržať svoj majetok. Až posiaľ odporoval, pretože vždy počítal s Miškovým návratom. Ináč Jakub si predsavzal, že doplní to, čo Valmontovci isto urobia pre starého oráča a že ponúkne pri svojom kozube veľké a zaistené miesto tomuto premožencovi života.

„Láska a úcta ku starým — pomyslel si — bola vždy najlepším požehnaním pre mladých.“

Ale tuná pred katafalkom i menej inteligentným ľudom nápadný bol ten rozdiel. Jakubko miloval polia a polia ho azda neobohatily, ale ho predsa živily a silily. Bol ako iné rastliny, ktoré ťažko vyháňajú, ale pevne sa vyvíjajú na suchej a kamenistej pôde.

Polia spôsobily u neho ešte niečo lepšieho. Hnaly ho do spoločnosti. Bol činný a inteligentný a zaujímal sa o posledné výsledky hospodárskej vedy. Neuspokojil sa so starými dedinskými spôsobmi, ale pomaly skúšal nové metódy. Pán Valmont ho na tejto ceste povzbudzoval a

jeho úroda bola toho roku vyznamenaná v Compiègne. Každé ráno, keď vstal a dobre sa pomodlil pri nohách Toho, ktorý dáva úrodnosť poliam, mohol si povedať, že jeho celá budúcnosť spočíva v jeho drsných rukách, pracovníka nezávislého tu na zemi na nikom, ako na sebe samom.

A keď veľmi ustatý sa večer vrátil za voľným krokom svojich dedinských koní, bol to jeho vlastný dom, do ktorého sa vracal, a nikto nemal práva žiadať od neho účty. Áno, miloval ho, ten svoj vidiek, za život, za šťastie, ktoré mu dával, preto, že ho ušetril od stádového uponíženia.

Keby tomu bol Miško porozumel, neboly by ho teraz priniesli sem, medzi štyrmi doskami. A miesto toho, aby mu smútočne cengali, byly by azda zvony radostne zvonily na jeho svadbu . . . Ach, ten Paríž!

A v nenávisti k mestu prijala Jakubova tvár výraz bojovný a zachmúrený, bez toho, že by to bol spozoroval.

*

O 11. hodine sa na malom cintoríne, plnom kvetov a vtákov, všetko skončilo. A Margita si myslela, že duši Miškovej je sladkou útechou, keď vie, že jeho smrteľná schránka neodpočíva na bezbožnom cintoríne Paríža, ale že sa vrátil sem, do rodnej dediny, a že vždycky v nedeľu a niekedy i v robotný deň ľudia z Noyonu, jeho rodina, jeho páni, prídu sa pomodliť na jeho hrob. Páter Hanuš, ktorý krstil syna Jupinetovho, chcel tiež požeňať jeho posledný odpočinok.

Vôkol bolo už cítiť jar. Púčky pukaly na vetvách pod bozkami slnka; tušili ste, ako polia pracujú hlboko a silne miazgou, ktorá sa dávala do pohybu; zem, v zime od-dýchnutá, prebúdzala sa mohutnou lenivosťou pod teplými lúčami marcovými; vzduch bol presýtený ťažkou vôňou, stúpajúcou z brázd; vetvy sa odrážaly jemne a zreteľne na nebi nekonečne belasom a na tých vetvách spie-

valo tisíce vtákov oduševneným hlasom večnú pieseň o večnej obnove...

— Je možno umrieť v takomto čase? — šepkal si Jakub.

Klement sa obrátil. Roľník na neho hľadel okom láskyplným.

— A vy, pán Klement, vy nás tiež chcete navždy opustiť?

— Navždy? ... Ale nie — zaznel mocný hlas za nimi.

A páter Hanuš, lebo on to bol, pevne chytil Klementovo rameno.

— Teraz, synak, pôjdeš so mnou, musím si s tebou vážne pohovoriť. Stratil som jedno dieťa; ... veď vy všetci tuná ste moje deti ... Paríž mi ho zabil! Jeden, to stačí...! Druhého tam nechcem nechať.

— Ale ja nie som chorý! — povedal Klement s trochu smutným úsmevom.

— Ty nie si chorý? — opakoval farár Hanuš, pozrúc na neho svojím kňazským pohľadom, zvyklým čítať myšlienky za každým závojom spoločenských spôsobov. — A ako si teda uhádol, že ten druhý, o ktorom hovorím, si ty?

A keď Klement zarazene sklonil hlavu, páter Hanuš, aby všetko razom zakončil, požiadal mladíka, aby ho odprevadil do sakristie a nečakajúc na jeho odpoveď, zavolať na notára:

— Pán Valmont, trochu vám toho chlapca vezmem! — A priblížiac sa ku stredu notárskej rodiny, povedal: — dnes vás všetkých čakám na večeru ... Rozumiete?

— Všetkých? —

— Všetkých ... I mňa? — povedala Got, vystúpiať dopredu.

— Najmä vás ... A nijaké výhovorky ... Od nikoho!

Pán dekan dal kostolníkovi rochetu a štólu, ponechal si kvadrát a obliekol si veľký plášť. Potom kráčal pomaly

k Noyonu. Obyčajne chodil dekan uličkou, ktorá ho za päť minút doviedla k jeho domu. Ale dnes bol deň taký krásny, že navrhol Klementovi, aby šli dlhšou cestou.

Stromoradie, ktoré obtáča Noyon, je veľmi široké a tiché; niekoľko radov stromov šíri nad ním hustú záclonu vetví a každým krokom mení pohľad, ukazujúc raz katedrálu a mesto, raz zas vzdialený výhľad polí.

Tu je človek ako doma. A môže hovoriť bez obavy. Dekan Hanuš toho využil a prvý zahájil rozhovor. Najprv a predovšetkým Klement nesmie pochybovať o hlbokéj láske a stálej spomienke, ktorú k nemu noyonský kňaz zachováva; mal rád svojho Klementa, ako rád mal pána Valmonta, Got a celú rodinu. Trpel aj vlastným utrpením mladíkovým a najmä mlčanlivosťou tohto utrpenia... Áno!... Nech zapiera ako chce, Klement trpel, že mal opustiť Noyon a ísť do internátu; katechéta Vignot mu o ňom písal... a on, farár Hanuš, vie, čo vie! Klement trpel v Paríži a bude vždycky trpieť mimo svojho okresu ako úd mimo prostredia, kde sa má pohybovať.

Boli dvaja Klementi: jeden jemný, dobrý, milujúci, veľkodušný; druhý pyšný a tajnostkársky; ten druhý je ten, ktorého treba dnes pochovať a to navždy a celkom. Príčiny podivného pokračovania mladíkovho dlho hľadal, 6 rokov; ale starí farári, prirodzene sú huncúti! A Klement bol prehliadnutý a prevrtaný ako staré cedidlo.

Prvá príčina, to je otázka pýchy a veľkého majetku... Kým druhá, tá, ktorá bola ešte pôsobivejšia, aby ho oddialila z Noyonu v posledných rokoch, tú mu farár Hanuš povie priamo do očí, ak si to želá...! A keď Klement, ktorého tvár mala postupne všetky odtienky, od jemnej ružovej až po purpurovú červeň, spravil vyháňavý pohyb, ktorý nechcel povedať ani áno, ani nie, držal sa svojej myšlienky.

— Chceš aby som ti to povedal? Povedz: Chceš?

— Nie! — povedal Klement veľmi dojata — ušetrite

ma; zašli ste už príliš ďaleko, a teraz keď ste uhádli, čím dobre, že nesmiem do Noyonu ani vkročiť!

— Toto hovorí zas ten druhý Klement — povedal rýchle dekan Hanuš, ten zlý Klement, ale to je už len jeho zbytok; lebo ja dúfam, že mu jeho účty vybavím ešte dnes večer. A teraz: čo si myslíš o pánu a pani Valmontovej?

— Čo si o nich myslím?

— Áno, odpovedaj mi, a úprimne!

— Myslím, že môj celý život nestačí na to, aby som im zaplatil dlh, ktorým som im zaviazaný!

— A Got?

— Got... je svätica.

— A Betka?

— — —

— A Noyon? Čo ten?

Dlho hľadel Klement na otvárajúcu sa panorámu Noyonu, neodpovedajúc. Pred ním na dostrel stál domček notárov, taký veselý, malebne schovaný medzi domom sestričiek a záhradkami, ktoré boly okolo neho, osvietené jarom a slnkom.

— Noyon... — odpovedal napokon Klement. — Som ním nadšený. Ale keď má človek žiť v Paríži, myslím, že by bolo lepšie keby ho nikdy nebol poznal...

— Áno, keď má žiť v Paríži — odpovedal kňaz. — Ale to nie je tvoj prípad. Opakujem ti, a to dôrazne, ako je len starý farár schopný: Budem ňa chrániť proti tebe samému! Paríž mi zabil jedného biedou; to stačí! Druhého mi nezabije zármutkom.

A keď Klement hľadel na neho spytujúcimi sa očami, pokračoval:

— Áno, viem čo hovorím. Vrátiš sa do Paríža, ale len na to, aby si dokončil štúdiá, keď si ich tam začal a aby si složil skúšku. Prídeš sem každý týždeň... Až dotiaľ,

kým fa nebudeme mať stále! Čuješ? Stále! Nehovor: Nie! ... Môj úbohý Klement, veď zomieraš túžbou, aby si mohol zostať u nás.

A starý farár hľadel na mladíka tak láskyplne, že to Klement už nemohol vydržať, hodil sa mu do náručia a vzlykal na jeho pleci ako dieťa.

Došli ku chodníčku, ktorý vedie dolu vľavo k vodometu Pisleau. Dekan Hanuš ho zastavil:

— Drahý priateľ, si príliš červený, aby si mohol takto do mesta. Pôjdeš vľavo a dobre si ochlad' sluchy. Potom príď za mnou na faru.

Vtlačil Klementa celého omámeného na chodníček vedúci k vodometu a obrátil sa k nemu chrbtom. Potom dlhými krokmi sišiel do ulice, ktorá viedla vpravo na námestie Saint-Germain, kde bývali Valmontovci.

Zostal u notára dobrú hodinu.

Keď vyšiel, vyzeral neobyčajne veselo, tak veselo, že si ani nevšimol pozdravu starostovho, pána Nello, svojho starého priateľa, ktorý sa usmieval, keď videl, ako sa pán farár smeje sám pre seba. Keď prišiel na faru, celkom chladne prijal Delfinino privítanie:

— Pán farár, už je pol jednej, vajcia sú tvrdé, rezeň je už ako kus kože, fazuľa je vyschnutá a to nemôže ďalej tak trvať!

— Mlč, Delfína, keby si vedela, aký dobrý skutok som teraz spravil, nechala by si všetko a šla by si zapáliť päť kilovú sviecu pred mariánsky oltár!

Ale búrka u Delfiny podobala sa búrkam v prírode; rýchle pominula. A páter Hanuš, trápiac sa s rezňom, ktorý sa vôbec nedal jesť, načúval kusým vetám z kuchyne.

— Ak spraví dobrý skutok, to nie je ešte dôvod, aby ma nútil, aby som aj ja spravila zlý skutok! ... To je fazuľa ... Toto? No veru!

Toho večera bol na fare u farára Hanuša ako by sviatok. Už dávno nedostala Delfína tak náhle rozkazy. Celkom stratila hlavu a keby jej Katka nebola bývala prišla pomôcť, nikdy nemohla byť na čas hotová.

Ináč všetko bolo toho večera podivné, aj umiestenie prišiel pán farár prevrátiť. Tak Betka Valmontová bude sedieť na pravej strane pána farára, Klement na ľavej... Celkom proti všetkým pravidlám. Veď predsa pani Valmontová mala byť na pravici kňazovej. Iste pán farár ostarel.

Stal sa však pravý opak. Pán farár omladol o desať rokov, predsedal na večeri s vnútorným jasom, ktorý zdal sa ožiarovať celú jeho dobrácku tvár. Dobrá Got vyzerala celkom ako anjel. Klement nehovoril skoro nič, hoci mal výzor tak málo smutný ako je to len možné; čo sa týka Betky, tá bola asi celkom do maliarskych myšlienok pohružená, lebo sa vytrvale dívala na kvety na svojom tanieri.

Pritom všetkom však na prostriedku večeri rozhovor sa rozprúdil a stal všeobecným. Hovorilo sa najmä o Miškovi a strašnom spôsobe, akým zaplatil svoj útek z rodiska; dojem z jeho hrozného konca bol vo všetkých myšliach ešte čerstvý.

Tu zúčastnil sa rozhovoru aj Klement. Pýtali sa ho na podrobnosti posledných týždňov syna Jupinetovho, na liečenie tak nové, ktoré Klement vynašiel, aby sa stal tým, čím je, aby otvoril svoju krásnu dušu, horúcu a veľkodušnú.

Mladý medik dal sa strhnúť a rozprával: všetky svoje zážitky od svojho stretnutia s Miškom až po jeho tragický skon.

A hovoriac o všetkých ľahostajnostiach hlavného mesta, Klement celkom opeknel, krásou spravodlivej nenávisti; jeho hlas zvučal veľkým rozhorčením, bolo vidieť, že tu protestuje celou svojou bytosťou, že tu srdce a rozum

hovorí naraz a mimovoľne ste mysleli, že sú to asi silné príčiny, ktoré nútia tohto mladíka, aby tú nenávisť premohol a pre nečistý vír Paríža opustil milované hniezdo, ktoré mu tu ponúkli.

Zatiaľ čo Klement hovoril, Betka niekoľko ráz uprela na neho svoje modré oči plné otázok. Got si toho všimla a — dobré dievča — dojaté tým, čo malo prísť, pri večeri hľadala v toboľke posvätený medailón. Držala ho v ruke a pripomínala Panne Márii istú veľmi vrúcnu modlitbu, ktorú k nej vyslala prvý raz — už je tomu dávno, v kaplnke noyonskej, v čase Klementových prázdnin. Potom jej srdce prudko bilo, keď videla, že farár Hanuš, dva razy odkašľúc, pripravoval sa vysloviť niečo veľmi háklivého...

— Betka, povedz mi — povedal zrazu starý kňaz — nemyslíš, že by Klement mal zostať u nás, keď má tak rád Noyon, a že by to bolo pre nás veľkým šťastím, keby koncom roka prišiel definitívne usadiť sa tu ako lekár?

Betka, ktorej srdce veľmi prudko bilo, odpovedala pohľadom, sklopiac oči, pred ktorými už aj tak všetko sa jej točilo.

— Nože, je to tvoj názor? — pokračoval neúprosne staručký kňaz za ticha plného dojemných úsmevov.

— Ale áno — povedala tak tíško, že sotva ju bolo počuť.

— Môj názor je to tiež, Betka moja, je to názor nás všetkých; zariadime Klementa tuná za mnou, v peknom domčeku z tehál, ktorý hľadá na bulvár: bude na dva kroky od Goty a tri minúty od pánov Valmontovcov. Čo o tom myslíš, povedz, Betka?

— Ale — povedala s úsmevom a triasla sa viac a viac — myslím, žeby to bolo veľmi dobré...

— Á nemyslíš, že by tam bol... ako by som to povedal... trochu opustený v tom veľkom dome? Odpovedz ešte, Betka.

— A keby som povedal pánu Valmontovi: „Vaše dieťa zachránilo prvý raz život Klementovi, dovoľte, aby to spravilo znova?“ . . . — Povedz, drahá, hnevala by si sa na mňa?

Dievča veľmi bledé šepkalo čosi nesrozumiteľného, čo počul len páter Hanuš, ale všetci to predsa rozumeli. Notár veľmi dojatý rýchle rozdrobil kus chleba, pani Valmontová mala slzy v očiach a Got, tá už nevidela jasne. Ale spozorovala, že starý kňaz vzal ruku Betkinu, vložil ju do ruky Klementovej a spojil ich obe na svojom kňazskom srdci, ako ona sama — bolo to už dávno, ženy mávajú také tušenie — ich kedysi spojila pred Pannou Máriou v katedrále noyonskej.

Práve vtedy vošla Delfína, nesúc obrovský koláč. Nič netušiac, položila ho pred Betku, ktorú poznala od narodenia:

— Ten rozkrája slečna, a uvidíme, či sa už môže vydávať!

Všetci sa smiali. Starý Tom, čujúc smiech, začal zo všetkých síl zavýjať na znak účasti na všeobecnej radosti. Betka objala Delfínu, a . . . netreba dodávať, že koláč bol veľmi dobre rozkrájaný.

Dobrá Got, ten veľký bojko, ako ju menoval pán Valmont, nešla dnes priamo do svojej izby. Celkom sama, zimomraveno zahalená do svojho plášťa, prešla prízemím, prešla záhradou, vstúpila do lesíka, kde ani za bieleho dňa nohou nevročila.

Mesiac vysoko na nebi rozlieval na stromy mlčanlivý jas mliečnej biely, dodávajúc všetkému vzhľad vidiny.

Ale Got predsa necúvla, a pán Valmont by bol tlieškal odvahe, ktorou si razila cestu krovím a úzkymi rastlinami. Keď prišla na miesto, kde malá Klementova soška posiaľ spínala ruky v lesnom výklenku, Got zbožne padla na kolenná, aby sa pomodlila vrelé vďakyvzdávanie. Tu to bolo, kde ju Klement veľmi zarmútil; ale svätá Panna Noyonská

vyslyšala jej vrúcnu modlitbu a teraz všetko okolo nej oživa nádejou, lebo všetko sa obrodilo v láske. Jej sen, sen jej srdca sa uskutočnil a jej sa teraz zdalo, že môže už umrieť.

Dlho sa modlila celou vrúcnosťou duše; potom cítiac chlad, zdvihla sa, odišla, aby si oddýchla vo svojom šťastí.

Mestečko Noyon stratilo niečo zo svojho vzhľadu, lebo tam hore na rovine, ktorá nad ním panuje, vystavali kasárne a usadili v nich dragúnov. Mám rád vojsko a predsa sa mi srdce zatriaslo, keď som videl, ako kvôli ním poprevracali tienisté cestičky, prístrešie toľkých a tak sladkých spomienok.

Ale — to je život! A srdce zdá sa byť jediným miestom, kde milované veci môžu zvečniť svoju drahú a bolestnú prítomnosť.

Predsa sú však hodiny, keď mesto nájde seba samé vo svojej rodinnej dôvernosti, vo svojom nábožnom pokoji. V takej chvíľke ho treba vidieť.

Prechádzajúc sa stíchnutými ulicami, kde rastie tráva medzi dlažbou, budete mať hlboký a dojemný pocit dávna, toho dávna, keď sa život nespáľoval v behu, a keď život nepálil vás. Pôjdete starou Biskupskou ulicou, obrátite sa vpravo, vojdete do starodávnej katedrály, celej pokrytej zlatistým machom. Vaše kroky prebudia v nej divné ozveny, veľmi vzdialené, niečo ako šepot navždy zmiznutej minulosti. Pobožný, kostolník je tu posiaľ a keď mu poviete, že poznáte túto knihu, bude triasť hlavou ako človek, ktorý veľa videl. Páter Vignot znechutený intrikami v internáte stal sa misionárom.

Čo sa týka starého kňaza Hanuša, skoro denne ide si vypiť čašu čaju k Valmontovcom na štvrtňhodinku. A potom dá sa úzkou cestičkou, ktorá vedie na Rouault a do domčeku Jupinetovho. Často tam nájde Jakuba a spolu hovoria o tom, ktorý leží tam na malom cintoríne, kde bzučia včely.

Ťbohé dieťa, nech je ti aspoň rodná zem ľahká a nech ti Pán Boh tam hore započíta, čo si tu trpel!

Možno, že pri návrate peknými cestami, ktoré obklopujú mesto, uvidíte ísť okolo ľahký vidiecky koč, za ktorým beží krásna francúzska prepelica. Ten, čo drží ľiace, má sotva 26 rokov a jeho tvár v rámci čiernych vlasov prezradzuje jemnú, na smútok náchylnú povahu a vážnu autoritu, pravý opak peknej, usmievavej tváre mladej, plavovlasej ženy, ktorá ho sprevádza.

Vidiečania, ktorí ich stretávajú, zdravia ich srdečným „Dobrý deň“, lebo obaja sú prozreteľnosťou tejto krajiny a horlivými apoštolmi okresu. Pozrite sa na nich dobre a poznáte pána Klementa Valmonta a jeho mladú ženu, Betku. A pozdravte ich tiež, lebo je to láska a povinnosť — šťastie ide popri vás!

Koniec.